

A decorative horizontal border at the top of the cover. It features a stylized white flower on the left, followed by a central motif of orange and white leaves and flowers, and a stylized orange and white fish-like shape on the right. The background is dark blue.

Koledar

SLOVENSKE KOROŠKE

1957

Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava

Vam tiska in dobavi

vse vrste poslovnih in osebnih tiskovin
privlačne lepake in moderne prospekte
etikete (tudi v večbarvnem tisku)
knjige in brošure — osmrtnice itd.
v najkrajšem dobavnem roku iz svoje

TISKARNE „DRAVA“ Borovlje, Dollichgasse 4, telefon 250 in 232

Vam nudi iz zaloge:

knjige vseh slovenskih pisateljev in pesnikov
zbrana dela klasikov, romane, povesti,
pripovedke, pesmi in poezije
najboljša dela iz svetovne književnosti
domače in jugoslovanske časopise in revije
po naročilu:
vsako drugo knjigo
vse domače in inozemske časopise in revije
v svoji knjigarni

„NAŠA KNJIGA“ Celovec, Gasometergasse 10 (vhod Wulfengasse)
telefon 56-24

KOLEDAR

SLOVENSKE KOROŠKE

1957

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIZ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1957

0076224

COBISS e

SI. QUENTISCH. STUJENBIBL.
KLAGENFURT

KOLEDAR

1957

**SLOVENSKE
KOROŠKE**

IZDALA IN ZALOŽILA SLOVENSKA
PROSVETNA ZVEZA V CELOVCU
TISK: TISKARNA ZALOŽNIŠKE
IN TISKARSKE DRUŽBE Z O. J. DRAVA
CELOVEC — BOROVlje

LETO 1957

je navadno leto in ima 365 dni oziroma 52 tednov in en dan.

Letni vladar je Mesec

Začetek štirih letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 22.17 uri.

Poletje se začne 21. junija ob 17.21 uri.

Jesen se začne 23. septembra ob 8.27 uri.

Zima se začne 22. decembra ob 3.49 uri.

Sončni in lunini mrki v letu 1957

V navadnem letu 1957 bosta dva sončna in dva lunina mrka. Pri nas v srednji Evropi bo viden prvi popolni lunin mrk 13. in 14. maja popolnoma, drugi popolni lunin mrk 7. novembra le proti koncu kot delni lunin mrk. Delna sončna mrka pri nas ne bosta vidna.

I. Delni sončni mrk 29. in 30. aprila. Začetek mrka 29. aprila ob 22.50, konec mrka 30. aprila ob 3.19 uri. Ta mrk bo viden v severovzhodni Aziji, na severnem Tihem oceanu, v severnih polarnih pokrajinah in na severozapadu Severne Amerike.

II. Popolni lunin mrk 13. in 14. maja. Začetek delne zatemnitve 13. maja ob 21.45, začetek popolne zatemnitve ob 22.52, konec popolne zatemnitve 14. maja ob 0.10 in konec delne zatemnitve ob 1.17 uri. Ta mrk bo viden v Aziji z izjemo najvzhodnejših predelov, v zapadni Avstraliji, na Tihem oceanu, v Evropi, Afriki, na Atlantskem oceanu, v južnih polarnih pokrajinah, v južni Ameriki in na vzhodu Severne Amerike.

III. Delni sončni mrk 23. oktobra. Začetek mrka ob 3.51, konec mrka ob 7.50 uri. Ta mrk bo viden v najbolj južnih predelih Južne Amerike in v južnih polarnih pokrajinah.

IV. Popoln lunin mrk 7. novembra. Začetek delne zatemnitve ob 13.43, začetek popolne zatemnitve ob 15.11, konec popolne zatemnitve ob 15.42, konec delne zatemnitve ob 17.10 uri. Mrk bo viden na Tihem oceanu, v zapadnem delu Severne Amerike, na severnem Lednem morju, v Aziji in Avstraliji, na Indijskem oceanu in na vzhodu Afrike ter v Evropi.

Opomba: Vse gornje ure so računanе po srednjeevropskem času.

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja.

Sveti trije kralji 6. januarja.

Velika noč 21. in 22. aprila.

Praznik dela 1. maja.

Vnebohod 30. maja.

Binkošti 9. in 10. junija.

Sv. Rešnje Telo (Telovo) 20. junija.

Sv. Peter in Pavel 29. junija.

Velika gospojnica 15. avgusta.

Vsi sveti 1. novembra.

Brezmadežno spočetje 8. decembra.

Božič 25. in 26. decembra.

SPOMINSKI DNEVI KOROŠKIH SLOVENCEV:

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.

Obletnica nasilne izselitve slov. kor. družin 14. in 15. aprila.

Obletnica obglavljenja 13 žrtev na Dunaju 29. aprila.

Kakšno bo vreme

Se do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

1. Torek	☉	♈	Novo leto
2. Sreda			Makarij, opat
3. Četrtek		♏	Genovefa
4. Petek			Tit, škof
5. Sobota		♏	Telesfor
6. Nedelja		♏	Sv. Trije kralji
7. Ponedeljek			Valentin
8. Torek		♏	Severin, opat
9. Sreda	☾	♏	Julijan, mučenec
10. Četrtek		♏	Pavel, puščavnik
11. Petek			Higin
12. Sobota		♏	Alfred, opat
13. Nedelja		♏	Veronika
14. Ponedeljek			Hilarij
15. Torek		♏	Pavel
16. Sreda	☉	♏	Marcel, papež
17. Četrtek		♏	Anton, puščavnik
18. Petek			Priska, devica
19. Sobota		♏	Marij in tovariši
20. Nedelja		♏	Fabijan in Sebastijan
21. Ponedeljek		♏	Neža, devica
22. Torek	☾	♏	Vincencij
23. Sreda		♏	Zaroka dev. Marije
24. Četrtek		♏	Timotej, škof
25. Petek		♏	Spreobrnjenje Pavla
26. Sobota		♏	Polikarp, škof
27. Nedelja		♏	Janez Zlatousti
28. Ponedeljek		♏	Peter Nol., spoznav.
29. Torek			Frančišek Saleški
30. Sreda	☉	♏	Martina
31. Četrtek		♏	Peter

Sonce vstopi v znamenje vodnarja dne 20., ob 8.39 uri — Mlaj dne 1., ob 3.13 uri / Prvi krajec dne 9., ob 8.06 uri / Ščip ali polna luna dne 16., ob 7.21 uri / Zadnji krajec dne 22., ob 22.48 uri / Mlaj dne 30., ob 22.24 uri — Dan je dolg od 8 ur 24 minut do 9 ur 26 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije,
trikrat žito dobro dozori,
gornik dosti vina v sode vlije
in po volji kmetu se godi.

Sv. Makarij jasen ali meglen
naznanja enako jesen.
Kakršno je vreme na sv. Petra
stola dan,
tako bo potem mesec dan.

SPOMINSKI DNEVI

- 8. 1. 1856 umrl Valentin Vodnik.
- 9. 1. 1856 rojen Anton Aškerc.
- 12. 1. 1887 umrl Fran Erjavec.
- 16. 1. 1888 umrl v Celovcu A. Einspieler.
- 21. 1. 1924 umrl Vladimir Iljič Uljanov-Lenin.
- 23. 1. 1878 rojen Oton Župančič.
- 25. 1. 1348 usoden potres v slovenskih krajih.
- 26. 1. 1797 rojen Matija Čop.

1
9
5
7

FEBRUAR

1. Petek		Ignacij, škof
2. Sobota		Svečnica, Dar. G.
3. Nedelja		Blaž, škof
4. Ponedeljek		Andrej K.
5. Torek		Agata, devica
6. Sreda		Doroteja, Tit.
7. Četrtek		Romuald
8. Petek		Janez Matajski
9. Sobota		Apolonija, devica
10. Nedelja		Sholastika
11. Ponedeljek		Lurška M. B., Adolf
12. Torek		Evlatija
13. Sreda		Gregorij
14. Četrtek		Valentin
15. Petek		Jordan
16. Sobota		Julijana, mučenica
17. Nedelja		Frančišek Kle.
18. Ponedeljek		Simeon
19. Torek		Konrad, puščavnik
20. Sreda		Sadot, škof
21. Četrtek		Feliks
22. Petek		Sv. Peter s.
23. Sobota		Peter D.
24. Nedelja		Matija, apostol
25. Ponedeljek		Valburga
26. Torek		Matilda
27. Sreda		Gabriel od Ž. M. B.
28. Četrtek		Roman

Sonce vstopi v znamenje ribe dne 18., ob 22.58 uri — Prvi krajec dne 8., ob 0.23 uri / Ščip ali polna luna dne 14., ob 17.38 uri / Zadnji krajec dne 21., ob 13.18 uri — Dan je dolg od 9 ur 28 minut do 10 ur 56 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če na svečnicoprejkapne odstrehe
kakor od sveče, bo dobro leto.

Sv. Matija led razbija,
če ga ni, pa ga naredi.

Če konec meseca veter razsaja,
dobra letina prihaja.

SPOMINSKI DNEVI

- 7. 2. 1809 rojen Matija Majar
Ziljski.
- 8. 2. 1849 umrl France Preše-
ren.
- 18. 2. 1950 umrl Prežihov Vo-
ranc.
- 23. 2. 1918 ustanovitev Rdeče
armade.
- 24. 2. 1779 rojen Matija Aha-
celj.
- 27. 2. 1929 umrl slikar Peter
Markovič.

1
9
5
7

M A R E C

1. Petek	☺	☾	Albin
2. Sobota			Karel
3. Nedelja			Kunigunda
4. Ponedeljek		☾	Kazimir
5. Torek			Pust, Evzebij
6. Sreda		☾	Pepelnica, Perp. i. F.
7. Četrtek			Tomaž Akvinski
8. Petek		☺	Janez od Boga
9. Sobota	☾		Frančiška R.
10. Nedelja		☾	40 mučencev
11. Ponedeljek			Sofronij, škof
12. Torek		☾	Gregorij Vel.
13. Sreda			Teodora, muč.
14. Četrtek		☾	Matilda
15. Petek			Klemen M.
16. Sobota	☺	☾	Hilarij in Tacijan
17. Nedelja			Jedert, devica
18. Ponedeljek		☾	Ciril Jer.
19. Torek			Jožef, ženin M. D.
20. Sreda			Feliks
21. Četrtek		☾	Benedikt, opat
22. Petek			Nikolaj
23. Sobota	☺		Oton, Feliks
24. Nedelja		☾	Gabriel
25. Ponedeljek			Marijino oznan.
26. Torek		☾	Emanuel
27. Sreda			Rupert
28. Četrtek			Janez Kapistran
29. Petek		☾	Ciril
30. Sobota			Janez Kl.
31. Nedelja	☺	☾	Modest

Sonce vstopi v znamenje ovna dne 20., ob 22.17 uri — Mlaj dne 1., ob 17.12 uri / Prvi krajec dne 9., ob 12.50 uri / Ščip ali polna luna dne 16., ob 3.22 uri / Zadnji krajec dne 23., ob 6.04 uri / Mlaj dne 31., ob 10.19 uri — Dan je dolg-od 11 ur do 12 ur 47 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če na 40 mučenikov dan ni lepo,
tudi štirideset dni potem ne bo.

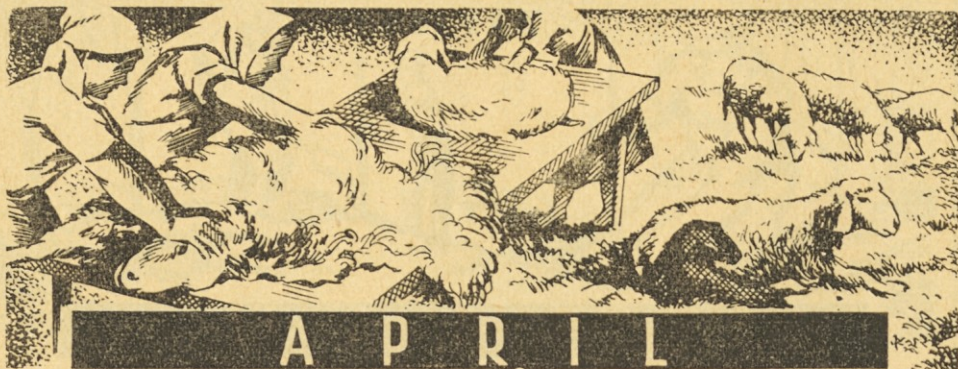
Sv. Gabrijela (24.) če zmrzuje,
potlej slana nič več ne škoduje.
Če o sv. Rupertu (27.) lepi dni,
se seno lepo suši.

SPOMINSKI DNEVI

- 4. 3. 1844 rojen Josip Jurčič.
- 6. 3. 1836 rojen J. Stritar.
- 8. 3.   mednarodni praznik
          žena.
- 14. 3. 1883 umrl Karl Marx.
- 18. 3. 1414 zadnje ustoličenje ko-
roških vojvod na
Gospodsvetskem polju.
- 30. 3. 1888 umrl pisatelj dr. Va-
lentin Zarnik.

1
9
5
7

A P R I L

1. Ponedeljek		Hugo
2. Torek		Frančišek P.
3. Sreda		Rihard
4. Četrtek		Izidor, Sev.
5. Petek		Vincencij
6. Sobota		Sikst, papež
7. Nedelja ☾		Herman
8. Ponedeljek		Albert
9. Torek		Tomaž
10. Sreda		Mehtilda
11. Četrtek		Leon V.
12. Petek		Julij
13. Sobota		Hermenegild
14. Nedelja ☺		Cvet. ned., Justin
15. Ponedeljek		Helena
16. Torek		Benedikt
17. Sreda		Rudolf
18. Četrtek		Vel. čet., Apolonij
19. Petek		Vel. pet., Leon IX.
20. Sobota		Vel. sob., Neža M.
21. Nedelja		Velika noč, Anzelm
22. Ponedeljek ☾		Vel. poned.
23. Torek		Vojteh
24. Sreda		Jurij, mučenec
25. Četrtek		Marko, evangelist
26. Petek		Klet i. M.
27. Sobota		Cita, devica
28. Nedelja		Pavel od Križa
29. Ponedeljek		Peter, mučenec
30. Torek ☺		Katarina Sienska

Sonce vstopi v znamenje bika dne 20., ob 9.42 uri — Prvi krajec dne 7., ob 21.32 uri / Ščip ali polna luna dne 14., ob 13.09 uri / Zadnji krajec dne 22., ob 0.00 uri / Mlaj dne 30., ob 0.54 uri — Dan je dolg od 12 ur 50 minut do 14 ur 28 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če je april deževen
kmet ne bo reven.

Malega travna če grmi,
slane se več bati ni.

Sv. Jurija moča in sv. Petra su-
ša, to da kruha.

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 4. 1943 pride na Koroško
Fr. Rozman-Stane.
- 4. 4. 1943 ustanovljen prvi ko-
roški bataljon.
- 11. 4. 1744 rojen pisatelj Jurij
Japelj.
- 14. in 15. 4. 1942 nasilna izseli-
tev slovenskih koro-
ških družin.
- 27. 4. 1941 ustanovitev Osvobo-
ditelne fronte sloven-
skega naroda.
- 29. 4. 1943 obglavljenih 13 žrtev
na Dunaju.

M A J

1. Sreda		Delavski praznik
2. Četrtek		Atanazij
3. Petek		Najd. križa, Aleš
4. Sobota		Florijan
5. Nedelja		Irenej, škof
6. Ponedeljek		Janez
7. Torek		Stanislav, škof
8. Sreda		Mihael
9. Četrtek		Gregor Nacianški
10. Petek		Antonin
11. Sobota		Frančišek Hier.
12. Nedelja		Pankracij
13. Ponedeljek		Servacij
14. Torek		Bonifacij
15. Sreda		Zofija
16. Četrtek		Janez Nepomuk
17. Petek		Bruno, škof
18. Sobota		Erik, kr.
19. Nedelja		Peter C.
20. Ponedeljek		Bernardin
21. Torek		Feliks
22. Sreda		Emil
23. Četrtek		Janez Krstnik
24. Petek		Johana
25. Sobota		Urban I.
26. Nedelja		Filip Neri
27. Ponedeljek		Beda Č.
28. Torek		Avguštin
29. Sreda		Maksim
30. Četrtek		Vnebohod, Iv. Orl.
31. Petek		Angela, dev.

Sonce vstopi v znamenje dvojčkov dne 21., ob 9.11 uri — Prvi krajec dne 7., ob 3.29 uri / Ščip ali polna luna dne 13., ob 23.34 uri / Zadnji krajec dne 21., ob 18.03 uri / Mlaj dne 29., ob 12.39 uri — Dan je dolg od 14 ur 31 minut do 15 ur 47 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če je majnika lepo,
je dobro za kruh in meso.

Ce sušec suši, april deži in maj-
nik hladi, kašte, omare in sode
polni.

Velikega travna če pogostoma
grmi, kmet se dobre letine veseli.

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik
dela.
3. 5. 1881 umrl pisatelj Josip
Jurčič.
5. 5. 1818 rojen Karl Marx.
8. 5. 1945 kapitulirala Nemčija.
10. 5. 1876 rojen pisatelj Ivan
Cankar.
17. 5. 1478 večji upor slovenskih
kmetov na Koroškem.
25. 5. 1892 rojen maršal Jugo-
slavije Josip Broz-
Tito.
27. 5. 1926 umrl pesnik Srečko
Kosovel.

J U N I J

1. Sobota		Feliks
2. Nedelja		Peter
3. Ponedeljek		Klotilda
4. Torek		Frančišek I.
5. Sreda		Bonifacij
6. Četrtek		Norbert
7. Petek		Robert
8. Sobota		Medard
9. Nedelja		Binkošti, Prim. i. Fel.
10. Ponedeljek		Bink. pon., Margareta
11. Torek		Barnaba, apostol
12. Sreda		Janez
13. Četrtek		Anton P.
14. Petek		Bazilij, cerkv. uč.
15. Sobota		Vid
16. Nedelja		Sv. Troj., Frančišek
17. Ponedeljek		Adolf
18. Torek		Efrem S.
19. Sreda		Julijana, dev.
20. Četrtek		Sv. Rešnje telo, Silv.
21. Petek		Alojzij
22. Sobota		Āhacij
23. Nedelja		Agripina
24. Ponedeljek		Kres, Roj. Jan. Krst.
25. Torek		Viljem
26. Sreda		Janez in Pavel
27. Četrtek		Hema, vdova
28. Petek		Irenej, škof
29. Sobota		Peter in Pavel
30. Nedelja		Emilijana

Sonce vstopi v znamenje raka dne 21., ob 17.21 uri — Prvi krajec dne 5., ob 8.10 uri / Ščip ali polna luna dne 12., ob 11.02 uri / Zadnji krajec dne 20., ob 11.22 uri / Mlaj dne 27., ob 21.53 uri — Dan je dolg od 15 ur 49 minut do 16 ur 4 minute.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje,
štirideset dni dež še naletuje.

Če sta Peter in Pavel jasna,
bo letina krasna.
Urbanovo sonce in Vidov dež,
prav dobrega leta upati smeš.

SPOMINSKI DNEVI

- 8. 6. 1508 rojen pisatelj Primož Trubar.
- 9. 6. 1856 rojen pesnik Anton Aškerc.
- 11. 6. 1844 umrl Urban Jarnik.
- 11. 6. 1949 umrl pesnik Oton Župančič.
- 19. 6. 1949 umrl pisatelj Vladimir Nazor.
- 22. 6. 1941 Nemčija napade Sovjetsko zvezo.
- 28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir.
- 30. 6. 1810 rojen pesnik Stanko Vraz.

1
9
5
7

1. Ponedeljek		Teobald
2. Torek		Obisk. Mar. dev.
3. Sreda		Heliodor
4. Četrtek		Urh, škof
5. Petek		Ciril in Metod
6. Sobota		Izaija, prerok
7. Nedelja		Vilibald
8. Ponedeljek		Elizabeta
9. Torek		Tomaž
10. Sreda		Amalija
11. Četrtek		Olga
12. Petek		Mohor in Fortunat
13. Sobota		Anaklet
14. Nedelja		Bonaventura
15. Ponedeljek		Vladimir, kralj
16. Torek		Dev. Mar. Karm.
17. Sreda		Aleš, spoznavalec
18. Četrtek		Miroslav, mučenik
19. Petek		Vincencij Pavelski
20. Sobota		Marjeta
21. Nedelja		Prakseda
22. Ponedeljek		Marija Magdalena
23. Torek		Apolinarij
24. Sreda		Kristina
25. Četrtek		Jakob
26. Petek		Ana, mati M. D.
27. Sobota		Rudolf
28. Nedelja		Viktor
29. Ponedeljek		Marta
30. Torek		Abdon in Senen
31. Sreda		Ignacij

Sonce vstopi v znamenje leva dne 23., ob 4.15 uri — Prvi krajec dne 4., ob 13.09 uri / Ščip ali polna luna dne 11., ob 23.50 uri / Zadnji krajec dne 20., ob 3.17 uri / Mlaj dne 27., ob 5.28 uri — Dan je dolg od 16 ur 3 minute do 15 ur 7 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če sv. Marjete deževalo bo,
težko boš pod streho spravil seno.

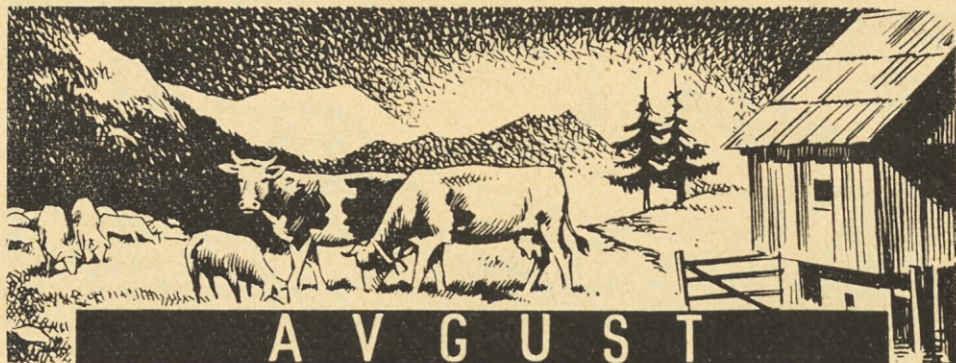
Kakor se kaže vreme ta dan (10.)
tako bosta mali in veliki srpan.
Jakobova ajda in Ožbaltova repa
je malokdaj lepa.

SPOMINSKI DNEVI

- 2. 7. 1866 rojen v Rožeku slikar
Peter Markovič.
- 14. 7. 1789 začetek francoske re-
volucije.
- 14. 7. 1795 umrl Anton Linhart,
pisec prve zgodovine
Slovencev.
- 14. 7. 1905 umrl pisatelj Janez
Trdina.
- 22. 7. 1941 Dan vstaje sloven-
skega naroda.
- 26. 7. 1914 začetek prve svetov-
ne vojne.
- 28. 7. 1897 umrl pisatelj Janko
Kersnik.
- 31. 7. 1892 umrl Matija Majar
Ziljski.

1
9
5
7

1. Četrtek			Vezi sv. Petra
2. Petek	☾		Porcijunkula
3. Sobota			Najdenje Štefana
4. Nedelja			Dominik
5. Ponedeljek			Marija Snežna
6. Torek			Gospodova sprem.
7. Sreda			Kajetan
8. Četrtek			Ciriak
9. Petek			Roman
10. Sobota	☼		Lavrencij
11. Nedelja			Tiburcij
12. Ponedeljek			Klara, dev.
13. Torek			Hipolit in Kasijan
14. Sreda			Evzebij
15. Četrtek			Vnebovzetje M. D.
16. Petek			Joahim, Rok
17. Sobota			Hijacint
18. Nedelja	☾		Helena
19. Ponedeljek			Janez Eudes
20. Torek			Bernard, Herbert
21. Sreda			Ivana Franč.
22. Četrtek			Brezm. srce Marij.
23. Petek			Filip Benicij
24. Sobota			Jernej
25. Nedelja	☼		Ludvik IX.
26. Ponedeljek			Ceferin
27. Torek			Jožef Kalasancij
28. Sreda			Avguštin
29. Četrtek			Obgl. Janeza Krst.
30. Petek			Roza Limanska
31. Sobota			Rajmund

Sonce vstopi v znamenje device dne 23., ob 11.08 uri — Prvi krajec dne 2., ob 19.55 uri / Ščip ali polna luna dne 10., ob 14.08 uri / Zadnji krajec dne 18., ob 17.16 uri / Mlaj dne 25., ob 12.32 uri — Dan je dolg od 15 ur 4 minute do 13 ur 29 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če se avgusta po gorah kadi,
kupi si kožuh za zimske noči.
Po vremenu sv. Jerneja (24.)
rada vsa jesen se nareja.
Srpana če veter zvedri,
vreme dolgo še trpi.

SPOMINSKI DNEVI

- 5. 8. 1895 umrl Friedrich Engels.
- 10. 8. 1893 rojen Lovro Kuhar-
Prežihov Voranc.
- 11. 8. 1844 umrl slovenski jezi-
koslovec Jernej Ko-
pitar.
- 16. 8. 1942 stopi štajerski bata-
ljon na koroška tla.
- 17. 8. 1942 padel pisatelj Miran
Jarc.
- 25. 8. 1938 umrl Vinko Poljanec.
- 31. 8. 1589 umrl pisatelj Jurij
Dalmatin.

1
9
5
7

1. Nedelja	☾	♈	Egidij
2. Ponedeljek			Štefan
3. Torek		♊	Doroteja
4. Sreda			Rozalija
5. Četrtek		♈	Lavrencij
6. Petek			Caharija
7. Sobota		♏	Marko
8. Nedelja		♏	Rojstvo D. M.
9. Ponedeljek	☾		Peter Klaver
10. Torek		♏	Nikolaj Tol.
11. Sreda		♏	Prot in Hijacint
12. Četrtek			Ime Marijino
13. Petek		♏	Notburga
14. Sobota			Poviš. sv. Križa
15. Nedelja		♏	Mar. 7 žalosti
16. Ponedeljek		♏	Ljudmila
17. Torek	☾	♏	Lambert
18. Sreda		♏	Jožef Kupert.
19. Četrtek		♏	Januarij
20. Petek		♏	Evstahij
21. Sobota		♏	Matej
22. Nedelja		♏	Tomaž Vil.
23. Ponedeljek	☾	♏	Linus
24. Torek		♏	Rupert
25. Sreda		♏	Kleofa
26. Četrtek		♏	Ciprijan in Justina
27. Petek		♏	Kozma in Damijan
28. Sobota		♏	Venčeslav
29. Nedelja		♏	Mihael
30. Ponedeljek	☾	♏	Hieronim

Sonce vstopi v znamenje tehtnice dne 23., ob 8.27 uri — Prvi krajec dne 1., ob 5.34 uri / Ščip ali polna luna dne 9., ob 5.55 uri / Zadnji krajec dne 17., ob 5.02 uri / Mlaj dne 23., ob 20.18 uri / Prvi krajec dne 30., ob 18.49 uri — Dan je dolg od 13 ur 26 minut do 11 ur 46 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Ce je sv. Matevž (21.) vedren,
prijetna bo jesen.

Kdor po mali maši kosi,
ta za pečjo suši.

SPOMINSKI DNEVI

- 1. 9. 1939 začetek druge svetovne vojne.
- 4. 9. 1834 rojen pisatelj Fran Erjavec.
- 9. 9. 1828 roj. pisatelj Nikolajevič Tolstoj.
- 17. 9. 1890 rojen pisatelj France Bevk.
- 18. 9. 1869 umrl pisatelj in jezikoslovec Anton Janežič.
- 28. 9. 1762 rojen ljudski pesnik-tkalec Mihael Andreaš.
- 28. 9. 1831 rojen pesnik in pisatelj Fran Levstik.

1
9
5
7

O K T O B E R

1. Torek	☾	Remigij
2. Sreda		Angeli varuhi
3. Četrtek	♏	Terezija Deteta J.
4. Petek		Francišek Asiški
5. Sobota		Placid
6. Nedelja	☾	Brunon
7. Ponedeljek		Kraljica Rož. venca
8. Torek	☾	Brigita
9. Sreda	♏	Gislenus
10. Četrtek		Francišek Borgia
11. Petek	♏	Materinstvo D. M.
12. Sobota		Maksimilijan C.
13. Nedelja	☾	Edvard
14. Ponedeljek		Kalist
15. Torek	☾	Terezija, dev.
16. Sreda	☾	Hedviga
17. Četrtek	♏	Marjeta Alakok
18. Petek		Luka
19. Sobota	☾	Peter Alk.
20. Nedelja	☾	Janez Kentski
21. Ponedeljek	☾	Uršula
22. Torek	☾	Kordula
23. Sreda	☾	Severin
24. Četrtek	☾	Rafael
25. Petek		Krispin
26. Sobota	☾	Evarist
27. Nedelja	☾	Frumencij
28. Ponedeljek	☾	Simon in Juda
29. Torek	☾	Narcij
30. Sreda	☾	Doroteja
31. Četrtek	☾	Volbenk

Sonce vstopi v znamenje škorpiona dne 23., ob 17.25 uri — Ščip ali polna luna dne 8., ob 22.42 uri / Zadnji krajec dne 16., ob 14.44 uri / Mlaj dne 23., ob 5.43 uri / Prvi krajec dne 30., ob 11.48 uri — Dan je dolg od 11 ur 42 minut do 10 ur 1 minuto.

ZAPISKI

PREGOVORI

Sv. Gal (16.) deževen ali suh,
prihodnjega poletja ovaduh.

Če je na sv. Uršule dan (21.)
lepo,
vsaka lena baba lahko nastil
dobi.

Sv. Luka repo cuka.

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 prvo zasedanje od-
poslancev slov. naro-
da v Kočevju.
8. 10. 1826 rojen pesnik in pi-
satelj Luka Svetec.
10. 10. 1920 glasovanje v coni A
Južne Koroške.
11. 10. 1807 umrl pisatelj Jurij
Japelj.
12. 10. 1944 Zverinsko mučenje
partizanov pri Apov-
niku na Komelnu pri
Pliberku.
15. 10. 1844 rojen pesnik Simon
Gregorčič.
18. 10. 1869 umrl pesnik Simon
Jenko.

NOVEMBER

1. Petek		Vsi sveti
2. Sobota	☾	Verne duše, Just
3. Nedelja		Hubert, Ida
4. Ponedeljek	☾	Karel Bor.
5. Torek	☾	Caharija in Elizabeta
6. Sreda	☾	Leonhard
7. Četrtek	☾	Engelbert
8. Petek	☾	Štirje kronani muč.
9. Sobota	☾	Teodor
10. Nedelja	☾	Andrej Avel
11. Ponedeljek	☾	Martin, škof
12. Torek	☾	Martin p., muč.
13. Sreda	☾	Stanislav Kostka
14. Četrtek	☾	Serafin
15. Petek	☾	Albert Veliki
16. Sobota	☾	Otmar
17. Nedelja	☾	Gregorij Čudodelni
18. Ponedeljek	☾	Odon
19. Torek	☾	Elizabeta
20. Sreda	☾	Feliks Valoaški
21. Četrtek	☾	Darovanje D. M.
22. Petek	☾	Cecilija
23. Sobota	☾	Klemen
24. Nedelja	☾	Janez od Križa
25. Ponedeljek	☾	Katarina, dev. muč.
26. Torek	☾	Silvester
27. Sreda	☾	Virgilij
28. Četrtek	☾	Ruf in tov.
29. Petek	☾	Saturnin
30. Sobota	☾	Andrej, apostol

Sonce vstopi v znamenje strelca dne 22., ob 14.40 uri — Ščip ali polna luna dne 7., ob 15.32 uri / Zadnji krajec dne 14., ob 22.59 uri / Mlaj dne 21., ob 17.19 uri / Prvi krajec dne 29., ob 7.57 uri — Dan je dolg od 9 ur 57 minut do 8 ur 41 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Če Martinova gos po ledu plazi,
o božiču navadno po blatu gazi.
Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi,
dosti pridelka ob letu kmet dobi.
Sneg sv. Andreja sto dni leži in
žito mori.

SPOMINSKI DNEVI

- 7. 11. 1917 velika oktobrska socialistična revolucija.
- 13. 11. 1813 rojen v Svečah pisatelj Andrej Einspieler.
- 16. 11. 1887 umrl Fran Levstik.
- 24. 11. 1906 umrl pesnik Simon Gregorčič.
- 25. 11. 1923 umrl pesnik in pisatelj Josip Stritar.
- 29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v Jajcu.
- 29. 11. 1945 proglasitev FLRJ.

DECEMBER

1. Nedelja		Natalija
2. Ponedeljek		Bibijana
3. Torek		Frančišek Ksav.
4. Sreda		Barbara
5. Četrtek		Saba
6. Petek		Nikolaj
7. Sobota	☉	Ambrozij
8. Nedelja		Brezm. spoč. D: M.
9. Ponedeljek		Valerija
10. Torek		Melkiad
11. Sreda		Damaz I.
12. Četrtek		Maksencij
13. Petek		Lucija
14. Sobota	☾	Bertold
15. Nedelja		Maksimín
16. Ponedeljek		Evzebij
17. Torek		Lazar
18. Sreda		Gracijan
19. Četrtek		Urban V.
20. Petek		Evgenij in Makarij
21. Sobota	☉	Tomaž
22. Nedelja		Demetrij
23. Ponedeljek		Viktorija
24. Torek		Adam in Eva
25. Sreda		Božič, Roj. Gosp.
26. Četrtek		Štefan, mučenec
27. Petek		Janez Evang.
28. Sobota		Nedolžni otročiči
29. Nedelja	☾	Tomaž, šk. muč.
30. Ponedeljek		Rajner
31. Torek		Silvester

Sonce vstopi v znamenje kozla dne 22., ob 3.49 uri — Ščip ali polna luna dne 7., ob 6.16 uri / Zadnji krajec dne 14., ob 5.45 uri / Mlaj dne 21., ob 6.12 uri / Prvi krajec dne 29., ob 4.52 uri — Dan je dolg od 8 ur 39 minut do 8 ur 23 minut.

ZAPISKI

PREGOVORI

Grudna mraz in sneg,
žita dosti prek in prek.

Kakršni so dnevi od sv. Lucije
(13.) do Božiča — taki bodo
meseci v prihodnjem letu.

Sveti dan vetrovno,
ob letu bo sadja polno.

SPOMINSKI DNEVI

- 2. 12. 1860 rojen France Gra-
fenauer.
- 3. 12. 1800 rojen France Preše-
ren.
- 11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan
Cankar.
- 15. 12. 1935 umrl France Grafe-
nauer.
- 19. 12. 1828 rojen v Lešah
Anton Janežič.

ŽITARA VES

ANTON AŠKERC:

Svetinja

Bogastva ni mogla mi dati,
svetinjo pobožno samó;
na glas je solzila se mati,
pretežko biló je slovo.

„Svetinjo ná zlato!” je dala,
„zaklad to častit je, moj sin!
Od dedov sem jaz ga sprejela,
zdaj dajem ga tebi v spomin!

Domače boš kraje ostavil,
med tujimi hodil ljudmi,
zaklad pa ta moj ti bo pravil
o domu, kjer mati živi.

Rodove boš videl srečnejše,
zemljó bogatejšo drugod;
svetinja te spomni: krasnejše
od svoje ne najdeš nikod!

In ko bi nas tujci grdili,
domačo nam smešili last:
Svetinja te spomni: sin mili,
da matere braniš mi čast!” ...

Na glas je solzila se mati,
ko težko jemal sem slovo;
ničesar imela ni dati —
svetinjo pobožno samó.

Svetinjo to hranim jaz verno,
od matere dano na pot:
ljubezen za dom neizmerno,
za dom in nesrečni svoj rod.

Zveza slovenskih organizacij na Koroškem ima namen, da kot zbirna narodna organizacija koroških Slovencev povezuje slovenske kulturne, gospodarske in druge nepolitične organizacije na Koroškem, proučuje kulturna in gospodarska oprežanja koroških Slovencev na splošno, usmerja delo na teh področjih in se zavzema za kulturno in gospodarsko enakopravnost slovenskega ljudstva na Koroškem.

Organizacija podpira včlanjene organizacije pri delu za dosego njihovega cilja, ne da bi se pri tem vmešavala v njihov statutarni delokrog.

Za dosego svojih ciljev se poslužuje organizacija:

1. posebne centralne pisarne v Celovcu in po potrebi nadaljnjih pisarn, kjer daje svojim članom ustmena in pismena navodila, nasvete in jim po možnosti nudi tudi pravno zaščito;
2. tiska ali pa izdaja za dosego svojih ciljev lasten tisk;
3. prireja predavanja, zborovanja, prireditve, radijske oddaje in filmske predstave vsakovrstne kulturne in gospodarske vsebine.

(Iz pravil Zveze slovenskih organizacij na Koroškem)

In vendar se giblje . . .

Odkar se je hladna vojna spremenila v »oborožen mir«, si je človeštvo vsaj toliko oddahnilo, da lahko bolj trezno presoja dogajanja v svetu. Nič več ne vtrepeta ob vsaki iskri, ki ob medsebojnem trenju nasprotujočih si sil preblisne zdaj tu zdaj tam, češ, da bi znala zanetiti svetovni požar, ki ga ne bi moglo pogasiti še tako razumno posredovanje. Doseženo je kolikor toliko trdno ravnotežje sil, ki nobenemu nasprotujočih si taborov ne obeta prepričevalne zmage. Če pa upoštevamo še to, da je človek z atomskim orožjem odkril sprostitvev takih energij, ki jih v določenih okoliščinah ne bo več sposoben ukrotiti, se odpira vprašanje, ali je sploh verjetno, da bi iz spopada izšel zmagovalec, ali pa je treba računati s tem, da se svet ob nekontrolirani uporabi atomskih sil spremeni v pogorišče, kjer vsaj za nekaj časa ne bo življenjskih možnosti za višje razvita bitja. Sičér ni redek pojav, da se genialni razum izgubi v zamračenosti, vendar se ne zdi verjetno, da bi se kaj takega zgodilo množično, saj imamo v življenju v glavnem opravka s povprečno razumnimi ljudmi, ki jih ni mogoče kar tako navdušiti za brezumna početja.

Z razvojem prometnih zvez in sredstev za obveščanje so se bistveno spremenili pojmi o prostoru in razsežnostih. Danes ni pomembnejšega dogodka, ki ga ne bi že v nekaj urah razglasili po vsem svetu, in ne obljudenega kraja, ki ga ne bi bilo mogoče s poljubne točke na Zemlji doseči v najkrajšem času. Če so še pred nekaj desetletji pomenili posamezni kontinenti vsak zase svoj svet s posebnimi duhovnimi, družbenimi in gospodarskimi problemi, postaja danes vsa zemeljska obla vedno bolj ena sama velika celota. Motnje v enem delu zaradi medsebojne povezanosti nujno povzročajo motnje drugod, zato mora zaostalost enega dela nujno vplivati na razvoj razvitejših. Kolikor večja je zaostalost in kolikor obsežnejša so taka področja, toliko močnejše so motnje v celotnem razvoju. Tu se nehoté ponuja primerjava z gibanjem zračnih gmet: čim večje so razlike v zračnem tlaku, tem silnejše viharje izzivajo. V razkošje toplote vedno vdirajo hladni tokovi, hkrati pa v nasprotni smeri prodira blagodejna toplota.

Vsa zgodovina človeštva pripoveduje o tem, da vlada podobna zakonitost v človeških in družbenih odnosih. Želja po lepšem, prijetnejšem življenju je bila živa v ljudeh vseh časov in blaginja obdarjenih je vedno privlačevala zapostavljene, da so se bili pripravljeni boriti za tiste ugodnosti, ki so jih poznali, a so bili zanje prikrajšani. Skozi vso človeško zgodovino se kot rdeča nit prepleta večni boj med privilegiranimi in zapostavljenimi, pa naj si bo to v okviru posameznih naravnih ali organiziranih enot — plemena, naroda, države — ali pa v medsebojnih spopadih posameznih skupnosti. Tisti, ki so si v tem boju zagotovili prednostne pravice, so si prizadevali, da bi jih razširili in povečali, v skrajnem primeru pa vsaj ohranili. V človeku je naravna težnja, da

skuša pridobljene prednosti prenesti na svoje potomstvo. Dedne oblastne pravice in zasebno premoženje so temu namenu prav dobro služile. V obdobju mehanizacije in industrializacije pa je postala posest proizvodjalnih sredstev najboljše jamstvo prednostnih pravic.

Nagel razvoj tehnike je vidno širil krog ljudi, ki so uživali vse večje svobščine in so se v svojih pravicah začeli približevati nekdanjim izbrancem.

Sončni zahod ob Nilu

Vendar ta razvoj ni bil enakomeren. Posamezne skupnosti so si zagotovile pred drugimi znaten naskok, kar jim je omogočilo, da so si ustvarile v svetu gospodujoč položaj. Anglija se je kot prva industrijska dežela kmalu ponašala s tem, da je pod svojim gospostvom združila največ dežela z ogromnimi naravnimi bogastvi. Angleže so začeli posnemati drugi, ki jim je napredek lastne industrije omogočal podoben razmah. Kolonialni imperiji označujejo eno izmed tistih obdobj, ko je tehnični napredek služil organiziranemu in najbolj množičnemu izkoriščanju podjarmljenih.

Čeprav je že prva svetovna vojna sprožila v obravnavanju družbenih in gospodarskih vprašanj znatne spremembe, se je šele po drugi svetovni vojni začel položaj korenito spreminjati. Zaveznikom zmaga v bistvu ni prinesla posebnih gospodarskih koristi. V razrušeni in izčrpani Evropi ni bilo kaj vzeti, nekdanje kolonije pa so se s povečano industrializacijo med vojno gospodarsko okrepile. Osvobodilni boj jugoslovanskih narodov v okupirani Evropi je pokazal, da se je ob enodušni združitvi vseh svobodoljubnih in naprednih sil naroda mogoče pod sposobnim vodstvom upreti še tako močnemu in brezobzirnemu nasprotniku. Tako si je mogoče razložiti, da se osvobodilna gibanja v nekdanjih kolonijah in polkolonijah niso omejila samo na večje skupnosti (Indija, Kitajska, Indonezija), temveč so začela tudi veliko manjše enote (nekdanjo Francosko Indokino, Burmo, Ceylon, Egipt, Sudan, Tunis, Maroko, Alžir in druge). Sem spada tudi Ciper.

Vzporedno z osvobodilnimi gibanji so se vedno bolj uveljavljali novi pogledi na notranjo ureditev posameznih skupnosti. Ugled kapitalističnega družbenega reda z raznimi odtenki meščanske demokracije, ki se je ob najbolj rahlem ogrožanju privilegiranih skoro redno spremenila v diktaturo tanke plasti izbrancev, je v očeh širokih množic začel vidno kopneti. Nobenega opravičila ni bilo za to, da bi peščica lastnikov proizvodjalnih sredstev lahko samovoljno krojila usodo milijonom, ki so s svojim delom ustvarjali dobrine, prav tako pa ni bilo opravičila za to, da bi si tehnično razvitejše skupnosti večale svojo blaginjo na račun zaostalih. Potrebno je bilo najti tako ureditev, ki bi v notranjem življenju posameznih skupnosti omogočala enakopravno rast vseh njenih članov, v mednarodnih odnosih pa zagotovila enakopraven razvoj po-

sameznim skupnostim, ki so se v preteklosti izoblikovale v bolj ali manj naravne enote.

Vse kaže, da je takemu razvoju največja ovira človeška miselnost, ki v dožemanju ne dohaja tehničnega napredka. Razvitejše dežele se še vedno krčevito upirajo, da bi se odrekle nekdanjim prednostim in se nikakor ne morejo sprijazniti s tem, da bi zaostalim priznavale enako pravico do napredka. Nekdaj zapostavljene ali izkoriščane dežele si morajo kljub načelnemu priznanju priboriti vsako svoboščino z neprimerno večjimi žrtvami kot pa bi bilo potrebno, če bi se načelo enakopravnosti v resnici tudi izvajalo. Seveda je temu primerno oviran gospodarski napredek in izboljšanje življenjske ravni, ki le počasi napreduje.

V zadnjem času je izredno poučen primer Sueškega prekopa, ki teče po ozemlju pred kratkim osvobodene dežele. Sueška družba je imela od prometa po prekopu letno okroglo sto milijonov dolarjev dohodkov. Največ delnic so imeli Angleži in Francozi in seveda tudi levji delež dobička. Egipt se bori z velikimi gospodarskimi težavami, saj se večina prebivalstva (blizu 70 %) ukvarja s kmetijstvom, ki pa je v sedanjih razmerah še vedno najmanj donosna gospodarska panoga. Če bi Egipčani lahko investirali približno milijardo dolarjev za zgraditev novega Asuanskega jezusa na Nilu (kakih 6 kilometrov južno od sedanjega), bi s tem dobili močan energetske vir za industrializacijo dežele, saj bi jim tam zgrajena elektrarna dajala skoro devet milijard kilovatnih ur na leto (vse avstrijske elektrarne proizvajajo letno manj kot 6 milijard kwh). Z umetnim namakanjem iz zajezenih Nilovih voda pa bi lahko za dobro četrtino povečali sedanje plodne površine in s tem skoro podvojili

Asuanski jez

dohodke iz kmetijstva. Skratka — novi Asuanski jeza bi lahko pomenil trden temelj, na katerem bi bilo mogoče graditi blaginjo Egipčanov. Če bi se torej mogli dohodki od prometa skozi Sueški prekop uporabiti v prid egipčanskega gospodarstva, bi z njimi lahko finansirali graditev jezusa in jo v desetih do petnajstih letih končali brez večjih dolgov. S tem bi bilo v glavnem rešeno vprašanje zaostalosti mlade države, zajamčen njen gospodarski napredek in do neke mere tudi mir na tem občutljivem področju, ker bi bila osnovna pozornost naroda usmerjena na notranjo graditev dežele.

Z nacionalizacijo Sueške družbe pa so bile v živo zadete koristi kapitala nekaterih dežel, ki so si v preteklosti z naskokom v industrializaciji znale na

račun zaostalih zagotoviti občutne gospodarske in politične prednosti. Čeprav danes vse države, povezane v Organizaciji združenih narodov, načelno priznavajo, da je potrebno nerazvitim deželam nuditi gospodarsko in tehnično pomoč, se je ob nacionalizaciji Sueške družbe sprožil precej enodušen odpor vseh tistih, ki se čutijo v svojih prednostnih pravicah ogrožene, pa čeprav s to nacionalizacijo njihove koristi niso bile neposredno prizadete. Človek bi sodil, da bodo ukrep Egipta podprle vse napredne sile v svetu, med katere je gotovo treba prištevati tudi socialistične stranke na zapadu. In vendar se to ni zgodilo. Zaverovanost v koristi preživelih imperialnih pravic je Francoze tako omamila, da so francoski socialisti povsem pozabili na odgovornost, ki jo nalaga razvoj vsakemu naprednemu gibanju. Po zgledu nekdanjih kolonizatorjev so družno z desničarskimi prenapeteži zarožljali z orožjem, samo da bi ostala neokrnjena na izkoriščanju osnovana pravica, za katero pa v bodočem naprednejšem svetu ni več zakonitega opravičila.

Francoski socialisti kot člani skupnosti, ki je imela dolgo dobo med narodi sveta privilegiran položaj, veliko rajši upirajo svoj pogled v preteklost kot v bodočnost, čeprav ni mogoče zanikati, da v svojem okolju še vedno predstavljajo napredno gibanje. Če pa hočejo biti udeleženi na oblasti, morajo biti pripravljeni na popuščanje zaveznikom na desnici in se kolikor mogoče približati njihovemu pojmovanju državnih koristi v mednarodnih odnosih, pogosto pa tudi v vprašanjih notranje ureditve.

Nekaj podobnega je z avstrijskimi socialisti. Tudi Avstrijci so v razmerju do svojih sosedov lep kos preteklosti uživali velike prednostne pravice in se temu tako privadili, da še danes težko razumejo, če nekdanj zapostavljeni zahtevajo za sebe enakopraven položaj. Nič ne presenčja, kadar se take preživele miselnosti oklepajo sloji, ki so zaradi nadrejenega položaja uživali posebne pravice. Saj je razumljivo, da jih skušajo za vsako ceno ohraniti. Teže je razumeti, da se take miselnosti navzamejo tudi tisti, ki so bili sami izkoriščani in zapostavljeni. Vendar je očitno, da je mogoče socialistična načela o enakopravnosti pojmovati zelo različno in da je njihovo uveljavljanje v življenju vedno tesno povezano s preteklostjo posameznih skupnosti. Tako si je mogoče razložiti, da so ob sueški krizi avstrijski socialisti v začetku v en glas zagovarjali poglede zapadnih kolonialnih sil, se strinjali z mnenjem francoskega in angleškega kapitala, češ da so Egiptčani kršili mednarodne obveznosti, in to celo spričo dejstva, da so doma zelo odločno zagovarjali nacionalizacijo naravnih bogastev (n. pr. naftinih polj v Zistersdorfu).

Težko je zanikati, da se načela o enakopravnosti posameznika in poedinih skupnosti v svetu le počasi uveljavljajo. Položaj kmečkega proizvajalca v človeški družbi še vedno ni razčiščen. Brez dvoma je velika ovira pri reševanju tega problema okolnost, da je treba pri kmetijski proizvodnji vedno računati z nepoznanko — z ugodnimi ali neugodnimi vremenskimi pojavi, ki lahko vsak

čas bistveno spremenijo uspeh dela. Zato je tu osebna prizadevnost proizvajalca veliko pomembnejša kot pri mehanski proizvodnji dobrin. Prav tako povzročajo težave večje ali manjše možnosti mehanizacije, raznolikost naravnih pogojev, prenaseljenost, navadno nizka izobrazba kmečkega prebivalstva, vztrajanje pri starem in nezaupanje do novih načinov pridelovanja. Vse to so zelo resne ovire, ki zahtevajo vsestransko poglobitev v to zapleteno vprašanje in ne nazadnje v duševno življenje prizadetih. To je toliko večjega pomena, ker se ravno v nerazvitih deželah večji del prebivalstva ukvarja s kmetijstvom. S slabim ali površnim reševanjem vprašanj kmetijske proizvodnje je torej prizadeta večina prebivalstva, zato mora tako stanje nujno zavirati bolj nagel napredek. Mogoče so se rešitvi še najbolj približali Danci, ki so po eni strani z dobro organiziranim kmečkim združenstvom preprečili odiranje kmeta, po drugi strani pa smotrno skrbeli za njegovo strokovno in splošno izobrazbo, tako da dosegajo danski kmetje največje hektarske donose na svetu, čeprav njihova zemlja ni nič bolj rodovitna kot v evropskem povprečju in tudi podnebne razmere niso ugodnejše kot drugod.

Tudi glede drugih zadev v svetu še marsikaj ni tako kot bi bilo želeli. Kominformizem je po nepotrebnem hudo zavrl razvoj naprednih sil deloma s tem, da na lastnem področju ni dovoljeval demokratičnega izživljanja množic, deloma pa s tem, da je s centraliziranim reševanjem gospodarskih in življenjskih vprašanj skupnosti in družbenih celic zapravljal simpatije naprednih gibanj v razvitejših deželah, s svojo okostenelostjo pa nudil nazadnjaštvu orožje v boju proti napredku. Zdi se, da je opravičevanje krivde s »češčenjem osebnosti« (kult osebnosti) le nekoliko prepovršno, da bi moglo zadovoljiti večino mislečih ljudi in da bo potrebna globlja analiza vzrokov, ki so zagotovili neomejeno oblast posamezniku, ne da bi hkrati omogočili množicam učinkovito nadzorstvo. Taka analiza bi bila toliko bolj potrebna, ker sodobna znanost o družbi — sociologija — pripisuje oblasti v odnosih med ljudmi podobne lastnosti kot jih ima zasebna lastnina: če je neomejena in nenadzorovana, se lahko naglo izrodi v izkoriščanje človeka po človeku. — Tako je bila sčasoma izločena ustvarjalna pobuda milijonov, da so sodelovali le pasivno, včasih celo prisilno, namesto da bi povečali svojo tvornost z osebnim zanimanjem in prizadevnostjo. Pomanjkanje osebne zavzetosti pri ustvarjanju dobrin je verjetno najbolj boleča pomanjkljivost, ki je ni mogoče odpraviti ne s predpisi in še manj s kaznimi, temveč samo s temeljitim poznavanjem človeka in ustreznim ravnanjem, ki bo sposobno vzbuditi njegove najboljše sile. Nadrejanje fizičnega dela umski ustvarjalnosti je bilo vsaj naivno, če že ne ponesrečeno, saj je razumsko delo v dobi vse bolj zapletenih tehnoloških postopkov in zamotane organizacije osnovni pogoj za racionalno proizvajanje dobrin. Modrost in znanje imata na lestvici človeških vrlin vedno častno mesto in ni dvoma, da bosta to mesto ohranila tudi v naprednejši ureditvi.

Vendar je doba kominformizma navsezadnje za nami, čeprav bodo njene

posledice verjetno še precej časa upravičeno razburjale duhove. Popraviti bo treba marsikaj, kar se ne da urediti čez noč, predvsem pa bo potrebno iskati novih poti za uresničenje socialističnih načel, kar je osnovna zahteva dialektičnega materializma. — Nova Jugoslavija se je že pred leti pogumno podala na tako pot. Naraščanje njenega ugleda v svetu pa priča, da je pri tem dosegla prav lepe uspehe.

Če iz vsega tega razmišljanja povzamemo nekaj osnovnih misli, bomo rekli, da je današnji svet postal zelo majhen in vse človeštvo dejansko ena sama velika družina. V tej družini je še vse polno prepirov: nekaterim ni všeč, ker nimajo več tiste cene kot so jo imeli prej. Ljubosumno gledajo na nove

ude družine, ki terjajo zase enake pravice. Vsi pa se zavedajo, da morajo — zlepa ali zgrda — živeti skupaj, ker jim kaj drugega ne preostaja. Vedo, da morajo skupno skrbeti za svoje zdravje: saj epidemije ne poznajo ne meja, ne dostojanstvenikov — otroška paraliza nič ne izbira, njena žrtev je lahko pastirček ali pa bodoči predsednik ZDA! Samo z združenimi napori jo bodo ljudje pregnali in zatrli.

Nekaj podobnega je z blaginjo: dokler bodo na svetu, bogatini ne bodo imeli mirnega spanja. Za oborožitev dajejo narodi desetino, petino, četrtno, celo tretjino vsega svojega narodnega dohodka. In kje je varnost? Mogoče v aktih generalnih štabov? Saj je treba samo nekaj sto, mogoče nekaj tisoč liti-jevih atomskih bomb in mir na svetu bo popoln, ker bo zamrlo življenje. Kaj torej preostaja? Urediti življenje tako, da ne bo ne bogatih ne revnih. In to danes niti ni več tako težko. Stroj je v glavnem nadomestil človeško delo, proizvodne možnosti dobrin so v resnici neomejene, saj človeštvo trenutno izkorišča le neznamen drobec razpoložljivih energetskih virov. Potrebna je le pametna organizacija črpanja teh virov, sodelovanje razvitejših dežel z manj razvitimi brez zahrbtnih namenov izkoriščanja in podjarmljevanja. Lahko trdimo, da tudi ta misel počasi prodira v zavest razumnih ljudi.

Mogoče bo najbolj trd oreh — ureditev notranjih odnosov v posameznih skupnostih. Človeška narava z vsemi prirojenimi in podedovanimi slabostmi se očitno najbolj počasi spreminja. Pohlep, samoljubje, častihlepnost, zavist, škodoželjnost itd. so današnjemu človeku prav tako nevarni spremljevalci kot pred nekaj tisočletji, le način uveljavljanja se je prilagodil vsakokratnim razmeram in možnostim. Bolj ali manj uspešno se je mogoče pred njimi braniti s splošno priznanimi etičnimi načeli, ki jih je osvojila večina človeštva. Dokler je bilo n. pr. ročno delo po splošnem pojmovanju nečastno, je v očeh ljudi pomenil ročni delavec nekaj manjvrednega; ko pa je bilo delo postavljeno na mesto, ki mu v človeškem življenju pripada, ni bilo nikogar več, ki bi ga sramotil, ker bi pač osramotil samega sebe. Ali — dokler je bilo po kapitalističnem pojmovanju izkoriščanje kolonij samo ob sebi umevna pravica močnejših, se razen prizadetih ali naprednejših posameznikov ni nihče resneje sploškal nad tem. Ko pa so se v zavesti ljudi utrdila socialistična načela o enakopravnosti vseh narodov in ras, je pred svetovnim javnim mnenjem vedno teže prodreti z nasilnimi ukrepi, ki bi tako pravico obnovili ali na novo uveljavili.

Sem bi lahko prišteli tudi postopno spreminjanje v odnosih Amerikancev do ameriških Črncev. Pred blizu sto leti (1869) so v ZDA z zakonom odpravili suženjstvo črnopoltega prebivalstva. Vendar je ostala tudi potem cela vrsta zapostavljanj in poniževanj, dokler ni pred dvema leti vrhovno ameriško sodišče izdalo rabsodbo, s katero se uradno odpravljajo vse razlike med črnopoltim in belim prebivalstvom. Črnci imajo formalno enake pravice pri zapo-

slitvi, do enakega plačila za enako delo, do enake izobrazbe itd. Vendar pa to načelo enakopravnosti še ni prodrlo v zavest vseh državljanov in tako si morajo Črnci zlasti na ameriškem jugu priboriti vsako pravico posebej, če jo hočejo uživati, pa čeprav jim je z zakonom priznana. Vendar lahko trdimo, da ne bo treba čakati nadaljnjih sto let, da bo misel o enakopravnosti črnopoltega prebivalstva osvojila tudi zavest belcev na ameriškem jugu. Tedaj bo postalo vsako razlikovanje med rasama sramotno in bo vztrajnim razlikovalcem vti-snilo pečat zaostalosti in duhovne revščine.

Takih primerov postopnega spreminjanja človeške miselnosti in oživlja-nja naprednih načel bi lahko našeli še precej, pa naj to zadošča.

Tudi v življenju koroških Slovencev se počasi uveljavlja nova zvrstitev vrednot in pojmovanj. Kot že omenjeno, se tudi Avstrijci raje ozirajo v pre-teklost kot v bodočnost: nekateri še v dobo stare monarhije, drugi zopet v kratko obdobje Tretjega rajha. Obojim pa laska predstava, da so tedaj lahko uživali posebne pravice, enkrat v prepričanju, da so člani gosposkega naroda, drugič pa celo v omami, da predstavljajo »nadjudi« (Übermenschen) ali dru-gače povedano — nekakšno skupnost bogov v človeški podobi. Obe utvari sta v kratkem zaporedju klavrno propadli, ker se v človeškem življenju nikoli ne morejo za trajno uveljaviti namišljene vrednosti, ampak samo resnične, obče človeške vrednote. Brez dvoma je za naše ljudstvo zelo boleče, ko mora do-življati, da se obnavljajo preživele ponemčevalne družbe (kot so Schulverein-Südmark in podobne) ali da nastajajo celo nove z vso svojo duhovno revščino in šovinistično navlako, za katere v bodočem svetu mirnega sožitja in strpnosti ni več prostora. Pač pa se lahko bohotijo v puhlih glavah, ki so otrpnile v zablodah preteklosti in niso sposobne, da bi z ljudmi dobre volje iskale svet-lejše vzore.

Prav tako je boleče, da se še vedno najdejo ljudje, ki se z dinamitom lo-tijo spomina na junaški osvobodilni boj, kakor bi hoteli pokazati, da v njih zločinski nagoni še niso zatrti in da bi bili še vedno pripravljeni ubijati kot tedaj, ko so bili na oblasti. — Ali da se najdejo nestrpneži, ki ne prenesejo pogleda na dvojezični napis, kaj šele, da bi priznali zakonsko zajamčeno pra-vico o enakopravnosti obeh deželnih jezikov. Vendar je pri vsem tem najbolj žalostna resnica, da med pošteno avstrijsko javnostjo ni najti pogumnih ljudi, ki bi si upali svojim sodržavljanom povedati v brk, da je tako počenjanje sramotno in nevredno naroda, ki si svoji častno mesto v družini narodov. Prav tako je težko razumeti občutljivost Avstrijcev za pravice južnih Tirolcev, dokler sami nimajo občutka za izpolnjevanje obveznosti, ki jim jih nalaga mednarodna pogodba.

Vse to — in še veliko drugega — so stvari, ki nam koroškim Slovencem grenijo življenje in nam branijo, da bi si s svojimi sosedi enakopravno delili nekaj borih dobrin, ki jih današnja stvarnost že lahko nudi človeku. Vendar

je povsem jasno, da gre splošni razvoj v svetu v smeri, ki vedno širšemu krogu ljudi odpira pot do svoboščin in pravic. Res je, da je pot pred nami dolga in strma, včasih polna ovinkov in zaprek, res je tudi, da si je treba vsak korak k napredku priboriti z vztrajnim bojem proti silam preteklosti, zaostale miselnosti in nazadnjaštva. Koroški Slovenci pa se zavedamo, da stopamo ramo ob ramo z vsemi tistimi, ki so bili v preteklosti prikrajšani in so si prav zaradi tega zastavili veliki cilj, zgraditi boljši svet in uresničiti pravičnejšo ureditev človeške družbe. To pa je velika vojska, ki nima namena rušiti, temveč z razumnim sodelovanjem ustvarjati med narodi in ljudmi mostove enakopravnega in mirnega sožitja. Zato ji je tudi zmaga zagotovljena. I. N.

PETER DORNIK:

„Hodil po zemlji sem naši . . .”

Z zakonom o upravljanju gospodarskih podjetij, ki je bil sprejet leta 1950, so bili zacemetirani temelji samoupravljanju neposrednih proizvajalcev-delavcev v Jugoslaviji. Od tedaj se uresničuje načelo, da o bistvenih gospodarskih problemih odločajo neposredni proizvajalci sami. Razen tega, da imajo delavci svoje predstavnike v zborih proizvajalcev v okrajih, republikah in Zvezi, volijo svoje organe tudi v podjetjih: delavske svete in upravne odbore, ki kot organi upravljanja vodijo podjetje. Delavci uresničujejo še svoje pravice upravljavcev z včlanjevanjem v zbornice, strokovna združenja itd.

Leta 1954 je 1.308.533 delavcev v 10.350 podjetjih izvolilo 201.296 članov delavskih svetov in 54.462 članov upravnih odborov. Na 6.779 sejah so člani delavskih svetov leta 1955 razpravljali o planih podjetij, bilancah, stroških proizvodnje, kakovosti blaga, o prodaji, o storilnosti, delovni disciplini, problemih komun itd.

* * *

Ljudski odbori okrajev so najvišja predstavniška telesa in izraz ljudskega samoupravljanja v okrajih. Ti so najvišji organ oblasti na svojem področju. Okraj je politično teritorialna organizacija samoupravljanja delovnega ljudstva in družbeno-ekonomska skupnost občin svojega področja.

Ljudski odbor okraja sestavljata okrajni zbor in zbor proizvajalcev. Oba enakopravno odločata oziroma sklepata o vseh vprašanih s področja gospodarstva, delovnih odnosov, socialnega zavarovanja itd. Nekatere stvari uresničuje ljudski odbor s pomočjo svojih svetov.

Meseca januarja lani je delovalo na področju FLRJ v ljudskih odborih okrajev 13.980 odbornikov. V stalnih odborniških komisijah je delovalo 6.286 odbornikov. V 841 svetih ljudskih odborov je delovalo 8.044 državljanov. Dva

člana sveta sta obvezno odbornika ljudskega odbora, ostali člani pa so lahko izvoljeni iz vrst državljanov. Sveti so kolegialna telesa, ki jih osnujejo ljudski odbori za opravljanje določenih izvršnih in upravnih poslov.

* * *

S splošnim zakonom o upravljanju šol, ki je bil sprejet leta 1955, so začeli na osnovnih šolah, gimnazijah, strokovnih in drugih šolah delovati šolski odbori. Člane šolskih odborov volijo volivci na svojih zborih, del pa jih imenuje ljudski odbor občine.

Nad 35.000 članov šolskih odborov je leta 1955 razpravljalo o zboljšanju pouka, o šolanju učencev, o skrbi za materialni položaj šole, o zdravstvenem in socialnem položaju učencev itd.

Zakaj takšen pust uvod s številkami? Zato, ker se bomo ob popotovanju po Mežiški dolini srečevali s predstavniki delavskega in družbenega upravljanja, z nekaterimi izmed njih, s člani delavskih svetov, šolskih odborov in ljudskih odborov. Seveda bi se lahko srečali še z drugimi, na primer s člani družbenega upravljanja v zdravstvenih in socialnih ustanovah, s člani hišnih svetov vendar nam bo že srečanje s temi osvetlilo delo organov delavskega in družbenega upravljanja v koroškem kotu in s tem delovanje vseh teh organov v vsej Jugoslaviji.

»Spusti se v korito hudournika Meže pri njegovem vzglavju, ki leži na Lužah, med Peco in Železno Kaplo, ali pa stopi vanj pri njegovem izlivu v Dravo, povsod boš prišel v zanimiv svet. Kajti v tem koritu je v malem strnjena vsa podoba življenja našega slovenskega ljudstva, njegovih bojov, njegovih želja in ciljev. Tu je industrija, od katere životari polovica prebivalstva, tu so kmetje, veleposestva, rokodelci, vasi in gradovi, star trg, cerkve in božje poti; tu so rodoljubi in komunisti, bogataši in berači, stranke in organizacije, hitlerjanci in nacionalisti, kultura in zaostalost, prosvetni domovi in aresti, advokati, duhovniki, učitelji in drugi prosvetljenci. Vse je zbrano v tem skoro štirideset kilometrov dolgem vijugastem koritu...« (Prežihov Voranc: Od Meže do Poljane.)

Kronist bo komaj utegnil zapisati . . .

Mežiška dolina. Da, kdor pozna njeno zgodovino, se ne bo malo začudil veliki delovni vnemi in nemajhnim uspehom. Spreminja se podoba kraja in ljudje z njo. Pred leti, ko je Voranc opisal potovanje »Od Meže do Poljan«, še ni bilo tega, kar vidimo danes. Ni še bilo vsega, čeprav je že tedaj klilo. Da, kronist bo komaj utegnil zapisati, kar se je zgodilo v dolini, v teh nekaj letih po osvoboditvi.

Ustvarjalna sila delovnega človeka je kakor povodenj planin na dan. Na Ravnah in v Mežici širijo obrate, v okolici Prevalj pod Uršljo goro in na

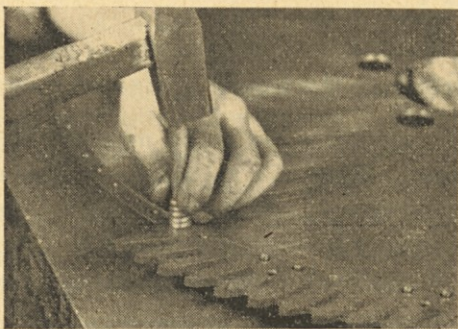
Holmcu orjejo ledino naprednega kmetijstva, povsod grade stanovanjske hiše. Delavci grade — delavci upravljajo.

Pospremite me dragi bralci na popotovanje po Mežiški dolini, ki jo je narava obdarila ponekod z revščino, drugod z bogastvom. Na zunaj, nekje kamenita, drugje gosto poraščena z gozdovi skriva v svojih nedrih neprecenljivo bogastvo, ki ga razdaja oberoč pridnim, samo pridnim ljudem. In prav takšen je človek, ki domuje v globačah, na ravninah, visoko v planinskih zaselkih ali novih naseljih: na zunaj robat, včasih kar redkobeseden, drugič zadirčen, nekda nasmejan. V njegovi notranjosti bije plemenito srce. In njegove roke prečudovite žuljev polne, trgajo zemlji bogastvo iz njenih neder, kujejo jeklo, tope svinec, grade hišo, spreminjajo podobo kraja, da, skorajda predstavljajo gore...

Zjutraj, ko je sonce že davno prodrlo kopreno meglic, izstopimo iz koroškega vlaka. Ravne na Koroškem. Majcena, majcena postaja, upajmo, da bo prej ali slej večja. Trop šolarjev si utira pot proti gimnaziji. Za vlakom, ki počasi sopiha proti Prevaljam, napolnjuje dolino zamolkel hrup strojev, žerjavov, transporterjev velike jeklarne.

In ko se megle razkade, se nam odpre pogled na Uršljo goro. In tedaj tudi vidimo na drugi strani Meže stare ravenske hiše, ki so stisnjene pod hribček kakor piščeta pod kokljo, nad njimi pa kraljuje Dom železarjev, velik, svetel družaben prostor martinarjev, topilcev, in za njim so zvrščena njihova nova domovanja.

Na drugi strani, na robu parka uzremo izza košatih mecesnov in kostonjev svetlikajočo se veličastno belo zgradbo, kakor da jo je naslikal slikar pred temnozeleno ozadje smrek, ki žde v svojem molku in miru kakor čuvarji novega doma koroške mladine. To je gimnazija samorastnikov, drugi dom znanja in učenja željnih otrok ravenških železarjev, mežiških rudarjev kmetov in bajtarjev izpod Uršlje, Strojne in Pece, Mislinjske in Dravske doline, gozdarjev in drvarjev večno zelenih koroških gora.

Tako delajo v železarni na Ravnah

Tam doli ob železarni, ki hrumi noč in dan, se pne v nebo novo poslopje. Precej veliko in prostorno bo. Industrijska šola-kovačnica novih delavcev-upravljavcev. Mladina, ki se bo učila v svetlih učilnicah, ne bo več poznala zatohlih »personalhausov«, ne bo se več stiskala v tesnih prostorih, pretesnih za njo, sredi železarne, saj dorašča skupno s svojim mladim mestom.

To so ravne, Ravne današnjih dni. Ravne kakor jih vidimo danes. V ne-

kaj letih se je železarna razrasla v pomembno industrijsko središče ob severni meji Jugoslavije. Sredi neznatnih kovačij z zastarelimi kladivi, nakovali in pudlarijami grofov Thurnov je zrasla orjaška tovarna plemenitih jekel, kjer armada klenih delavcev ustvarja čudesa.

Ravne so se tudi kulturno prerodile. Niso več samo industrijsko, temveč kulturno središče slovenske Koroške. Gimnazija, knjižnica, muzej...

Poznim rodovom v spomin...

Tam blizu vhoda v železarno sem obstal in se zazrl v en sam, samcat kos jekla, zabetoniran v betonsko podnožje — spomenik delavskemu gospodarjenju. Ravenski fužinarji so zapisali nanj, poznim rodovom v spomin, datum, kdaj so prevzeli podjetje v upravljanje.

»Ne upravljajo ga slabo,« sem ugotovil pozno popoldne taistega dne, ko sem sedel v njih sredi, v Domu železarjev, na zasedanju delavskega sveta.

V okornih, od dela strpljenih rokah so vrteli svinčnike, prelistavali poročila, popisana s številkami in podatki, grajali, naročali...

Ni šala upravljati takšnote tovarno, kjer primanjkljaj, vsak slab izdelek ne pomeni nekaj tisočakov, temveč težke milijone, kjer se letna vrednost proizvodnje pne v milijarde... In če bi Ravenci slabo gospodarili, če ne bi prodali vsega, kar naredi, kako naj bi se še bolj postavili na noge, kako naj bi čimprej podrli tistih pet, šest starih barak, ki Ravnam niso v prevelik sloves, in zgradili vrsto novih stanovanj, kako naj bi podrli staro valjarno, ki jim pije kri...

Poslušal sem jih. Modrovali so: na vrata nam trka konkurenca, zahteve po novih proizvodih in večjem delovnem učinku. Delati moramo torej bolj smotrno, narediti še več in prodajati ceneje. In zapisali so, da ne bi kdorkoli pozabil, za kaj je glasoval.

»Odpraviti moramo slabosti v organizaciji dela v teh in teh obratih. Zmanjšati izmeček, pospešiti prodajo, izdelati nove proizvode, petkrat obrniti vsak dinar prej kot ga izdamo, pospešiti delovni učinek, storiti vse, s čimer je mogoče povečati dohodek podjetja in poceniti proizvodnjo...«

Potlej, ko so izračunali, kaj jim lahko vse to prinese, so se še odločili:

»Cene izdelkom naj bodo od prvega vnaprej v povprečju za deset odstotkov nižje.«

»Tako. Poti ni nazaj,« so dejali. »Kar je sklenjeno, ne moremo in ne smemo prelomiti, sedaj je pred nami samo delo, zato zavihajmo rokave.«

In če bi potlej šel iz livarne v čistilnico, iz te v valjarno in druge obrate, bi prav gotovo našel ob strojih in pečeh Košaka, Osojnika, Erjavca, Cesarja, Korošca in druge, ko bi s podvojeno močjo »kuhali« in valjali jeklo, v odmoru pa razlagali ostalim delavcem, o čem so se menili in kaj morajo vsi skupaj storiti.

In če bi jih obiskal zvečer doma, bi našel prenekaterega ob knjigi in časopisu in prenekaterega na tečaju, ko bi z vso zavzetostjo poslušal predavatelja, zakaj delavec ni več samo delavec, temveč tudi upravljavec. Zato mora znati več kot kdajkoli prej.

Samo pridne roke so premalo . . .

O, že zdavnaj so spoznali ravenški fužinarji, da je premalo, če imaš samo pridne roke. Za dobro upravljanje, za gospodarjenje podjetja je potrebno obilo znanja.

Za to modrost so vedeli takoj, ko je dodobra utihnil vojni hrušč in zato so sklenili: za popravilo graščine, kjer bomo imeli popolno gimnazijo, poldrug milijon dinarjev. »Za našo gimnazijo, za delavsko,« so dejali. »Za gimnazijo naših otrok, kjer bo naš rod srkal znanje, da bo znal še bolje gospodariti, še bolje delati kot znamo mi.«

Leta so minevala in iz vseh krajev se je zgrinjalo več in več otrok. Gimnazijski prostori v stari graščini so bili vsebolj tesni. Zato so Ravenci sklenili: Zgradili bomo novo poslopje, prostorno, v gradu pa naj bo knjižnica, v stranskih prostorih delavski muzej o gozdarstvu, železarstvu, rudarstvu in lesnem gospodarstvu Mežiške doline.

Besedo so držali. Gradili so vsi: mladi, stari, profesorji, delavci, uslužbeneci, mladinci. In pred leti so slovesno odprli »Gimnazijo samorastnikov.«

Ponosno se sedaj ozira ravenški rod na poslopje, ki se beli iznad košatih mecesnov in kostanjev, prav tako ponosno kot tedaj, kadar gre za nova tovarniška poslopja. In kadar zre na novo gimnazijsko poslopje, pravi: to je naša gimnazija. In kadar to reče, je kri v njegovi besedi. Če potrebuje gimnazija pomoči, se obrne na delavce. Ti nikoli ne odpovedo, kajti kot pravijo železarji, »gimnazija je naša in treba ji je pomagati.«

Ravne so čuden kraj . . .

V senco pod gosto krošnjo grajske platane sem se zleknil in opazoval vrvenje pred seboj. Iz dijaškega doma so pridrveli dijaki, veselo razigrani in se podili po trati za žogo.

»Glej,« sem dejal sam sebi, »marsikdo ne bi bil to, kar danes je ali kar bo lahko jutri dosegel, če ne bi bilo tu v koroškem kotu gimnazije, če ne bi bilo požrtvovalnih vzgojiteljev, kot je ravnatelj dr. France Sušnik in drugih, če ne bi bilo članov šolskega odbora.«

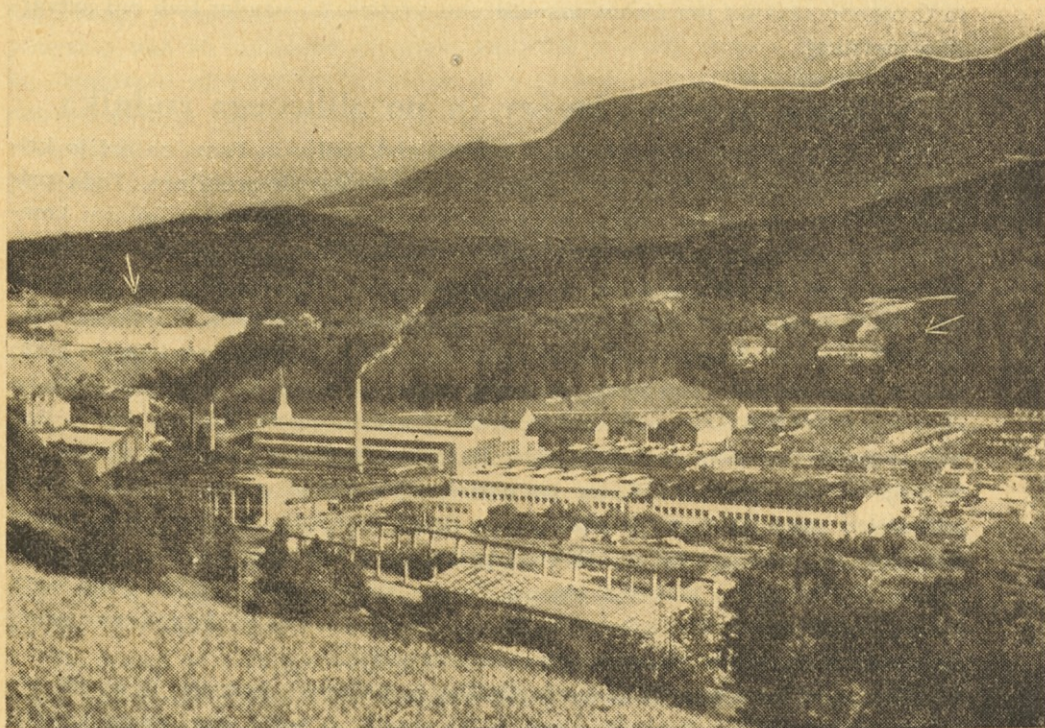
Šolski odbor? Kaj ima ta opraviti z vzgojo dijakov, kaj z njihovimi učnimi uspehi, z njihovo bodočnostjo in kdo so člani šolskega odbora?

O, veliko! V odboru so: Avgust Razgoršek-Peter, topilec; Beno Kotnik, kmečki zadružnik iz Kotelj; Tatjana Klančnik, gospodinja; Avgust Černetič, profesor, pa Gradišnik — modelni mizar, Planinskeš — sedmošolec, dr. Sušnik,

ravnatelj gimnazije... In tu so potlej še člani komisij: socialne: Praper, učitelj iz Dravograda, Hriberškova, gospodinja... kulturne: Kamenik, profesor, Romih, osmošolec... gospodarske: Vinkler, uslužbenec, Dretnik, knjigovodja...

»Glej,« sem se še pomenkoval sam s seboj, »tile fantini in dekleta, ki sedajle tako brezskrbno tekajo po trati, bodo čez leta inženirji v tovarnah in rudnikih, zdravniki v bolnišnicah, profesorji na gimnazijah, razšli se bodo na vse strani Jugoslavije. Vedno in povsod pa se bodo spomnili skrbnih vzgojiteljev: Sušnika, Lodranta, Černetiča... Odbornikov: Razgorška, Kotnika, Građišnika... Vsi ti so že nič koliko ur doslej presedeli na sejah, nič koliko ur

so razglabljali, kako izboljšati pouk, kako pomagati dijakom, razmišljali in predlagali so, kakšen naj bo učni načrt, potrkali so na ta ali ona vrata in prekrbeli revnejšim kosilo in malico, najpridnejšim štipendijo. V korist svojih otrok, otrok svojih sodrugov so se nešteto krat doslej odpovedali počitku, ki so ga bili po trudapolnem delu v tovarni, na polju ali v pisarni tako zelo, zelo potrebni.«

Skrbi in dela ni moč meriti z vatli, ne tehtati z utežmi, zato tudi ni moč do potankosti oceniti požrtvovalnosti vseh teh. To pa znajo oceniti dijaki, študentje sami, ko odidejo na univerzo, ko so v tujih krajih in se v pismih svojim prijateljem takole spominjajo na življenje v gimnaziji:

»Ravne so čuden kraj. Ne moreš jih zlepa pozabiti. To je kolektiv, ki te veže nase. Koliko hotenj in želja, koliko načrtov se je pletlo med nami...«

Še bi se lahko zadržali na Ravnah, še zapisali marsikaj. Zapisali bi lahko veliko besed o parlamentu staršev, ki se zbero vsake toliko časa v gimnaziji na seji šolskega odbora, poslušajo razglabljanja vzgojiteljev in odbornikov in tudi sami marsikaj predlagajo. Pisali bi lahko o delu »Svobode« in zapisali, bi lahko cele sestavke o ravenški knjižnici, največji kulturni ustanovi, ki domuje v gradu, znotraj vsem prenovljenem in opremljenem z novimi vitrinami in omarami — darilom fužinarjev. Lahko bi opisali še vrsto zanimivosti, ki jih vidimo v delavskem muzeju, toda zamerili bi se Prevalčanom, Mežičanom in Črnjanom, češ da jim nismo posvetili niti vrstice, ko vendar tudi oni ustvarjajo marsikaj.

V kraju ugaslih plavžev in pozabljenega rudnika

Kmetje, naseljeni po prevalljskih rebrih, pod Uršljo in Peco, ne držijo križem rok. Res, z industrijo ne morejo tekrovati. Ta jih prehiteva. Toda priznati je treba, da gredo kmetje kar s časom v korak. Združeni v Splošni kmetijski zadrugi s skupnimi močmi utirajo pot umnemu kmetijstvu. Na Macigojevem, pod Uršljo goro, so si uredili pašnike, obnovili požgana poslopja. Tudi na Holmecu so si zgradili poslopja in še silos in gnojšča. S težkimi traktorji so zrigolali dvanajst hektarov opuščene zemlje. Uredili so terasne plan-taže in nasadili sto in sto sadik, jablan in hrušk. In potlej so še uredili pašnike ob meji, tam blizu Železne Kaple in dobro gospodarijo na Dobjem dvoru. Kupili so motorne košilnice, škropilnice, traktorje in druge kmetijske stroje. Od zadruge si jih izposojajo, kadar jih potrebujejo. Uredili so si umetno oseme-njevalnico, pred leti zgradili mizarsko in druge delavnice. Pozimi, ko ni toliko dela pri hiši, prirejajo tečaje. Dekleta prihajajo v Prevalje, daleč iz globač in hribov, zakaj tudi za kmeta ni dovolj, če zna vihteti samo motiko, znati mora še kaj več. Požrtvovalni odborniki zadruge skupno s svojim dolgoletnim pred-sednikom Karlom Dobrškom snujejo in ustvarjajo...

Tam, kjer so nekdanj hrumele topilniške in valjarske naprave, ki so jih od-peljali v Donawitz in kjer je ugasnil leški urdnik, si sedaj utira umno kmetij-stvo svojo pot. Zadrugniki vsako leto na občnem zboru razpravljajo, kaj bodo kupili iz izkupička, kaj naredili, da bo vsakemu posebej in vsem skupaj v prid.

Pri sivih rudarjih

Vselej, kadar sem prišel v Mežiško dolino, so me ljudje sprejeli kot da se jim nekam mudi. Niso bili neprijazni, narobe, prijazni, le zdi se jim, da vsaka ura, izgubljena ob pomenku, hudo veliko stane. In res, čas je Mežici drago-cen. Če bi se sivi rudarji tam v ozkih hladnih rovih pod Peco, v bajeslovnem kraljestvu kralja Matjaža pomenkovali, ne bi leta 1955 nakopali 419.039 ton svinčene in cinkove rude (leta 1939 so je nakopali komaj 109.018 ton), ne bi

znašal jamski učinek 1.835 ton na izmeno in ne bi vrednost proizvodnje v desetih povojnih letih presegla 26 in pol milijarde dinarjev.

Tedaj, ko sem popotoval po Mežici, se jim je še posebno mudilo. Modernizirali so namreč topilniške naprave v Žerjavu. Če bi človek presojal, koliko svinca in cinka je sedaj v rudi, potem bi dejal, da Mežici že poje navček. Pa ni tako. Ruda je res siromašna, naprave v topilnici so zastarele in zdravju škodljive. Toda prav to je rudarje vzpodbudilo, da so se lotili obsežnega dela — spremembe tehnološkega postopka topljenja, ki bo bolj zdrav in bolj donosen. Mehanske peči v topilnici, kjer je od 1952. do 1954. leta obolelo nad dva tisoč delavcev zaradi svinčenih hlapov, bodo nadomestili s sodobnejšimi napravami. S topljenjem po sodobnem načinu bodo, kot pravijo, vsako leto prihranili nad 90 milijonov dinarjev, topljenje bo bolj zdravo, skoraj nič ne bo škodovalo zdravim topilničarjem in s pridom bodo lahko uporabili tudi najsiromašnejšo rudo. Seveda so takšne naprave drage, toda za zdravje človeka nikoli predrage. In da bi bile cenejše, da bi jih manj uvozili iz tujine, jih bodo za Mežičane večidel izdelali kar Trboveljčani in Mariborčani.

Družno sodelovanje

Čeprav, kot sem dejal, Mežičani niso kaj prida razpoloženi za pomenke, sem vendarle zvedel kopico razveseljivih novic. V Mežici so na primer med prvimi razširili delavsko gospodarjenje na še širši krog delavcev. Izvolili so razen centralnega še devet obratnih delavskih svetov, ki štejejo od 7 do 15 članov. V centralnem delavskem svetu je 66 delavcev in uslužbencev. Vsi ti razpravljajo vsak mesec, kako gospodari podjetje, kako obrat v okviru podjetja. Pomenkujejo se, kakšni so proizvodni stroški, kakšne storitve. In če je kaj narobe, terjajo obratni delavski sveti od drugega, naj stvari popravijo.

Obratni delavski sveti so torej šola za delavce, šola za tiste, ki bodo čez leto, dve ali kdaj pozneje izvoljeni v centralni delavski svet Mežiškega rudnika.

Še nekaj je v Mežici razveseljivo. Organi gospodarjenja v rudniku tako tesno sodelujejo z občinskim ljudskim odborom in občina s podjetjem, da se njihovo sodelovanje dobesedno prepleta. To tudi ni nič čudno. V ljudskem odboru in njegovih svetih so večidel delavci in uslužbenci in večidel teh je zopet v delavskih svetih rudnika. Podjetje se peča skoraj toliko s komunalnimi problemi, s prometom, gradnjo stanovanj, z ustanavljanjem obrtnih delavnic, kot občina.

Takole sem presodil potlej, ko sem zvedel za vse te stvari: Občinski ljudski odbor in delavski svet podjetja sta kakor ena družina. Delavski svet obravnava komunalne probleme, občinski ljudski odbor skrbi, da podjetje napreduje. In občinski ljudski odbor potemtakem že prerašča v nekakšen družbeni in ne samo oblastni organ, vsa občina pa v zaokroženo trdno lokalno skupnost proizvajalcev, ki si kleše podobo svojega kraja po svoji zamisli.

Na Prežah je prazno

V Črno, ki jo okrog in okrog obdaja mogočno skalovje, sem prišel prav v dneih praznovanja. Črnjani, delavci, kmetje, obrtniki, igralci, pevci so praznovanje občinskega praznika združili s prvim kmečkim praznikom. Od blizu in daleč, iz Tople, Koprivne, izpod Uršlje gore, Mežice in drugod, so se že zgodaj zjutraj zgrinjali ljudje, praznje oblečeni, vedrih obrazov. Zgrinjali so se na trg, poslušali slavnostni govor, pesmi, gledali »kmečko ohcet«.

Kmečki praznik
v Črni

Potlej, ko je sonce zatonilo za gore, so ljudje odšli na gledališki prostor »Pod Tebrom«. Pred seboj so v luči žarometov uzrli pravcato vas Jamnico, ki jo je na svoje stroške zgradila Splošna kmetijska zadruga, da bi lahko črnjanski igralci pokazali, kaj znajo.

Luči so se utrnile, zvonček je zacingljal in v sobi pred seboj so gledalci uzrli Pernjakovo družino: Pernjaka in Pernico, Ladeja, Aneja in Mojco. Valter-Pernjak, Simentingarjeva-Pernica, Mojca-Radovičeva in drugi igralci-člani delavskega prosvetnega društva »Svobode« iz Črne so pred gledalci razgrinjali podobo »Kmečke drame« — »Pernjakovih« edine in nedokončane drame Prežihovega Voranca.

Gledalcem je globoko v srce segel vsak prizor. Blizu jim je bila gledališka stvaritev, izrez iz življenja tega kraja, podana v koroškem narečju. In nič ni čudnega, če so kmetje iz Koprivne, Tople in drugod in Črnjani iz Črne gledali Pernjakove, dvakrat, trikrat, dà, celo štirikrat. Vsakomur je ostal globoko v spominu poslednji prizor, ko je Pernjak ob selitvi svojega sina prinesel iz hiše kolovrat in se onemogel od gorja, ki se je nakopičilo nad njegovo glavo in glavo njegovih otrok ter vnukov, zgrudil na tla.

Iz Črne sem odšel presunjen, zakaj pred mano in pred vsemi drugimi je ob Pernjakovih znova zaživel Prežihov Voranc, močan, silen v svojem realističnem izražanju, slikanju podob iz resničnega življenja. In pri priči sem se

spomnil na obisk na Prežihovini pred leti. Sam samcat stoji tam Vorančev dom. Sredi logov in gozdov moti tišino le poigravanje vetrov in žuborenje voda.

Na Prežah pa je prazno. Nič več ne prihaja tja domačin, drobnih mežikajočih oči. Nič več ne gleda Uršljo goro, nič več ne zre v dolino, kjer buči življenje v bujnem toku, v toku, ki ga je tudi sam z besedo in dejanji narav-

Prizor iz igre »Per-
njakovi« od Preži-
hovega Voranca

naval. Obstala je njegova misel, ki je pela upravičen slavospev temu, do takrat skoraj nepoznanemu malemu koroškemu človeku. Na črno pregrnjeni postelji v Prežihovem domu leži njegova posmrtna maska, odtis njegove delovne roke, v knjižni polici pa so zloženi biseri slovenske kulture: Samorastniki, Jamnica, Požganica, Solzice...

Dragi bralci. Hvala vam, da ste me popotovali na popotovanje po Mežiški dolini. Vem, ni vam žal. Marsikaj, kar doslej niste vedeli, ste na poti spoznali in zvedeli. Prav gotovo ste se prepričali, da je delavsko in družbeno upravljanje v novi Jugoslaviji dokazalo svojo življenjsko moč in sposobnost in da je delavec-ustvarjalec dobrin, dober gospodar. Skrbi za razširitev tovarn za gradnjo stanovanj, ni mu žal denarja za kulturo... Seveda, marsikaj bi še bilo treba zgraditi. Toda vse to, kar ima v načrtu, bo storil, uresničil, zakaj vera v njegovo moč in sposobnost je zmagala.

Eno leto življenja tržaških Slovencev

Doba enega leta je pravzaprav nasilen izrezek iz naravnega zgodovinskega razvoja, ki ima lastne prelomnice, zaključne dogodke nekega razvoja in začetke novega. Vendar je to dovolj dolg časovni razmak, da nam pokaže razvojne smeri, značilnosti in težnje z novimi dogodki, ki so njih manifestacija, zunanji izraz. — Taka zgodovinska prelomnica je pri nas prehod iz anglo-

ameriške uprave v italijansko konec oktobra 1954. ter podpis londonskih sporazumov, Memoranduma o soglasju ter Posebnega statuta, ki je začrtal po sporazumu med federativno Jugoslavijo in Italijo, ob sopodpisu ZDA in Anglije, določbe za ravnanje s tržaškimi Slovenci. — Ali sta ti dve leti od podpisa sporazuma izpolnili namene podpisnikov ter upanja tržaških Slovencev?

Ako so Londonski sporazumi zboljšali meddržavne odnose med Italijo in Jugoslavijo ter odstranili v tem delu Evrope nevarna mednarodna trenja, in omogočili boljše politične in gospodarske stike, ter celo začeli nekako kulturno izmenjavo, — se nasproti Slovincem ni nič spremenilo, ako se ni celo poslabšalo, z izjemo kake male drobtinice, kakor je to ugotovil »Primorski dnevnik« ob prvi obletnici podpisa. Največji tržaški dnevnik, »Il Piccolo«, glasilo tukajšnje italijanske buržoazije, last Mussolinijevega osebnega prijatelja Rina Alessija, se je ob priliki upravnih volitev, v brk mednarodnim pogodbenim obveznostim Italije pohvalil, da je preprečil izvajanje sporazumov. Medtem ko je Jugoslavija takoj objavila v uradnem listu besedilo dogovorov, tega Italija še do danes ni storila. Pred nedavnim je generalni ko-

misar dr. Palamara, ki ima na Tržaškem ozemlju tudi zakonodajno oblast, s posebnim odlokom uveljavil člen 6. Memoranduma, ki določa, da se ne smejo preganjati dejanja, zagrešena v preteklosti zaradi pripadnosti Trsta. Kljub temu so škedenjski antifašisti ne le odsedeli poldrugo leto preiskovalnega zapora, marveč so bili tudi sojeni in obsojeni od tržaških sodnih oblasti, in le zaradi prejšnjih pomilostitev izpuščeni na svobodo. Enako je bilo s procesom proti dr. Sosiču, ki je bil oproščen, ker je bil nedolžen, le na procesu, ki je imel pač namen, enako kot procesi proti furlanskim partizancem ali proti partizanski Beneški četi, da podpihujejo narodnostno mržnjo proti Slovencem, ter jemljejo zaupanje demokratskim in delavskim gibanjem.

Fašistični zakoni proti slovenskemu jeziku na sodiščih, v javni upravi, glede krajevnih imen ter priimkov itd., še niso razveljavljeni (le v praktični rabi se v neki neopredeljeni meri sprejemajo tudi slovenske vloge na nekaterih področjih državne uprave, n. pr. na policijo). Glede zaposlitve Slovencev v krajevni upravi je dr. Palamara izjavil, da ima ta celo preveč nameščenecv, zato seveda ne more biti govora o sprejemanju novih, t. j. Slovencev. Slovenska šola še danes ni uzakonjena. Le od časa do časa prihajajo vesti, da je načrt zakona že pripravljen, a v taki obliki, da je očiten namen našo šolo počasi zadušiti, rajunajoč z gospodarsko odvisnostjo slovenskega človeka, ki si ne bi upal vpisati svojih otrok v slovensko šolo iz bojazni, da izgubi kruh in službo. Obratno, celo poslabšal se je položaj za 30 naših šolnikov, edinih gospodarsko izenačenih z italijanskimi, ki so jih na mah, po 20, 30 letih službe, le začasno namestili kot začetnike-suplente. Po mnogih čisto slovenskih vaseh pa se leto za letom odpirajo nove italijanske šole za poedine italijanske otroke ali celo le za one iz mešanih zakonov, medtem ko se ves uradni aparat trudi, da vanje lovi slovenske otroke.

Določbe, ki prepovedujejo spreminjanje narodnostnega značaja slovenskih krajev, se prezirajo, in prava kolonizacija slovenske zemlje se nemoteno nadaljuje, kot je ni poznal niti fašizem. Z milijardami, ki prihajajo s čudovito lahkotnostjo, se neprestano grade slovenskim kraškim vasem italijanski dvojniki s taboriščem podobnim naseljem. Tako so v Padričah — da naštejemo nekaj primerov le po odhodu Angloamerikancev — naselili več sto »ezulov« (italijanski begunci oz. izseljenci iz Istre) v moderne upravne zgradbe, enako na Opčinah, v Barkovljah, da o tržaških predmestjih niti ne govorimo (o Kolonkovcu, Sv. Ani, Rojanu, Kjadinu itd.). V Sosljanu grade celo novo naselje, v Štivanu hočejo podvojiti tzv. ribiško naselje »San Marco«, gradnjo naselja v Starem Lazaretu tik meje itd. Okrog Žavelj, novega tržaškega industrijskega pristanišča, prisilno razlaščajo slovenska polja za zgradbe italijanskih naselij, pri čemer poskušajo tudi še z velikimi špekulacijami pri cenah (n. pr. po 80.— Lit za m², medtem ko je tržna cena za to prvovrstno zemljo 2500.— do 3000.— Lit).

Pravilnik o predvideni Mešani komisiji, ki naj bi nadzorovala izvajanje Statuta, izdelan in podpisan 28. 7. 1955. v Rimu, še danes nekje pozabljen leži. Jugoslavija ga je seveda že davno ratificirala.

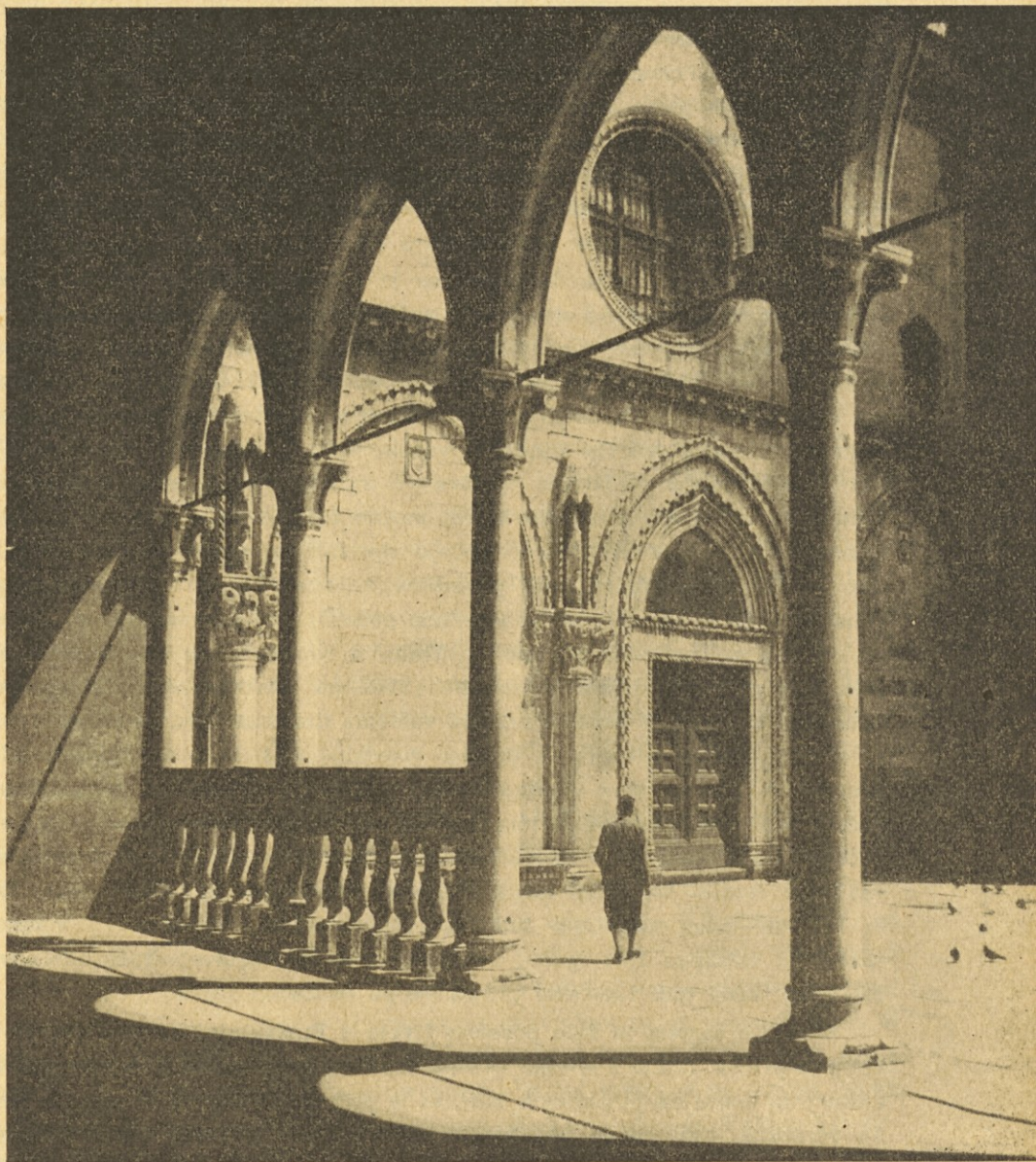
Namesto pogodbenih določb Statuta se torej tu izvaja z železno doslednostjo, z ogromnimi sredstvi in sodelovanjem vsega državnega aparata velikopotezno zamišljen — zločin genocida nad tržaškimi Slovenci.

Končno odobreni zakon o občinskih in pokrajinskih volitvah, ki je odpravil večinsko nagrado največjim strankam, predvsem demokristjanom, je bil razširjen tudi na Trst, za istočasne volitve z onimi v Italiji. Zakon o pokrajinskih volitvah, veljaven za vso Italijo, predvideva, da tretjino članov pokrajinskega sveta voli podeželje. To določbo zakona je dr. Palamara spremenil tako, da slovensko podeželje ne voli niti cela dva svetovalca, — namesto osmih — če pregledamo zapleteno volilno geometrijo, preračunano, da po možnosti prepreči Slovincem vsako izvolitev. Ta protislovenski, diskriminacijski vladni ukrep, ki je ne le protiušten marveč še tudi proti prevzetim mednarodnim obveznostim londonskega sporazuma, je končno le ena izmed celega sistema krivic za raznarodovanje naše manjšine, ki ne najde opravičila razven v pretirani narodni nestrpnosti. V Trstu so vse stranke nastopile samostojno, vendar vse napredne z nekakim medsebojnim političnim premirjem, ki je odgovarjalo enotni in skupni demokratični listi naprednih skupin v podeželnih občinah. V mestu je neodvisna socialistična lista dosegla izvolitev dveh občinskih svetovalcev, Bort. Petronia poleg dr. Jožeta Dekleve, ki je bil v prejšnjem svetu naš edini zastopnik. V vseh 4 podeželnih slovenskih občinah je zmagala demokratična lista, od teh sta pripadli dve županski mesti neodvisni socialistični listi, ostali pa komunističnim Slovincem. Zanimiva je bila borba v devinsko-nabrežinski, obmejni narodnostno ogroženi občini, ki je zaradi velike italijanske kolonizacije in enotnega nastopa njih nacionalističnih strank, v nevarnosti, da preide v italijanske roke. Zato so vse slovenske demokratske skupine enotno nastopile, le oportunistična, samozvano najbolj slovenska, »Slovenska demokratska zveza« je to skupnost izdala zaradi strankarskih interesov, vendar so ji volivci dali pošteno lekcijo, da je poražena prišla komaj na tretje mesto, demokratska lista pa na prvo. Tudi v pokrajinski svet sta prišla dva Slovenca, eden na komunistični drugi pa na neodvisni levičarski listi. V vsem tržaškem volilnem rezultatu je občuten obrat na levo s porastom levičarskih skupin in padcem demokristjanskih mandatorov od 25 na 20. Le število fašistov je poraslo z glasovi priseljenih »ezulov«.

Čim se je povečal pritisk na slovensko šolo, so se naši šolniki temu primerno odzvali s tem, da so se vsi trije dotedanji sindikati različnih smeri združili v enotni »Sindikato slovenske šole«.

Slovenska prosvetna zveza, ki je po preuredbi zadnjih let, ko so se razne prosvetne ustanove kot Slovensko narodno gledališče, Narodna študijska

knjižnica, Glasbena matica itd., čisto osamosvojile, — postala predvsem osrednji koordinator ljudsko prosvetnih organizacij, poverjen tudi s skrbjo za razna vprašanja slovenske šole, — je imela kot je bilo razvidno iz poročil občnega zbora ter iz naslednjih izvajanj, polne roke dela, intervencij ter nalog, — več kot jih zmore, da bi bila povsem kos položaju. Del nalog ji je prevzela Slo-

venska gospodarsko kulturna zveza, osnovana po prihodu italijanske uprave na Tržaško, da prevzame osrednje naloge ter borbo za slovensko kulturo in prosveto ter predvsem gospodarstvo kot osrednji organ in koordinator najvažnejših osrednjih gospodarskih in kulturnih organizacij. In to svojo važno vlogo tudi vrši s pogostimi nastopi in intervencijami, včasih z uspehom, še večkrat pa brez njega kot je razumljivo v tej neenaki borbi s tako brezobzirnimi italijanskimi nacionalističnimi činitelji, na žalost tudi vladnimi, ki so se, kakor vse kaže, malo naučili iz težke preteklosti.

Prosvetna in kulturna dejavnost se je v tem preteklem letu na splošno okrepila in so jo posebno označevale večja vključitev mladine v ljudsko prosvetne organizacije ter v neki meri sporadične prireditve skupaj s komunističnimi društvi ali skupinami, posebno ob jubilejnih prilikah ali v vprašanju slovenske šole. Tu bi omenil Prešernovo proslavo, 100-letnico Aškerčevega rojstva, proslavo 150-letnice slovenske šole na Katinari-Lonjerju, 100-letnico šole v Borštu, 50-letnico društva pri Frlugih (Konkonelu), Sesljanu itd. Vendar so to težnjo za sodelovanjem močno ovirale mahinacije stalinističnih elementov (v tržaški KP), ki jo hočejo zlorabiti za svoje politične cilje, — zato je šlo več takih skupnih prireditev po vodi. Poleg tradicionalnega živahnega dela in nastopanja na pevskem področju na samostojnih ali skupnih prireditvah, na radijskih postajah v Trstu in Kopru, — se je nekoliko poživela tudi dramska dejavnost društev. SNG ga poskuša okrepiti z uspehim dramskim tečajem, ki postaja nekaka večletna dramska šola, — poleg tega pa z baletno šolo za mladino in otroke. Posebno živahna je bila srednješolska mladina v Društvu slov. srednješolcev, v gibanju Slovenskih tabornikov in v delu za Dijaški dom itd. V tem pogledu je omeniti že tradicionalne literarne večere DSS v Gorici in Trstu, ter dobro zakoreninjeno izdajanje Literarnih vaj (že 7. letnik), ter drugi letnik »Galeba«, mesečnika za šolske otroke. Lepo in koristno delo opravljajo tudi vsakoletne šolske prireditve, posebno ob zaključku šolskega leta, poleg že tradicionalnih razstav ročnih izdelkov, v precejšnji meri tudi lutkovne prireditve po osnovnih šolah.

V mestu samem je delo posebno živelo v Prosvetnih društvih pri Sv. Jakobu in pri Sv. Ivanu z novimi ličnimi društvenimi prostori, posebno v novem kulturnem domu na Stadionu 1. maj, ki je precej odpomogel, čeprav je precej na periferiji, tudi našim umetniškim nastopanjem v Trstu, posebno, ker je odpovedal Auditorium v središču mesta. Ta je precej dobro služil glavnim slovenskim kulturnim prireditvam pod zavezniško upravo, — ga pa že leto dni, morda ravno zato, pod italijansko upravo — »popravljajo«.

Že ustaljeno živahno delovanje SNG za Tržaško se je s tem bolje uredilo. Priredilo je vrsto premier in ponovitev v mestu, na deželi — letos tudi v Gorici, ter jih postopno dvignilo na tolikšno umetniško višino, da je doživelo laskava priznanja na svojih gostovanjih tudi od kritike v Ljubljani, Ma-

riboru, Postojni, Kopru in tudi Beogradu. Iz italijanščine je priredilo dva prvenca De Filippa »Filumeno Marturano« in »Glasove vesti« ter Pirandellovega »Henrika VI.«, iz angleščine pa Priestleyevo »Sreča, kje si?« Od slovenskih del je priredilo v originalni izvedbi Cankarjevega »Martina Kačurja«, — od drugih je izvršilo nekaj ponovitev, kot Rogerjevo »3 + 1« ter Gogoljevo »Ženitev«; za mladino pa je predstavilo »Pastirčka Petra in kralja Briljantina« ter »Janka in Metko«. Poseben poudarek zasluži eksperimentalna prireditel »v krogu« brez tradicionalne scene, Milan Begovičeve tragedije »Brez tretjega«.

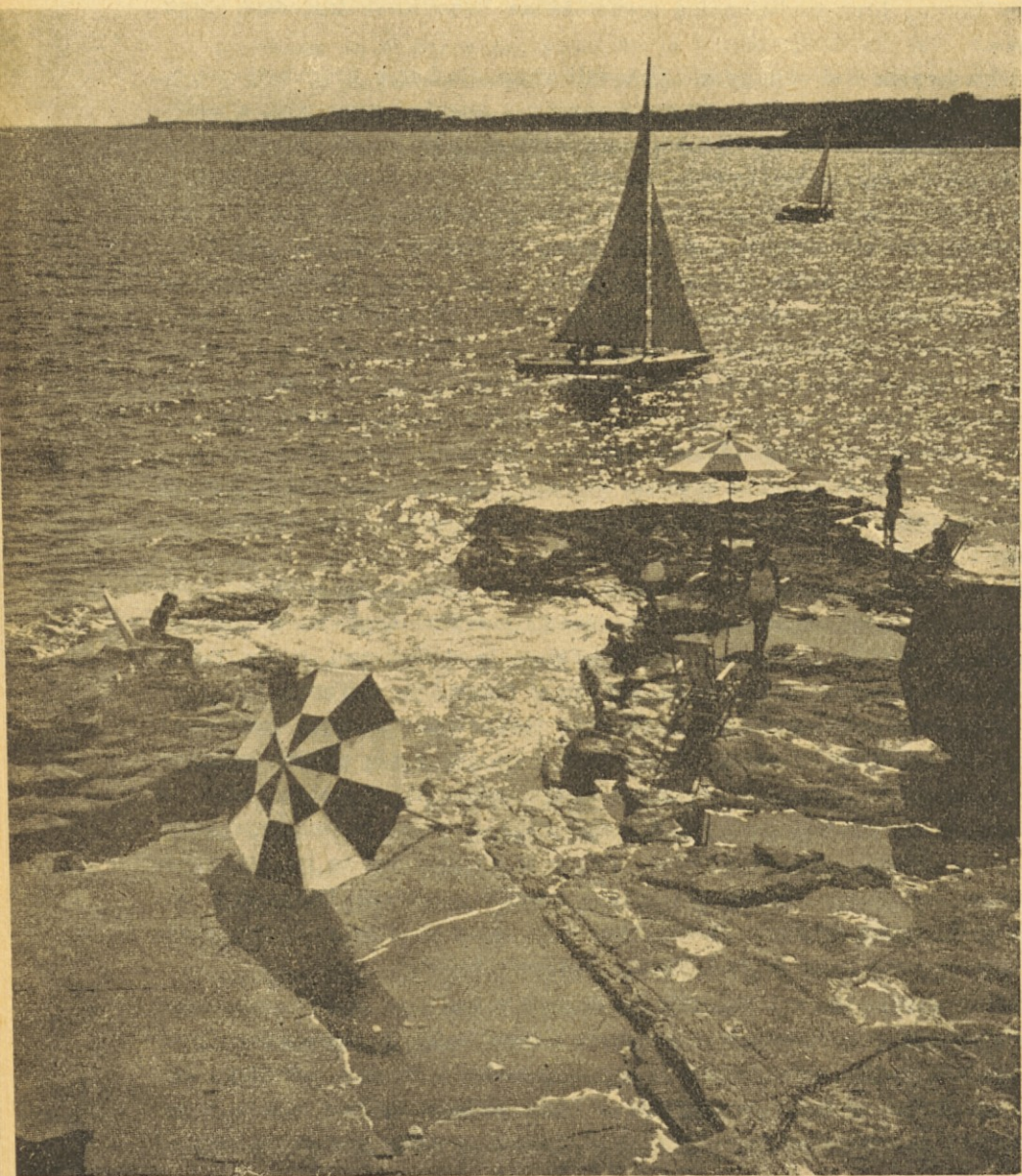
Na glasbenem področju je zaznamovati vrsto glasbenih produkcij gojencev Glasbene matice, pevskega zbora gojencev z lastnimi pevovodji, s sodelovanjem lastnega orkestra, — ter njeno izdajo »Zbirke pesmi za mešane in moške zборе«. V samozaložbi pa je mladi skladatelj Pavle Merku izdal »Lahke vaje za violino in klavir«. Zelo živahno je bilo gostovanje iz Ljubljane, n. pr. s koncertom opernih pevcev, narodnih pesmi opernega kvinteta, pevskega zbora primorskih študentov »Vinko Vodopivec«, radijskega orkestra Bojana Adamiča, invalidskega pevskega zbora, pevskega zbora »Bojana« iz Dornberga, koncert Freddy Doška iz Zagreba itd. — Tržaški skladatelj Ubald Vrabec je doživel ob svoji 50-letnici presenečenje, da ga je »odkrila« tudi italijanska glasbena javnost in mu podelila eno izmed treh nagrad tržaškega mesta za novo glasbeno delo. Mlada pianistka Damjana Bratuževa se uveljavlja s samostojnimi koncerti, z nastopi na radiu, posebno s tedensko oddajo za mladino. 15-letna dijakinja Marijana Bolko je priredila uspel samostojen klavirski koncert.

Mlada tržaška pisatelj Boris Pahor in Alojz Rebula sta se dobro uveljavila tudi pri kritiki v Ljubljani, ter dosegla literarne nagrade, vendar za radi tesnega trga ter založniških težav izdajata le v Sloveniji, n. pr. Pahor roman »Vila ob jezeru« v Mariboru, »Mesto v zalivu« pa v Kopru. Literarna revija »Razgledi« je le enkrat izšla v tej dobi. Naš priznani pisatelj, umetnostni in gledališki kritik, dr. Vladimir Bartol, ki je objavljal svoje obširne spomine na »Mladost pri Sv. Ivanu« v »Primorskem dnevniku« pa je dosegel, kljub le strogo umetniškemu in literarno kritičnemu delu — izgon iz rojstnega kraja Trsta — Sv. Ivana (temu se je sicer uprl, a je bil prisiljen se izseliti, kljub londonskim dogovorom, zaradi doslednega odrekanja vizuma italijanskih oblasti za obisk lastne družine). Zaradi omenjenih založniških težav redno izhaja poleg periodičnega tiska le vsakoletni »Jadranski koledar«.

Naši slovenski likovni umetniki so dosegli v tem letu posebna priznanja in uveljavljanja, posebno — v inozemstvu, ter po Italiji in Jugoslaviji. Lojze Spacal je kot grafik prejel vabilo na »quadriennale« v Rimu s posebno sobo, dobil nagrado prosvetnega ministrstva v Rimu, dosegel hrupne uspehe z retrospektivno razstavo po jugoslovanskih glavnih mestih, eno prvih nagrad

na mednarodni razstavi grafike v Ljubljani, ter končno večletno pogodbo z veliko švedsko galerijsko družbo, ki mu omogoča popolno uveljavljenje v — Parizu. Bogdan Grom je dobil dragocena priznanja kritike za svoje slike v izvirnem »batiku« na razstavah v Milanu, Benetkah, v Trstu, kot — slikar našega Krasa. Mladi akademski kipar Čelo Pertoto iz Nabrežine, ki se je že pred nekaj leti naselil in uveljavil v Stockholmu z razstavami, ter kot kiparski

Marjan Pfeiffer: Na obali

restavrator kraljevskega doma ter nacionalnega muzeja in učitelj na Umetnostni akademiji, je dosegel popolno priznanje svojih umetniških kvalitiet s samostojnimi razstavami v Rimu, Beogradu, Zagrebu, Ljubljani in na Dunaju. Nestor naših slikarjev Avgust Černigoj se uveljavlja s celo vrsto uspelih samostojnih razstav v Beogradu, Ljubljani, Mariboru, na Reki. Če sta se naša priznana slikarja Jože Cesar, ki dela za javnost le kot scenarist SNG, ter Avrelij Lukežič obdala z značilnim molkom, je omeniti še amaterske razstave že znanih Milka Bambiča, Silvestra Godine ter fotografsko razstavo Marija Magajne. Nenadno se je pojavil že kot znan akvarelist z razstav v Buenos Airesu v Argentini (ter v Punta Arenas v Čileju), kamor se je bil izselil že v prvih letih nastopa fašizma, in se je tam uveljavil kot arhitekt velikega formata, Viktor Sulčič iz Križa pri Trstu.

Trst je v zadnjem letu preživel ostro gospodarsko krizo, katera se odraža v stalno višjem številu brezposelnih, nizkem obsegu prodaj na drobno in vrsti stečajev industrijskih ter trgovinskih podjetij.

V juliju 1956. leta je n. pr. tržaški urad za delo zabeležil 18.624 brezposelnih oseb, kar je zelo veliko, če pomislimo, da je v istem mesecu na celotnem Tržaškem ozemlju doseglo prebivalstvo 310.493 oseb in da je doseglo število zaposlenih le 87.825 delavcev in uradnikov. Število brezposelnih se v primerjavi s preteklimi leti počasi a stalno viša, pri čemer pa je treba še upoštevati, da se je v zadnjih treh letih preko osem tisoč Tržčanov izselilo po večini v Avstralijo, delno pa tudi v druge dežele.

Položaj bi bil še mnogo bolj kritičen, če ne bi nastopili razni faktorji predvsem mednarodnega značaja. Popolna neodvisnost Avstrije je n. pr. privedla tudi do povečane avstrijske zunanje trgovinske zamenjave, kar je šlo seveda tudi v korist Trsta in zaradi česar se je znatno povečal obseg tržaškega pristaniškega prometa. Od januarja do julija 1956. leta so po železnici prepeljali skozi tržaško pristanišče 2.016.889 ton blaga, kar je za 9,5 odst. več kot leta 1955, za 63,7 odst. več kot leta 1954 in za 85,6 odst. več kot leta 1938. Pri tem prometu je na prvem mestu Avstrija z več kot 80 odstotki.

Vendar pa položaj tržaškega pristanišča ni tako rožnat, ker gre skozi pristanišče skoro izključno masovno blago (premog, železna ruda, žitarice, gnojila in podobno), medtem ko se stalno znižuje obseg bogatega, raznega blaga (kava, dišave, bombaž, železni in drugi izdelki itd.), ki prinaša tako pristanišču kot trgovskim podjetjem, špediterjem in železnici največje zasluge.

Ugodno se je odrazila pomorska mednarodna konjunktura, zaradi katere so sedaj največje tržaške ladjedelnice dobro zaposlene, saj ves svet išče nove ladje. Žal pa tega ne moremo zapisati za ostala številna industrijska podjetja, ki iz dneva v dan životarijo in med katerimi so številna morala zapreti svoje

obrate in vreči delavce na cesto. Tako smo doživeli v Trstu propad podjetja »Flent«, »Krafmetal«, »Pastificio Triestino« in drugih.

Hkrati ko se je obmejno premikanje prebivalstva iz Trsta v obmejni pas v Jugoslaviji zelo lepo razvilo na podlagi sporazuma v Vidmu, je na drugi strani zaznamovati upad gospodarske izmenjave, medtem ko v Rimu pred pol-drugim letom podpisani sporazum, ki predvideva povečanje male obmejne trgovine in bi mogel precej pomagati Trstu, še vedno leži nekje v predalih.

Napisal Zorko Jelinčič

Gospodarska skica Kanalske doline

Menja ni Slovenca, ki bi ne vedel, da so Sv. Višarje v Kanalski dolini. In najbrž ni starejšega človeka, ki bi vsaj enkrat v življenju ne bil na višarskem vrhu, odkoder zajame oko ob lepem vremenu skoraj vso dolino od vrat do Lipalje vasi. Ko izletnik gleda to ozko dolino obdano od zelo strmih gora, ki ne nudijo skoraj nobene možnosti za intenzivno obdelovanje zemlje, se mu skoraj nehote vrine vprašanje: od česa pa živi neki prebivalstvo te doline? Odgovoriti na to vprašanje je namen sledečih vrstic, v kolikor dovoljuje pičlo odmerjeni koledarski prostor.

Gospodarstvo vsake dežele je odvisno predvsem od naravnih činiteljev. Taki so: lega, naravna bogastva, surovine itd. Od teh zavisi tudi, če se bo razvilo kmetijstvo, industrija, mala obrt ali samo trgovina.

V Kanalski dolini je zelo važen tudi zgodovinsko-politični moment. V dolini se stekajo in stikajo tri velike narodnosti in tri velike kulture: romanska, germanska ter slovanska. Kanalska dolina je bila že od nekdaj tranzitna točka med vzhodom in zapadom, med jugom in severom. Stari rimski spomeniki v Žabnicah in Trbižu dokazujejo, da so že rimski zavojevalci hodili svojčas po dolini. Ni dvoma, da je dolina videla najrazličnejša plemena ob dobi preseljevanja narodov. Takrat so tudi Slovenci posedli te kraje ter jim dali definitiven slovanski pečat, o čemer pričajo imena vasi, rek in hribov. Tudi Napoleonove čete so korakale skozi to dolino na svojih vojnih pohodih proti vzhodnim državam, o čemer govore spomeniki v Naborjetu in Trbižu. Avstrijski vojaki so v prejšnjem stoletju tod skozi hodili v Italijo krotiti uporne Lahe, ki so se hoteli otresti tujega jarma. V zadnji svetovni vojni so se tudi Nemci zavedali strateške važnosti te doline ter so jo imeli zastraženo kot malo-kateri položaj. Zadnje mesece, pred polomom so mobilizirali vse prebivalstvo doline in Furlanije dol do Vidma za utrjevanje Kanalske doline.

Naravna posledica teh številnih najrazličnejših vedno menjajočih se gostov Kanalske doline, da je njeno prebivalstvo po krvi zelo mešano. Primki so najrazličnejšega izvora. Od hrvaškega do francoskega, od češkega do madžarskega. Da slovanskih, furlanskih in nemških imen splah ne omenjam.

Kaj pa je privabilo najrazličnejše ljudi, da so se ustavili in naselili v Kanalski dolini?

Po svoji legi ni dolina nič kaj privlačna. Zasekana je med visoke hribe, ki segajo skoraj do 2800 metrov in ki zapirajo zlasti od juga dostop toplega morskega zraku. Dolina se razteza od vzhoda do zapada (približno 30 km) in je izpostavljena vsem mrzlim vetrovom. Najvišja točka doline je 810 m nad morsko gladino (Razvodje v Žabnicah med Črnim in Sredozemskim morjem.) Povprečna višina celotnega okraja je zračunana na 744 m nad morjem, od katerega je oddaljena okoli 200 km. Padavine presegajo one iz Karnije in dosežejo povprečno v Rablju letnih 2300 mm.

Za poljedelstvo dolina ni kaj primerna. Saj uspeva le krompir, ki pa tudi ne vrže več kot 5 na eden povprečno. Žitarice dajejo le zelo pičel pridelek in koruza dozori le v zelo toplih poletjih. Vsekakor se izplača samo pridelovanje krompirja, ki je zelo cenjen kot semenski krompir. Zaradi prevelike raskosanosti zemlje je le v redkih primerih mogoča vpeljava mehanizacije.

Poljedelstvo torej gotovo ni vabilo ljudi v dolino. Vzroke moramo iskati drugje.

Mnoge je privlekla politična umirjenost, ki jo nahajamo samo še v Švici. Toliko narodnosti, a vsaka zase v manjšini, se pač gotovo niso mogle povzpeti do take veljave, da bi izzvale opozicijo drugih strank ali narodnosti. To je prišlo do izraza posebno po prvi svetovni vojni, ko so se prejšnjim prebivalcem, večinoma Slovencem in Nemcem pridružili še Italijani.

Gotovo pa je, da so privabile te najrazličnejše ljudi naravna bogastva doline, ki obstojajo v gozdovih, rudnikih ter planinah. Obstojajo tudi naravne lepote, ki pa seveda ne dosegajo svetovnega slovesa. Semgor sicer prihajajo na letovanje Tržičani, Goričani, a to je le trenutna posledica političnih meja. Že Videmski sporazum za obmejni promet med Italijo in Jugoslavijo je v tujskoprometnem cziru imel negativne posledice za dolino. Kranjska in avstrijska Koroška nudijo v tem pogledu pač mnogo več. Ko je bila dolina še pod Avstrijo, je bila zaželen cilj večinoma za turiste na visoke gore, da omenim slavnega Dr. Kugyja in tovariše. Romarski promet na Sv. Višarjah ima le krajeven pomen za Žabnice in še ta se omeji le na nekaj mesecev v letu.

Največje bogastvo doline je gotovo v gozdovih. Večina gozdov je v državnih rokah (n. pr. verskega sklada — Religionsfonda): nad 22 tisoč hektarjev površine z letno produkcijo preko 40 tisoč kubičnih metrov lesa. Uprava pa ima zelo velike stroške s temi gozdovi. Vsi so namreč obteženi s takozvanimi servituti v korist privatnikov in zadrug-soseščin (Nachbarschaft). Na ta račun mora dati uprava od 15 do 20 tisoč kubičnih metrov lesa vsako leto ter vzdrževati v vsaki vasi 2 do 3 gozdarje, ki imajo opravka skoraj izključno le s servituti. Vse hiše v dolini, ki so nastale tja do 1870 uživajo servitutne pravice na les v državnem gozdu. Količina lesa znaša od 10 do 20 kubičnih

Marko Jereb: Na Vršiču

metrov letno. Te pravice so od hiše do hiše različne. Zaradi velikih interesov, za katere gre, so že od nekdaj neprestani podtalni in odprti boji med upravičenci in gozdno upravo. Vedno gre za zelo težka in zapletena juridična vprašanja. Šele 1939 je končala devet let trajajoča pravda med Ukljani in gozdno upravo. Kasacijsko sodišče v Rimu je bilo prisiljeno dati prav Ukljanom.

Nekaj gozdov je tudi v rokah zasebnikov. Ti so povečini kapitalisti iz starih provinc, ki so o priliki opcij leta 1939 pokupili skoraj vse gozdne parcele od optantov ter tako investirali svoj kapital.

V zvezi s to veliko lesno produkcijo se je razvila lesna industrija. V prejšnjem stoletju so žgali predvsem oglje, katero so potrebovale številne kovčnice v dolini. Ko pa so te propadle, so nastale številne žage, katerih je v vsaki vasi dve ali tri. Zadnje čase preživlja lesna industrija krizo zaradi konkurence sosednjih držav in zaradi pretežkih davkov državi v obliki davkov in socialnih prispevkov. Pač pa cvete še vedno lesna trgovina.

Drugo bogastvo doline je rudarstvo. Po neštetih poskusih se je izkazalo, da Ukovski rudnik na Koku za mangan in železo ni rentabilen. Drugače pa je s svinčenim in cinkovim rudnikom v Rablju, ki zaposluje dandanes stalno nad 1000 delavcev z dnevno produkcijo okoli tisoč ton surove rude. Lahko trdim, da je Rabeljski rudnik najmočnejše industrijsko podjetje v dolini, ki bi polagoma s svojim ogromnim kapitalom utegnilo odločati v vseh, ne samo gospodarskih, ampak tudi političnih vprašanjih doline. Ono gradi ne samo električne centrale, žičnice za smukaški šport, ampak kupuje tudi kmečko zemljo. V Trbižu ima celo farmo izbrane goveje živine na Brezniku.

Tretji odločujoči faktor v gospodarstvu so planine in z njimi združena živinoreja. Planin je okoli 30. Vse so skupna last sosesčin. Povprečna površina vsake znaša po 130 hektarjev. Ukljani imajo poleg skupne še vsak svojo planino. Poleg tega je tudi paša v državnih gozdovih brezplačno na razpolago servitutnim upravičencem. Živinorejci Kanalske doline so v večini mali posestniki. Veleposestev praktično ni. Zelo malo je takih, ki bi lahko živeli samo od dohodkov svojega posestva. Agrarna reforma bi tukaj ne imela kaj reformirati. Posestva v rokah poldržavne ustanove so prehodni pojav.

Kmetijstvo na splošno je v Kanalski dolini večinoma v rokah slovenskega življa, ki predstavlja najstarejši in najvažnejši etniški element. Tudi v Kanalski dolini vzdržijo največ časa tisti, ki se navežejo na zemljo, ki je sicer zelo pičel a najbolj stalen vir dohodkov. Nemci so bili v dolini večinoma le umetno naseljeni in četudi so imeli v rokah upravna mesta in obrt, so zginiti, ko niso imeli več državne zaslombe. Na njih mesta so stopali in stopaio Italijani, spet z državno podporo. Nemci nimajo svojega jezika niti v cerkvi več. Spodrinili so jih Italijani, samo Slovenci ga še imajo. Zato bo dalal pristni etniški pečat Kanalski dolini tisti, ki bo gospodar zemlje in bo iz nje črpal

podlago za svojo eksistenco in ne bo odvisen morda od nestalne politične situacije. In baš kar se tiče zemljiške lastnine je dobila dolina leta 1939 in naslednja, zelo hud udarec. Zaradi opcij za nemško državljanstvo, kateri vabi je nasedlo tudi mnogo Slovencev, ki so se hoteli iznebiti za vsako ceno italijanskega fašizma, je prišlo mnogo zemlje v roke italijanskih kapitalistov (zlasti privatnih gozdov) ter v roke zavoda Ente Nazionale per le Tre Venezie. Ta je dajal zemljo najprej v najem. Potem pa jo je začel prodajati na dolgoročne kredite 30 let. Kupci so pri tem deležni državne podpore v obliki prispevka za obresti za dobo 30 let. Pri teh nakupih pridejo domačini seveda le izjemoma v poštev. Pri dodeljevanju je merodajen političen kriterij. Optanti za nemško državljanstvo so pokazali svojo nezvestobo Italiji 1939, neoptanti pa so se ji zamerili 1945, ko so manifestirali za Jugoslavijo. Na ta način bo prišlo v roke Italijanov preko 150 malih kmečkih posestev in hiš. Ko se bo italijanski najemnik spremenil v lastnika, se bo položaj za domačine poslabšal. Novi lastnik bo začel kazati večje zanimanje za vse probleme doline in bo hotel imeti besedo pri vseh gospodarskih organizacijah, do katerih kot najemnik ni imel dostopa.

Kar se tiče razsežnosti teh dodeljenih kmetij, ustvarja Ente Venezie kmetije, na katerih je mogoče vzdrževati le nekaj glav živine, kar za številne italijanske družine gotovo ne predstavlja ekstenzičnega minimuma. Iz dohodkov tega malega posestva bo treba vzdrževati ne samo družino, temveč plačevati tudi skozi dolgo dobo 30 let dolgove ter skrbeti še za popravo že zelo zanemarjenih stavb, kar gotovo ni malo.

V Kanalski dolini je bilo do zdaj le malo bogatinov pa tudi pravega proletarskega elementa ni bilo. V novih razmerah po zadnji svetovni vojni pa raste tudi v Kanalski dolini na eni strani bogataš, lastnik industrije in gozdov, na škodo srednjega in malega kmeta, na drugi se pa polagoma pojavlja kmečki in delavski proletariat. Ta pojav bo dobil seveda vedno večji obseg, če korenita in učinkovita državna socialna politika ne bo znala najti sredstev, da bi to preprečila. Vsekakor pa bo ta razvoj v bodoče močno vplival na socialni, gospodarski, kulturni, pa tudi narodnostni razvoj Kanalske doline.

Rajdelj

Ing. Marian de Reggi:

Zanimivosti iz Brnce v Ziljski dolini

(Po pripovedovanju pokojnega Mlinarčevega Lojza — de Reggi)

Pred vsem drugim, odkod izvira ime Brnca? Moj stari znanec Lojz Mrak, ki je bil rojen na Brnci, mi je nekoč razlagal, da pride ime Brnca od staroslovenskega imena brno. Gospod Mrak je bil podkovan v takih vprašanjih. Brno pomeni ilovico; saj tudi mi pravimo onim njivam in travnikom pod brnško vasjo, kjer je več čevljev na debelo same ilovice »v brnci«. — Profesor dr. Ivan Arnejc, doma iz Ledinčič pri Rožeku, mi je sam pripovedoval, da pride ime Brnca od Brdnice, kar bi pomenilo vas na brdu. Radi lažje ljudske izgovarjave pa so to ime skrajšali na Brnca. V nemščini je 1748. leta zapisano za Brnco Virnitz. Pozneje pa je to ime dobilo sedanjo obliko Fūrnitz.

V zgodovini se Brnca omenja že 1. 1112. To je bilo za časa grofa Koclja. (Naši ljudje so preimenovali to ime bržkome v Čošelj in ga še danes tako imenujejo. O tem nam pričajo hišna imena na Brnci, v Podkorenu ter tudi v Stični na Dolenjskem.) Grof Kocelj je bil zelo pobožen vladar; na Koroškem in v Furlaniji je imel velika posestva. Predno se je napotil v Sveto deželo na vojno, je napisal oporoko, naj njegov grad v Možacu (Moggio v Furlaniji) spremene v benediktinski samostan, ki bi naše ljudi spreobrnil v krščanstvo. — Brnca se omenja kot fara 1296. leta. Kdaj pa je nastala fara, pa ni nikjer napisano. Marija na Zilji, stara župnija pri Beljaku, je bila ustanovljena že 1090. leta. Brnco imenuje kot svojo »hčerko«. Pod faro Marija na Zilji je spadala vsa širna okolica. Je ena najstarejših far na Zgornjem Koroškem. K njej je spadal tudi Beljak, tedaj še brezpomemben kraj.

Kako je nekoč tekla Zilja pri Brnci? Pred več kot tisoč leti, ko so bili naši ljudje še »ajdi«, to je pogani in ko še ni stala Škrbinova hiša na Zgornjem bregu in še ni bilo brnške cerkve, je tekla struga Zilje bržkone tek ob robu, ki se vleče od Zgornjega na Spodnji breg, od tam pa prehaja preko Trnja na Brnco, kjer se svet polagoma znižuje. Da je Zilja tako tekla, bi prepričljivo sklepali iz starih imen hiš, ki so stale že pred več kot tisoč leti. Tako pri Reku, kjer je morala teči reka pod hišo, kar že ime pove. Podobno je s hišnim imenom pri Ribču na Spodnjem bregu in pri Mlinarču na Brnci. Tudi ta dva imena nam povesta nekaj skupnega z delom na reki, saj mlinar in ribič brez vode bi ne mogla opravljati svojega posla. Iz imen Zgornji in Spodnji breg pa sklepamo, da je morala segati Zilja prav pod ta naselja.

O brnški cerkvi: Nadučitelj Pavel Mörtel, doma pri Kocjanu pod Dobravo je pripovedoval, da je brnško in Marijino cerkev na Zilji postavil en in isti zidar. — Okoli leta 1885 je umrla na Brnci Čošnova gospodinja Mojca. Opoldne smo ji šli zvonit, kot je bila stara navada z vsemi zvonovi. Od rajnice brat Joz je povabil na Brnco starega št. jobskega mežnarja,

kateri je bil mojster v pritrkavanju. Srednji zvon je prevzel mežnar, malega Žvižgovčev oče, z velikim zvonom pa sem zvonil jaz in še nek drug. Med odmorom pride ves ganjen od milega zvonjenja (Teh brnških zvonov danes ni več! Vzeli so jih med prvo svetovno vojno, razen malega.) Joz, brat od rajnice ter nam ponuja nekaj jedače in pijače. Ker sem se branil piti, stopi Joz pred me in mi reče: »Lojz. le prekucni ga, da se boš še star spominjal, kdaj si ga med zvonjenjem pil!« Nato smo se mudili še nekaj časa pri grobarju, ki je kopal za rajno blizu srednjih cerkvenih vrat grob. Pri kopanju pa je naletel na precej velik kamen. Vsi smo se zanimali, odkod ta kamen.

Janez Marenčič: Preproga

Zadevo nam pojasni Joz, rekoč: »Tukaj, kjer Čošlnovi pokopavamo svoje, je stala v starih časih kapela, v kateri so še prvi kristjani opravljali svojo božjo službo. Tam pa, kjer stoji sedaj brnška cerkev in pokopališče, je nekoč visel svet precej strmo proti severu, tako da so na severni, spodnji strani morali postaviti zid in svet polagoma zasipati, da so izravnali zemljišče. Nato so šele postavili cerkev. Postavili so jo prav blizu kapele. Kapela pa je ostala

še naprej. Pred kakimi 200 leti pa so to kapelo podrli, ta kamen pa je še ostanek njenih zidov. Že moji predniki (Čošlnovi) so večkrat pripovedovali, kako so naleteli na več takih ostankov kapele.« — Nekaj let po tem dogodku, ko je bil na Brnci župnik gospod Kraut, so popravljali zidovje brnške cerkve. Nek zidar je pri okrušenju ometa blizu glavnega oltarja pod oknom naletel na skrito okence »hrama«, ki je pod glavnim oltarjem. V tem hramu je bilo videti polno kosti. Vest o odkritju tega hrama s kostmi se je hitro raznesla po vasi. Bil sem seveda eden izmed prvih radovednežev, ki so prišli gledat odkritje. Splazil sem se skozi okno. Groza me je obšla, ko sem zagledal kosti. Spomnil sem se, da so to ostanki naših faranov, starih 500—800 let! Te lobe nje so mi na tihem šepetale oni stari izrek: Kar smo mi, boš tudi ti, in kar si ti, smo tudi mi bili! — Med stropom in kostmi je bilo samo malo prostora, zato mi je bilo še tesneje pri srcu. Drugi dan sem si spotoma v Beljak kupil svetilko, da bi tudi posvetil v ta hram. Radoveden sem bil tudi, kje mora biti vhod v to kostnico, kamor so skozi dolga stoletja polagali kosti. Ko pa pridem k oknu, ki so ga odkrili, je bilo k sreči že zazidano. Župnik gospod Kraut ga je ukazal namreč še tisti dan zazidati. — Nevarnost je, da se bo glavni oltar, ki stoji nad tem hramom, kdaj podsul.

O velikem brnškem požaru: Leta 1823 je zadela Brnco huda nesreča. Pogorela je vsa vas, razen cerkve, župnišča, pri Mežnarju in pri Mlinarču. Ogenj je izbruhnil pri Marku. Markova Eva si je namreč pripravljala »trankel« (to je bilo v starih časih zdravilo za razne trebušne bolezni; pripravljali so ga iz olja, žganja in komne). Med kuhanjem so se namreč vnele saje v dimniku. Ker je bila streha iz slame, je pričela goreti. Tudi sosedna Maroutova hiša se je vnela. Veter je razpihal plamene čez vso vas, tako da je bila naenkrat vsa v ognju, posebno še, ker so bile hiše gostó skupaj. Sosed sosedu ni mogel pomagati. — V spomin na ta veliki požar so farani postavili v brnški cerkvi, v stranskem desnem oltarju spominsko sliko.

O Gobrnovi bogatiji: Ker so bile hiše preveč na kupu sredi vasi, so sklenili Marout, kateri je imel hišo med Žaupahom in Opriješnikom, kjer je sedaj Gobrnova greda, Piuc in Cimprč, ki sta imela hiši med Gobrnomo, Kru'glom in Krcfičem, da postavijo hiše iz vasi. To je bilo po velikem brnškem požaru. Ves ta opuščen prostor pa je prišel potem zelo prav Gobrnomo, ki je svojo hišo še povečal in razširil. Ob požaru je imel Gobrnovo kmetijo nek Lautmann. Pravijo, da je bila ta rodbina od znanih kovačev pri Mlinarah. Tam so bile namreč fužine in so delali žebelje. Lautmann je imel v Mlinarah veliko hišo z mlinom in žago. Rekli so jim pri Zolarju. Imel je tudi mesarijo, delal je milo, vlival je sveče, v hlevih pa je imel največ živine. Trgoval je s Trstom, tja je vozil svoje pridelke, iz Trsta pa je odvažal vino, olje, svilo in podobno. Da bi si svoj ugled še bolj utrdil, je daroval brnški cerkvi tri zvonove. Na vsakem zvonu je bil napis: Taufbate Johann Lautmann 1837. Tudi velika ban-

dera v cerkvi je bila njegov dar. Na njej je bil naslikan sv. Anton Padovanski na eni strani, na druga pa sv. Janez Krstnik. Njegovima sinovoma je bilo namreč ime Anton in Johan. Tema dvema je prepustil vse svoje premoženje. Anton je dobil hišo pri Kocjanču na Brnci in pri Zolarju pri Mlinarah. Vrh tega je bil še birt. Johan pa je imel 3 hiše na Brnci in eno v Trstu. Toda vse to premoženje je v teku nekaj desetletij propadlo, ker ni bilo nobenega pravega naslednika več. Hiše so prešle v druge, tuje roke pred kakimi 50 leti že.

Čičnov zaklad: 1902. leta spomladi, ko sem bil pri železniški službi v Trbižu, je nek Uršic, mož od Piucove Neže kopal pri Čičnovem skednju jamo, da bi tam posadil mlado sadno drevo. Pri tem naleti na velik razbit lonec, v katerem je bilo polno srebrnikov. Ko je zvedelo za to muzejsko društvo v Celovcu, je poslalo tja arheologa, da stvar natanko preišče. Ta je ugotovil, da so srebrniki iz Aquileije (Ogleja) in da so izvirali še pred časom, ko se je podsul Dobrač, to je pred 25. januarjem 1348. (Vsi kraji južno od Drave so spadali pod Oglej. Mejo je postavil že Karl Veliki v Achenu l. 811; ostala pa je v veljavi prav do leta 1751, ko sta bili ustanovljeni goriška nadškofija in tržaška škofija.) Po cennitvah je ta vsota denarja imela vrednost, s katero bi lahko kupili ob svojem času cel grad ali sezidali novo cerkev. Bržkome je imel pri sebi ta denar kak funkcionar iz Ogleja, ki pa je bil okraden ali celo umorjen in ga je tat skril na ta kraj, pa pozneje ni mogel več do njega. Mlajšega kovanega denarja ni bilo med to vrsto denarja več.

Zakaj se pravi: »Le vsi glih kot Brnčani!« — Tam pod robom, kjer stoji danes Kocjančeva hiša, je bil nekoč studenec, kamor so Kocjančevi in Mlinarčevi hodili po vodo. Vodnjak ni bil posebno globok, komaj kak poldrug meter; stal je namreč na »strugi«, kjer je v davnini tekla Zilja. Nekoč je padel v ta studenec žrebec. Ko so ga domačini vlekli iz studenca, je žrebe večkrat zdrsnilo nazaj v vodnjak, ker niso vsi hkrati vlekli. Zato so se začeli prepirati in vpiti: »Le vsi glih, le vsi glih! ...« Furmani iz Roža, ki so se tedaj peljali mimo, so se ustavili in gledali ta prizor. Žrebe so potegnili iz vodnjaka, furmani pa so se odpeljali naprej in skoraj pri vsaki gostilni pripovedovali, kako so Brnčani konja iz studenca vlačili. To se je razneslo po Rožu in po Ziljski dolini. Od tedaj, navadno pri vzdigovanju težkih bremen, kjer je zbranih več delavcev, glavni med njimi vzpodbuja svoje tovariše, predno prično vzdigovati: »Le vsi glih kot Brnčani!«

Za časa turških vpadov se niso ohranila nobena poročila iz Brnce. Šele iz Napoleonovih vojn vemo, da so ruski vojaki taborili pod Brnco in tam svojevoljno gospodarili. Z ljudmi so zelo surovo ravnali in kradli koder so le mogli. Tako so prišli tudi k Čičlnu na dom, odprli svinjak in bili tako objestni, da so prvi svinji, ki se je prikazala, odsekali glavo s sabljo in jo naložili potem na voz. Ljudje so bežali pred njimi v Karavanke. Tako je be-

žala na primer Kompanjeva z malim otrokom in s kravo in brašnom v Grpiški graben na Kopišče, drugi pa spet k Ojcu na Trabinjo in drugam v zatišje.

Pa še o brnški litaniji: Še davno pred velikim brnškim požarom so nastale brnške litanije. Te litanije nam na smešen način ponazorujejo nastanek hišnih gospodarjev na Brnci. Z njimi so se ljudje dražili. Čičlnova Barba jih je znala še na pamet. Zapisala pa jih je Urbanjakova Janca. Glase se po vrsti, po hišnih številkah na Brnci, ki so bile še tedaj v veljavi in so deloma še danes:

- 1) Franc Švarcu Zep je rodil Kocjanča Puca Čimovca.
- 2) Kocjanč Puc Čimovc je rodil Mlinarča pladrača.
- 3) Mlinarč pladrač je rodil Bušja potuknjaka.
- 4) Buši potuknjak je rodil Mežnarja putovca.
- 5) Mežnar putovc je rodil Vrbanjaka gnjevovca.
- 6) Vrbanjak gnjevovc je rodil Kompanja m'žurkovca.
- 7) Kompanj m'žurkovc je rodil Mednika šj'kovca.
- 8) Mednik šj'kovc je rodil Žvižgovca doktorja.
- 9) Žvižgovc doktor je rodil Čičlna dri'movca.
- 10) Čičl dri'movc je rodil Žaupaha šimlna.
- 11) Žaupah šiml je rodil Oprišnika m'mrača.
- 12) Oprišnik m'mrač je rodil Marka iberrajtarja.
- 13) Mark iberrajtar je rodil Mařuta fraklača.
- 14) Marut fraklač je rodil Marinčnco vasselhauzarco.
- 15) Marinčnca vasselhauzarca je rodila Jaklna špinhauzarja.
- 16) Jakl špinhauzar je rodil Š'uštarja kuro u r't špegovca.
- 17) Š'uštar kuro u r't špegouc je rodil Gobrna posmrkuača.
- 18) Gobrni posmrkuač je rodil Piuca zjaunjaka.
- 19) Piuca zjaunjak je rodil Cimprča Tišlarja.
- 20) Cimprč Tišlar je rodil Krofiča prastopuača.
- 21) Krofič prastopuač je rodil Rodarja žlingouca.
- 22) Rodar žligouc je rodil Kruglča mauouca.
- 23) Kruglč mauouc je rodil Mzlanč'ca šrajovca.
- 24) Mzlanč'c šrajovc je rodil vse Maljeve ta hude materjaliste.
- 25) Vsi Maljevi ta hud' materjalist' so rodili Hojža prantvajnprenarja.
- 26) Hojž prantvajnprenar je rodil Čošlna čaklača.
- 27) Čošl čaklač je rodil Štramlna bandrouca.

Spomini iz fantovskih let v Ziljski dolini

V Ziljski dolini je bila že od nekdaj navada, da so se fantje ob večerih, posebno ob sobotah zvečer zbrali na vasi pod staro vaško lipo, pa tudi pod oknom kake lepe dečve in zapeli lepe domače pesmi. Navmes so zbijali šale in se pogovarjali »kam drevi v vas pojdejo«, kakor pravi narodna pesem, kaj kmalu pa so se zedinili, da gredo v kako sosedno vas »k dečvam«. Oni, ki so imeli svoje izvoljenke v domači vasi, bi seveda rajše ostali, toda le tu in tam kateri se je res izmuznil iz skupine, večina pa je odšla prepevajoč proti sosednji vasi. Kadar je bila lepa mesečina, so se medpotoma na kakem lepem prostorčku ustavili in prav z občutkom zapeli »Luna sije, kladvo bije...« ali pa »Lunca je videla...«, le ko so se bližali svojemu cilju, je petje potihnilo saj se niso marali že vnaprej izdati tamkajšnjim vaškim fantom, od katerih le marsikateri ni rad videl, da je k njegovemu dekletu prihajal še kdo drugi pod okno.

Dekleta so imela svoje kamrice ali druge spalne prostore navadno v nadstropju, če je bila hiša enonadstropna, kjer pa je samo pritlična, obstoji pri Zilji skoraj povsod nad pritličjem tkzv. »najspa«, kar bi se pravilno reklo nadizba, ker se nahaja nad izbo (veliko sobo). To je s precej debelimi deskami obit prostor ki služi za shrambo gospodinjskih predmetov, za sušenje koruze, kak manjši oddelek pa tudi kot spalnica služinčadi, zlasti deklet. Morda so očetje za svoje hčerke ter gospodarji za svoje deklet tako odločili, saj bi v pritličju fantje imeli lažji dostop do oken in dekleta še manj počitka po napornem delu. Toda mnogo ta ukrep ni pomagal, fantje so povsod kmalu iztaknili, kje se nahaja kaka lestev ali kak drug pripomoček, s katerim se pride pod okno.

Skupina fantov se je ob prihodu v vas navadno razkropila posamezno, včasih tudi po dva skupaj, so se ob pozni večerni uri porazdelili po vasi, saj so vsa dekleta poznali in se že prej med potoma domenili, katero gre eden ali drugi klicat. Ko je prilezel fant pod okno, je najprej prav rahlo potrkal, češ »da se mamca ne zbudi« in klical je dečvo po imenu, dokler se mu ni oglasila in vprašala, kdo je. Ako je bil z njo dobro znan, ga je seveda že po glasu poznala, ali pa se je z imenom oglasil, pogosto pa je morala šele ugibati, kdo jo kliče, saj je bilo to po šepetajočem ali vsaj zelo pritajenem glasu, res težko spoznati. Ako ni bil ravno njen fant pod oknom, ga je poskušala čimprej odpraviti, češ da je trudna in zaspana, naj jo pusti na miru, vendar nagajivec ni tako hitro popustil. Z laskavimi besedami in često s prav duhovitimi šalami je spravil deklet v boljšo voljo in do tega, da se je pričela z njim pogovarjati. Ti pogovori so se navadno najprej sukali okoli »žegnanja« in plesov, navmes pa polni šal in zbadljivk, fant pa je vsako priliko izrabil za prošnjo, naj mu dečva okno odpre, ker ga grozno zebe, ali pa da strašno težko stoji na lestvi. Četudi slednje prošnje skoraj nikoli niso bile uslišane, so se le stalno in vsakokrat po-

navljale, le tu in tam katero dekle, ki je bilo s svojim fantom zelo dobro in če ji je resno obljubil, da jo kmalu poroči, se je dalo omehčati. Fantu je pod oknom vedno pretila nevarnost, da ga zasači dekletov oče ali gospodar, ali pa tudi ljubosumen tekmeč in v vseh slučajih se ti niso šalili, tako, da je bilo najbolje riskirati precej visok skok na tla in pobirati pete. Ob takih prilikah je med fanti včasih nastal tudi tepež. Kljub temu pa so pogovori med fanti in dečvami pod oknom navadno prav dolgo trajali. Iz teh pogovorov je dostikrat nastalo prijateljstvo in iz tega ljubezen ter poznejša poroka, saj je ta način poleg plesov na domačih zabavah bil skoro edina prilika, da sta se fant in dekle bližje spoznala.

Bil sem 16 let star, ko me je Štef prvokrat povabil naj grem z njim »k dečvam«. Štef je bil sin večjega posestnika, izučen mizar, kljub temu pa je ostal pri očetu pri kmečkem delu. Bil je brihten in čeden fant, šaljiv in zabaven ter povsod priljubljen. Četudi je bil 7 let starejši od mene, sem najraje zahajal k njemu in ga smatral za vzor in najboljšega prijatelja. Imel je svojo izvoljenko, katero je nameraval tudi poročiti, v prav oddaljeni vasi, 3 ure hoda

France Mihelič: Kurenti

je bilo do njenega doma, zaradi česar je navadno moral iti sam k njej v vas. Ker pa je imel kolo, mu pot ni bila predolga. Imel je celo dva kolesa, enega od svojega brata, ki je bil nekje zaposlen v mestu in s tem sem se poprej tudi jaz naučil kolesariti. Kolo je bilo tedaj pri nas na deželi bolj redka stvar, kakor danes motorno kolo ali avtomobil. Ko je omenil, da se peljeva s kolesi, sem bil takoj navdušen, saj sem se zelo rad vozil in poleg tega me je že dolgo

mučila radovednost, kakšno je kaj to, če gredo fantje »k dečvam«. Lep večer je bil, ko sva se peljala sicer v popolni temi, Toda Štef je imel na svojem kolesu močno karbidno luč, jaz pa sem enostavno vozil tik za njim. Ko sva dospela dobro uro kasneje — kjer je bilo strmo, sva hodila peš — do cilja, me je Štef vodil pod zadnjo hišo v vasi, kjer je tekel mali potoček, na drugi strani pa je bila njiva koruze. Naročil mi je, naj ga tu počakam in naj pazim na obe kolesi češ da se kmalu vrne. Šele sedaj sem uvidel, zakaj me je povabil s seboj, za čuvaja kolesa me je rabil. Bil sem malo razočaran, toda v Štefa sem bil kar zaljubljen, zato sem mu vse odpustil in si mislil, vprašal ga bom, pa mi bo že povedal, kakšno je, če gre k dečvam. Vsedel sem se v travo in sanjaril, čez nekaj časa sem se vlegel in gledal zvezde, pri tem pa — zaspal. Zbudil me je Štef, ko so zvezde že bledele. »Greva domov« je rekel in pograbil svoje kolo, pri tem pa grdo zaklel. Na obeh kolesih so bili plašči in zračnice z nožem pre-rezani. Medtem, ko sem jaz sladko spal in se je Štef pogovarjal s svojim dekletom, je moral kak domač fant prilesti blizu in morda iz ljubosumnosti se je osvetil s tem, da nama je uničil gume.

Vsa obupana sva stala nekaj časa, niti kregal se ni Štef, le ugibala sva, kako bova sedaj pešačila 3 ure do doma in da bo medtem že dan ter se nama bodo ljudje smejali, ko bova vlekla poškodovana kolesa v roki, saj voziti se brez zračnic na tistih slabih poteh ni dalo. Toda kmalu se je Štef znašel. Pograbil je obe kolesi na ramo, ju zavlekel na skedenj ter naprosil svoje dekle, da jih do nadaljnjega skrije. Ko bo kupil nove plašče in zračnice, jih bo montiral in kolesi odpeljal. S tem sva bila rešena najhujše skrbi in sva jo kar mogoče hitro ubirala proti domu. Ta dogodek mi je za dolgo dobo vzel vse veselje do nadaljnjih takih pohodov.

Šele dobro leto kasneje smo s par domačimi študenti zopet pričeli zahajati v družbo domačih kmetских fantov, katerim je tudi tedaj še bil Štef pri vseh burkah in šalah nekaj kolovodja. Hodili smo se kopat v Pazerško jezero, vozili se s čolni po jezeru, kjer je bilo petje ponoči vse lepše kakor drugje. K dečvam nismo zahajali, zato pa smo bili polni drugih nagajivosti. Danes nisem prav nič ponosen na ta junaštva, pri katerih sem sodeloval, zato jih pa tukaj opišem samo nekaj primerov v ilustracijo, kako so se mladi kmečki fantje v tedanjem času zabavali.

Nekega večera smo se po kopanju v Pazerškem (Preseškem) jezeru domislili, da bi bilo treba napraviti kakšen »hec«. Štef je predlagal, naj preložimo to na prihodnjo soboto in tedaj naj prinese vsak čim več steklenih črepinj, najbolje odrezkov od okenskih šip s seboj. Potujoči kleparji, ki so tedaj na kmetih popravljali razno posodo in dežnike, so tudi urezavali okenske šipe, če se je katera strla. Odpadke, ki nastanejo pri rezanju šip, so odlagali kar nekje za hišnim zidom, tako da se je teh odpadkov lahko povsod našlo. Res smo naslednjo soboto prinesli kar dovolj tega materiala in ker je tokrat kopanje v jezeru precej dolgo trajalo, smo se šele proti polnoči napotili od hiše

do hiše, saj so Pazerje precej dolga vas in hiše mestoma druga od druge precej oddaljene. Ker smo tudi vedeli, da gospodarji in gospodinje v hišah povsod spiyo v pritlični »veliki izbi« je eden od nas močno potrkal na okno, nakar se je gospodar odzval z vprašanjem kdo kliče. Namesto odgovora je ostalo zunaj vse tiho. Čez nekaj časa je sledilo zopetno, še močnejše trkanje po oknu in ko se je od znotraj zopet kdo oglasil, je oni pod oknom butnil s pestjo v okenski okvir, obenem pa spustil steklenih črepinj na okenski zid, tako da se je slišalo, kakor da bi bil šipo razbil. Prav različno sta nato gospodar in gospodinja reagirala na ta žvenket. Navadno je sledilo preklinjanje in psovke, končno pa začudenje, če se je ugotovilo, da so vse šipe še cele. Seveda smo povsod pravočasno zginili. Tako je šlo lepo po vrsti od hiše do hiše, toda proti koncu vasi bi jo le kmalu izkupili. Prišli smo k p. d. »Tišlerju«, ki je bil mizar, obenem pa tudi lovec. Prvikrat se je oglasil, ko pa je drugič potrkalo na okno, je izpred vrat tudi že počil strel iz puške. Le sreča, da je bila zelo temna noč in da ni možakar še slučajno katerega izmed nas zadel, kajti imel je puško na šibre in te strgajo obleko in še kožo.

Drugič je Grmov Cenc iz Melvič povedal, da ga je stari kmet p. d. Ribič v Pazerjah, ki je imel čedno deklo, s kolom oplazil po hrbtu, ko je čepel pod oknom in klical Lojzo. »To moramo maščevati«, nam je zaklical Cenc. Stikali smo nekaj časa okoli Ribičeve hiše, poleg katere je stal dvojni kozolec, pod istim pa naložen voz sena. Odpeli smo žrd in vrv in s hrbti pod voz, pa je bil kmalu prevrnjen. Nato smo voz razstavili in zvlekli z vrvjo posamezne dele na streho kozolca ter ga tam zopet sestavili in odšli. Kdo je možakarju naslednji dan pomagal spraviti voz zopet z visoke strehe kozolca, nismo zvedeli, saj vpraševati ne bi bilo priporočljivo.

Prav grdo pa smo enkrat napravili s starim Ravšarjem v Pazerjah. Bil je že star, majhen, sivolas možakar, četudi drugače še trden in čil. Njegova hiša je stala pod bregom in mimo je vodila precej strma, z grobim gramozom in kamenjem posuta pot, poleg hiše pa se je nahajala zidana kapelica. Na drugi strani ceste je Markova hiša z gospodarskim poslopjem. Nekaj časa pred tem dogodkom je Ravšarju umrla žena, hčerka pa je imela malega nezakonskega otroka ter je spala z očetom v pritlični izbi. V tej hiši nikoli ni bilo pravega soglasja. Rajna mati je rada preklinjala in pravili so, da niti v cerkev ni zahajala, dočim sta bila oče in hčerka precej pobožna. Na ta dva revčka smo se neke sobote zvečer spravili brez vsakega povoda. Gimnazijec Urh se je prvi domislil »šale«. Znal je na slamco tako piskati ali javkati, kakor če dojenček joče. Ker sta oče in hčerka trdno spala, smo z vžigalicami skozi okno posvetili in ugotovili, pri katerem oknu spi hčerka Liza z otrokom. Tam se je nastavil Urh in pričel »vekati« in to tako dolgo, dokler se ni stari možakar prebudil in pričel klicati: »Liza, ho Liza!« Klical je, dokler se ni zaspano oglasila. »Otroka boš zmečkala, ne slišiš, kako joče!« Tako jo je opozarjal, toda Liza je medtem že zopet spala. Kmalu se je vekanje ponovilo, radi česar je starček vstal, prižgal

petrolejko in šel gledat na hčerkino posteljo, kjer je ugotovil, da otrok prav mirno spančka. »Ježeš, Marija! Mati straši. Ti uboga revca! Liza poslušaj, mati straši!« Liza je spala naprej in ker se jokanje ni več ponovilo, je tudi očka zopet zlezel v posteljo in upihnil luč.

Medtem je Štef iznašel novo »strašenje«. Od nekega voza je snel kolo ter v isto tako trobil, da se je slišalo, kakor bi zarjula krava, če jo je druga zabodla v vamp, kar se rado zgodi, če se v hlevu ponoči živina odveže ter pride druga k drugi. Tako grdo je tulilo tam ob hlevu, da je sivi možek v sobi ponovno vstal ter v sami srajci in s petrolejko v roki hitel proti hlevu. Štef je seveda hitro izginil, ko je opazil, da prihaja mož z lučjo. Ko je kmet videl, da je v hlevu vse v najlepšem redu, da živina leži in prežvekuje, je šel nazaj v sobo, zbudil Lizo in ji ponovno dopovedoval, da mati straši, ker je bila tako brezbožna. Morala je tudi Liza vstati, pristavila sta dolgo klop k mizi in pokleknila v samih srajcah k mizi ter na glas molila. Ker sta imela prižgano luč, smo jih nekaj časa občudovali, saj sta klečala precej visoko, s komolci uprta na sorazmerno nizko mizo, tako da nas je Urh opozoril, da tako klečijo Turki v džamiji, samo ne na stolih, temveč na preprogah, ki so po tleh pogrnjene.

Ko sta revčka končno le šla zopet k počitku, nam še ni bilo dosti. Na dvorišču je stal precej velik ročni voz na dve kolesi. Tega smo nesli mimo hiše po poti v breg, nato pa smo s tem vozilom dirkali proti hiši, kar je po kamenju hudo ropotalo in eden od nas je vpil: »e-ha!«, kakor vpijejo tam vozniki, če hočejo konje ustaviti. Tik pod oknom smo voz prevrnili proti zidu. »Konji« so še odskakovali po poti naprej, »voznik« pa je parkrat še zavpil svoj »e-ha«, nato pa prišel glasno stokati in klicati na pomoč, kakor da se je ponesrečil. Vse drugo je medtem utihnilo. Kmalu smo videli, da je mož v sobi zopet vstal, prižgal petrolejko in lezel proti vežnim vratom. Tedaj smo hitro odskočili za sosedov skedenj in odnesli vozek s seboj. Ko je prišel mož pred vrata, je bila zunaj največja tišina in o kakih konjih, vozu ali ponesrečenem vozniku ni bilo sledu. Če to res ni bil ta pravi »strah« in da je siromak moral verjeti na strahove, pač ni dvoma. Ali in kako dolgo sta potem s hčerko še dalje molila, nismo več gledali in čakali, saj je bilo že daleč čez polnoč.

Dodam naj le še kratko zgodbico, ki naj malo potolaži dotičnega, ki bi se preveč hudoval na naše neumne burke, saj je tudi tukaj bil Štef iniciator. Neke nedelje popoldan — bilo nas je kakih deset — smo bili v Jenulovi gostilni v Ločah na kegljišču. Navzoč je bil tudi kmet Kapun iz Pazerj, ki je pred nekaj časa prestal težko operacijo na želodcu. Skozi okno kegljišča je gledal preko travnikov, katere tam imenujejo »talinge«, ker je bila ta zemlja par desetletij prej razdeljena posestnikom in ker so tla nekoliko močvirna. Preko cele ravnine ni niti ene njive, temveč samo senožeti. Vsi travniki so bili že pokošeni, samo Kapunov še ne, radi česar je možakar pripomnil, da bo naslednji dan le poizkusil sam pokositi svoj travnik. Saj hlapca ali dekle ni imel,

žena mu je bila slabotna, otroci pa za tako delo nesposobni. Ko je Kapun odšel, nas je Štef sklical skupaj. »Fantje, veste kaj! Danes bo polna luna, vreme je lepo, Kapun je siromak, ker je bolan. Zberimo se zvečer in mu pri mesečini pokosimo njegov travnik.« Takoj smo bili vsi sporazumni. Po večerji je prišel vsak s koso in brusom in komaj dve uri je trajalo, ko smo bili z delom gotovi. Tokrat sem šel mnogo bolj zadovoljen k počitku kakor tedaj, ko smo pri Ravšarju »strašili«. Kakor smo pozneje zvedeli — Urh je namreč šel zjutraj opazovat — in je povedal, da je Kapun prav zgodaj prišel s koso na rami, začuden obstal pred svojim travnikom in videlo se mu je, da ne more doumeti, kaj se je zgodilo. Parkrat je šel gor in dol in ko se je prepričal, da je res na svojem travniku, se je vsedel na mokro travo, naslonil glavo na dlani, ni se pa videlo, ali se je smejal ali od veselja jokal.

Tako je bilo pred dobrimi 40 leti. Do danes se je tudi tam mnogo izpremenilo. Večina domačih deklet se oblači in obnaša že kar »po mestno«, ob večerih se le redko v kateri vasi še sliši fantovsko petje. Sproščeni so tudi obiski in sestanki fantov in deklet. Kmeti fantje imajo motorna kolesa in lahko vsak čas, posebno pa ob nedeljah popeljejo svoje izvoljenke na izlete. Ne sliši se več o kakih fantovskih burkah, saj bi danes le težko še koga spravili do prepričanja, da nekje »straši«. Mladi kmet Kapun pa kosi svoje travnike z motorno kosilnico.

Radiška vas Tuce — tiha idila v spomladanskem razcvetu

Foto F. Ogris

Koroški ljudski pevci in vižarji

Med delovnim ljudstvom Slovenske Koroške je bilo veliko število pevskih talentov in pevskih samoukov, ki so zlagali pri opravljanju svojih vsakdanjih del, pri proslavi narodnih praznikov — pri ohceti in žegnanjih — svoje verze in jim dali lastne melodije. Nešteto teh predstavnikov ljudske poezije in ljudskega petja je pozabljenih, ker v njihovi dobi ni bilo koga, da bi zapisal njih pesmi in viže in za potomce ohranil podatke o njihovem življenju.

Potom njih se je slovenska koroška narodna pesem ohranila in širila med ljudstvom in je njih zasluga, da je marsikatera pesem še danes živa in se pòje, ker so jo oni ohranili. Danes Vam hočem podati samo nekaj skromnih podatkov o nekaterih pevcih in vižarjih, ki izvirajo iz Bistrice v Ziljski dolini*¹).

Tu je predvsem Mihal P i p p, pd. Zotlarjev, na Bistrici v Ziljski dolini. Rodil se je 26. sept. 1875. Njegov oče, Valentin, je bil iz pevske Gašprnove družine na Bistrici in je Mihal podedoval svoj pevski talent po svojem očetu. Splošno so ga imenovali Zotlarjev Mihal. Bil je izvanreden pevski talent: kjer je bil Mihal, se je pelo. Izučil se je čevljarstva. Ker je bil že v mladosti bolj rahlega zdravja, se ni oženil; ostal je samski do smrti. V zgodnji mladosti je bil planinčan na Bistriški planini pod Ojsternikom in je rad zapel:

Al jes publič na planinco grem,
en lep zelan klobčič gori dem,
tri krive pareti za klobuk dam,
da te ne bo, dečva, sram.*²)

Neštetokrat se je povzpел na Ojsterk ali Ojsternik (2050 m) in vedno zapel svojo priljubljeno pesem: »Al' mi na Ojsterk pridemo...«, od katere je po njegovem napevu zapisal in objavil Oskar Dev prvo in tretjo kitico*³). Pesem se glasi:

Al' mi na Ojsterk pridemo,
ta liäpe Zlanče vidimo,
tadina, dina, dina, dom,
tadina, dina, dom.

Pa liäpe so že Uk'lce*⁴),
ki 'majo male cok'lce*⁵),
tadina, dina, dina, dom,
tadina, dina, dom.

Še lepše so dro Z'lankice,
ki 'majo kratče jankice,
tadina, dina, dina, dom,
tadina, dina, dom.

Zapadno od Bistriške planine na severnem pobočju Ojsternika se nahaja Blaška planina. Ko je Mihael hodil na obisk v Brbuc k blaškim planinkam, sta se obe strani že od daleč s pesmijo pozdravljali:

Lepa je svetloba lune,
oblaki jo zakrivajo.
Žlahtne so na citrah strune,
ki mojga srca glas pojo.
Ti mi po vetrah glas pošiljaš,
misliš, da vetri glas neso —
Do mene pa nikol ne prideš,
da b' govorila jaz s tabo —

Na Bistriški planini se je izučil pri Valentinu Zwitteru, pd. Abujevem Tinju tudi mlekarstva in sirarstva in je bil potem na Bistriški planini in na vasi Bistrici izvrsten sirar. S prihranki si je kupil zemljišče, da je mogel rediti par komadov živine. Kot srečen kmetovalec je rad zapel:

Cesar na tronu, kmetič na polju,
vsak si kar sreče imeti želi —
Saj tudi jaz jo iščem križem sveta —
Kje ona prebiva, oj kje je doma?

---

*1) Anton Kuchling, župnik na Bistrici v Ziljski dolini, mi je iz ljubeznivosti zbral dragocene podatke o njih.

*2) Oskar Dev: „Slovenske narodne pesmi s Koroškega.“ Ljubljana, 1912, str. 32.

*3) Oskar Dev: „Slovenske narodne pesmi iz Ziljske doline in Podrožja“. Ljubljana, Glasbena Matica 1908, str. 37.

*4) Uk'lce so dekleta iz vasi Ukve v Kanalski dolini.

*5) Cok'lce = male coklje.

Peter Kocjančič: Gorenjska narodna noša

Mihal je znal k vsakemu dogodku in vsakemu doživljaju v vasi zapeti primerno pesem. Če je bila svatba ali bdenje pri mrliču, pel je in vse, kar je peti znalo, z njim. Od zgodnje mladosti do leta 1935 je bil cerkveni pevec na Bistrici in je marsikomu zapel ob pogrebu:

Umrjt' mormo vsi enkrat in prestati grenko smrt,
ne pomaga nič vzdihvanje, vzdihvanje in jokanje,
iti mormo vsi naprej, tako je blo sklenjeno že prej.

Tudi je pogostokrat pel pesem od Minke:

Po g'spuda so posvali,
da bi Minki trošt dajali;
al' Minka ne nuca trošta več,
njene, njene urce so že preč.

Po zdravnika so posvali,
da bi Minki zdravje dali;
da bi Minki zdravje dali;
al' Minka ne nuca zdravnika več,
njene, njene urce so že preč.

Vseh kitic te pesmi si nisem zapomnil, in tudi ne vem, ali je kje zapisana. Pavel Velaher iz Loč v občini Brdo mi je pravil, da je to pesem pogostokrat pela njegova babica.

Mihal je v drugi svetovni vojni izgubil svojega od njegovega brata adoptiranega sina Luko, kar ga je zelo potrlo. Začel je slabeti in vedno pogosteje je ponavljal:

Zdej so že vunka moje dni;
prišla je že cajt in ura,
da bo mogla henjati
moja suaba natura.

Poleti 1950 sem obiskal Mihala, ki je bil tedaj pri pd. Skalarju na Bistrici, kjer je hčerka rajnega njegovega Luke poročena. Z velikim veseljem mi je kazal debel zvezek, v katerega je poleg njegove sestre Jerce on pisal narodne, nabožne in cerkvene pesmi, ki jih je pel. Ta zvezek ima na naslovni strani napis »Pesmarica za Mihaela Pipp v Ziljski Bistrici«, na prvi notranji strani pa »Mihael Pipp, rojen 26. septembra 1845 ob 5. uri zjutraj«. Ta Mihael Pipp je bil mežnar in cerkveni pevec na Bistrici. Njegov sin, Janez Pipp, ga je nasledil in začel orglati na Bistrici 12. januarja 1896. Od tedaj dalje je Miha Pipp, pd. Zotlarjev, pel na koru na Bistrici v tem zvezku zapisane mašne pesmi, ki jih

je pa zapisal pred njim mežnar in orglar Miha Pipp in njegova sestra Jerca Pipp, ki se je potem poročila k pd. Graciju in se je pisala Asseg. Jerca je bila doma pri pd. Galaucu na Bistrici. V prej omenjeni zvezek je večinoma ona pisala pesmi. Za Jerco pa je nadaljeval z zapisovanjem pesmi Zotlarjev Miha. Jerca Pipp, por. Asseg, pd. Gracinka, je s svinčnikom napisala uvod odnosno pojasnilo k v zvezku napisanim pesmim. Tukaj podajam nekaj odstavkov iz tega uvoda:

»Pred 100 leti je imela naša zemlja svoje prebivalce, kakor jih dandanes ima. Ljudje so delali, kupčevali in sicer ravnali ravno tako kakor mi... Preteče zopet 100 let in bodo že čisto drugi ljudje na svetu... Še čez eno leto se bo marsikdo izmed nas izgubil. Pomislimo, koliko jih je že v večnosti, ki so nam dobro znani bili, so nam bili ljubi kot naše oko, imamo spomine od njih, vemo za kraj, kje so njih trupla položena; mi točimo na njih grobih bridke solze, pa nobena nam jih ne spravi nazaj... Smrt je gotova, čas smrti neznan, po smrti pa nobeni ga popravi več ni... Še ena prošnja imam do vas, dragi čitatelji, kateri boste dobili te pesmi v roke, da jih pridno prepevate, kdor pa nima tega daru za petje, pa naj jih lepo prebira. Minulo je že 100 let, odkar so bile pete te pesmi, in bo minulo zopet 100 let, in bodo zopet razglašene. Peli smo jih največ pri vahtanju (bdenju) mrličev, ali pa smo se kratkočasili z njimi po večerih pri preji. Naučila sem si jih namreč od moji materi, in čeravno mi niso vse dni mojega življenja dobro dopadle, sem jih vseglih z veseljem prepevala. Zato si pa priporočam vsim bralcem, ko si bo moja zadnja struna utrgala in ko bo moj jezik za vselej umolknil, v blag spomin.«

Pd. Gracinka je umrla pred ca. 25 leti.

Zotlarjev Mihal mi je o priliki tega obiska zelo potožil, da se njegovo ime, posebno v ljubljanskem radiu, kadar oddajajo Devove in Maroltove narodne pesmi iz Ziljske doline, nikoli ne omeni in da tudi v pesmaricah, v katerih sta izdala imenovana v Ziljski dolini nabrane pesmi, njegovega imena ne omenjata. Povedal mi je, da je on pel Devu in Maroltu narodne pesmi iz Ziljske doline in da sta po njegovi napovedi napisala tekst in po njegovem petju zapisala melodijo. Obiskal sem Mihala ponovno čez dve leti pri pd. Skalarju na Bistrici in tudi tedaj mi je potožil, da se ga ni nikoli omenilo kot pevca in ohranitelja ziljskih narodnih pesmi. Dne 15. januarja 1954 je Mihal zaspal za ta svet in pevci so mu zapeli njegovo pesem, ki jo je neštetokrat pel ob raznih pogrebih:

Al' bi celi svet imel, zapustit boš moral vse,
vse boš moral zapustiti, komu drugemu izročiti;
s seboj ne neseš nič drugega,
glih kar si storil dobrega.

Mihal je šel užaljen odtod. Toliko je bilo zanimanja za njegove pesmi, toda nihče se ni spomnil njega. Rekel je menda, da njegove pesmarice noben

ne bo dobil v roke in da jo bo sežgal. Ni mi znano, če je to res storil. Bila bi pa neprecenljiva škoda, ako je obširni zvezek, v katerem so bile z roko zapisane pesmi od mežnarja Mihaela Pippa, od Jerce Pipp pd. Gracince in od Zotlarjevega Miha. Meni je uspelo, da sem si napravil vsaj prepis v tem zvezku zabeleženih pesmi.

Na Bistrici pa živi še druga pevka, katera po mojem mnenju nadkriljuje Zotlarjevega Miha, to je Jerca Pipp. Rojena je pri pd. Galaucu na Bistrici 7. marca 1888. Njen oče Luka je bil izbran tenorist. Kupil je posestvo pri pd. Tomaževcu na Bistrici in je tja šel s svojo ženo in hčerko Jerco na preužitek, ko je doma pri pd. Galaucu oddal svojemu sinu Anzlnu. Jerca je stregla svojim staršem in streže še danes svoji 98-letni materi, ki je že 7 let v postelji. Vmes se je poročila leta 1943 z vdovcem Tomažem Melhiorjem, katerega posestvo je leta 1950 pogorelo in je sedaj zopet pri Tomaževcu z možem in materjo.

Jerca Pipp je zelo načitana in vešča, je stalna naročnica slovenskih knjig. Njeno življenje je prežeto s petjem. Kadar sta hotela Dev ali Marolt pesmi Zotlarjevega Miha z melodijo slišati, jih je pela Jerca Pipp. Jerca pravi, da je eksistirala pesmarica, za katero je napisala vse pesmi že rajna Gracejeva Nanca. Če je pa še kak komad te pesmarice ohranjen, ji ni znano.

Od Gracejevih na Bistrici, kjer so bili doma sijajni ljudski pevci, so že vsi pomrli. Edino živi še Treza, katera je bila sijajna pevka.

Končno mi je omeniti še avtorja pesmi »Tam kjer teče bistra Zilja«, to je, Jožefa Katnika, pd. Bicarjevega očeta na Bistrici. Rodil se je pri pd. Bicarju na Bistrici dne 26. sept. 1862 kot sin Jožefa in Uršule, roj. Kronig. Njegov oče je kupil pogorišče pri pd. Štroblnu, to je sosedno posestvo in tako je na stara leta oddal vsakemu od dveh sinov po eno kmečko posestvo, eden gospodari pri pd. Bicarju, drugi pa pri pd. Štroblnu. Katnigova rodbina je bila zelo narodno zavedna in steber slovenstva na Bistrici. Oče Jože Katnig je potem živel kot užitkar pri pd. Štroblnu.

Bil je v družbi vedno razposajeno živahen in je rad zbadal. Včasih pa je bil silno zamišljen in redkobeseden. Še pred letom 1938 sem ga nekoč obiskal in ga dobil v gostilni pri Lajlerju na Sp. Bistrici. Ker je bil navzoč šolski upravitelj, ki je bil napram Slovencem sovražno razpoložen in germanizator, nisem mogel izvršiti namena svojega obiska, da bi bolj podrobno zvedel, kdaj in kako je spesnil in zapel pesem »Tam kjer teče bistra Zilja«. Baje se je to zgodilo, ko je vozil deske na Čajno čez Ziljski most.

Njegova priljubljena popevka pa je bila:

Pijmo bir, jejmo sir;
virt ma na ljipa hčir.
Kdor bo za pir dajal,
ta bo pri njej spal —

Preganjanje koroških Slovencev po letu 1938 in pa osamljenost sta mu na stara leta močno razkrojila živce. Popolnoma pa ga je strlo izseljevanje koroških slovenskih družin po nacifašistih v aprilu 1942. Ni mogel preboleti, da je bila njegova vnukinja, ki je poročena z Jankom Zwittrom pd. Abujem v Zahemcu, z možem in vso družino izseljena v taborišče v Nemčijo. Doma si je na gospodarskem posloppju 13. maja 1942 vsled velike žalosti in potrnosti vzel življenje. Postal je ena od številnih žrtev nacifašističnega terorja.

Že iz tega opisa nekaterih ljudskih pevcev in vižarjev v eni sami vasi Bistrici v Ziljski dolini izhaja, koliko ljudskih talentov smo Slovenci na Koroškem imeli in koliko so ti ljudje za ljudsko pevsko kulturo in za ohranitev slovenstva storili. Zadnji čas je že, da ohranimo spomine na te ljudi, kolikor je še sedaj skromnih virov na razpolago. Kajti danes skušajo potujčevalne »Dorf-gemeinschaften«, ki jih Avstrijci ustanavljajo po slovenskih vaseh Koroške in novo oživljeni »Kärntner Schulverein-Südmark« pregnati slovensko pesem iz slovenskih vasi in jo nadomestiti z nemško.

Janko Moder:

Izlet na Koroško

Profesor Matej Rožanc se je peljal iz Ljubljane na celovski sejem. Udobni Putnikov avtobus je enakomerno cvrčec drčal onkraj Karavank po gladki cesti. Spremljevalec je napovedoval: »Na levi vidite slovensko vas...«

Profesor Rožanc se je sunkoma obrnil proti levi. Med gozdiči je ždela značilna koroška vasica, kakor jih je bil vajen iz svojih študentovskih let ko je bil še dijak v Celovcu in je z ognjem sprejemal vase besede profesorja Sketa in hodil po svetih tleh slovenske Koroške.

Podoba je izginila in že so se pripeljali v Celovec. Turisti so izstopali in razburjeno lovili vtise novega kraja.

»Profesor Rožanc, ti nas boš lahko vodil,« je dejal nekdo od njih, a njegov glas je utonil sredi vrveža.

Zanimanje izletnikov se je že obrnilo drugam, tako da je profesor Rožanc za hip ostal sam kakor otoček tišine in miru sredi razburkanega morja vzklikov in mestnega direndaja.

»Ne pojdem še na sejem, prej si moram ogledati svojo študentovsko sobico,« je sklenil. »Samo če jo bom našel...«

Izgubil se je iz gruče ljubljanskih izletnikov in počasi stopal po ulici. Vse se mu je zdelo nekam tuje, a vendar skrivnostno domače. Pri duši mu je bilo toplo, ko da se je vrnil v stari kraj.

Zavil je v stransko ulico. »Tam bo mirneje in prostorneje,« je vedel iz spomina, iz davnih študentovskih let. A tudi tam je mrgolelo ljudi, tudi tam

je hrumelo moderno mesto. Nagonsko je zavil še naprej. »Tu nekje,« mu je govoril nezmotljivi, podzavestni čut.

Ozrl se je, a romantične hišice, ki je v nji stanoval kot študent, ni bilo nikjer. Pred veliko trgovino se je trlo izletnikov in domačinov. Slišal je vse mogoče jezike. Osuplo je obstal in čakal, da mine neprijetni čar in se mu pokaže v vsej tihoti in preproščini ulica, ograjena z nizkimi hišami z rožami na oknih, kjer so kot dijaki bili žogo. A ukletost ni in ni hotela miniti. Ulica je bila zdaj gotovo širša, a vendarle tesnejša, ne tako prostorna. Po nji se je kar naprej vrstil promet, avto za avtom, motor za motorjem, voz za vozom, človek ob človeku.

Razočaran se je profesor Rožanc premaknil. Izgubljen med hrumečo množico je zavil dalje proti predmestju. »Mesto je mesto. Brez duše, brez romantike. Gol račun, sama trgovina,« je premišljeval, ko je šel po cesti. Kolikor dalje je bil od svoje študentske ulice, toliko mirneje mu je bilo pri srcu. Skoraj se mu je že budil ponos. »Sicer pa je prav, da se mesto razvija, da gre vstric z drugimi mesti Evrope,« mu je dobro delo.

Vendar mu na ta dan ni šlo za moderno mesto. Bil je tako ves mehak da si je želel toplega božanja ljubeče roke, spominov, romantike. Ne, tega mu ne more dati mesto, mora ven, na deželo, v slovenske vasi. Čvrsto je stopal in vnovič se mu je zazdelo, da gre domov. Ni videl okrog sebe ne ljudi, ne hiš, ne prometa. Videl je samo pokrajino. Tako prijazno, tako vabeče se mu je smehljala. Njegova, slovenska pokrajina...

Spominjal se je navdušenja, s kakršnim se je vsa leta ločitve od Koroške spominjal svoje zibelke, Korotana. Celovec, Gospa Sveta, vojvodski stol...

»Ne pojdem na sejem,« se je mahoma odločil. »Tja pojdem...«

Vzdignil je roko, da bi ustavil avto. A šofer se ni zmenil zanj. Šele četrti je bil pripravljen vzeti ga s seboj. Govoril je nemško, a je bil domačin, podjeten gostilničar in trgovec. Peljal je enega svojih gostov, dunajskega uradnika, h Krnskemu gradu in v Gospo Sveto.

Profesorju Rožancu se je kar samo nasmejalo. Zaslutil je sorodni duši in se ves zavzet zapletel v pogovor. Koroška zemlja na obakraj ceste mu je zaživela. Zanj ni bila zgolj prazna beseda. O vsaki vasici, o vsaki cerkvici o vsakem griču in hribu je vedel vse polno zanimivih podrobnosti in zgodovine. Gostilničar, ki je šofiral, je vedel o vsakem komaj ime. Pridrževal je avto, da bi prehitro ne odšumel skozi pokrajino. A profesor Rožanc le še ni mogel povedati vsega, kar je vedel. Prebrž je moral preskakovati iz kraja v kraj. Še ko bi šli peš skozi vse te kraje, bi mu ne zmanjkalo snovi. Dunajčan se sploh ni več menil za svojega gostitelja. Z vsem telesom se je obračal za profesorjevo roko, ki je čarala iz nič drobne skrivnosti, da se je pokrajina okrog njih oživila kakor pravljična Trnuljčica.

»Ali ste tu rojak?« je vprašal gostilničar.

»Ne s tega konca, samo kot študent sem hodil v celovške šole. K profesorju Sketu, gotovo ga poznate?« je vprašal profesor Rožanc. »Napisal je Miklovo Zalo,« je pomagal, da bi se onadva laže spomnila.

»A, k tistemu,« je vljudno zategnil gostilničar, a profesorju Rožancu se je zazdelo, da laže.

Vedno manj je kmečkih domačij starega sloga, kot jo kaže slika z žihpoljske vasi Ingarje nad Celovcem

Foto F. Ogris

»Saj ga ne pozna,« je pomislil. »Samo dela se. Ne pozna ne pokrajine ne Miklove Zale ne nič. Samo svoj penzion ob jezeru in avto in gostilno in trgovino. Samo to, kaj mu bolj in več nese. Živi sredi domače zemlje, a mu to še mar ni. Če si njegovi izletniki želijo videti Gospo Sveto ali Krnski grad jih zapelje tudi tja. A to je samo trgovska vljudnost, samo postrežljivost. Srce nima pri tem nič opraviti...«

Ko so si ogledovali svetinje nekdanjega Korotana, je z ljubečo besedo skušal prižgati tudi v onih dveh lučko, ki je tako svetlo gorela v njem. Z istim zanimanjem sta poslušala o starorimskih, ilirskih in keltskih izkopanih kakor o simbolih Korotana.

»Kako da se toliko ženete, profesor,« ga je nazadnje vprašal Dunajčan, ko jima je ravno iz imen na grobovih in iz hišnih in naselbinskih imen visoko gor proti severu dopovedoval o prvotni veliki domovini Slovencev. »Ne bo

dite nestrpni. Danes ni več nacionalnega vprašanja. Ni se treba bati zatiranja. Svoboda, enakopravnost, bratstvo med narodi. Danes je problem drugje. V človeku samem...»

»Da, danes je problem drugje,« je tiho ponovil sam pri sebi profesor Rožanc. Na mah je čutil, da je strahotno sam v svojem svetu preteklosti in romantike. Tako sam ko tile kamni z vklesanimi imeni nekdanjih prebivalcev te svete zemlje.

»Malo bom še počakal tu,« se je opravičil onima dvema, ko sta se začela odpravljati k odhodu.

»Prav.« Poslovili so se ko tujci, ki so govorili vsak svoj jezik. »Hvala lepa za izčrpne razlage.«

Iz tega ni govorilo srce, to so bile zgolj vljudne besede. Avto je odprnil profesor Rožanc pa je sédel na vzpetinici na parobek in se razgledal. Pred očmi se mu je odpiralo polje, pregrnjeno z zrelim žitom. Tu in tam je tekla žetev. Zdaj ga je še to motilo. Brnelo mu je tako tuje, tako drugačna je bila ta žetev kot nekoč v mladosti. Nikjer žanjic, nikjer voznikov s konji. Po njivah so drdrale kosilnice, traktorji so ropotali in odvažali snopje. Nikjer nobene idile, nobene tihote, nobene zbranosti.

Profesor Rožanc je nepotešen vstal. Bil je zbezan. Zdaj niti v pokrajini ni več našel nekdanje ubrane skladnosti. Veličastna mogočnost zgodovine ki mu je dihala iz preostalih simbolov in razvalin, se mu je mahoma zazdela kot stara nezaceljena in nezaceljiva rana, ki jo življenje po vsi sili skuša čimprej prekriti in prerasti. »Še malo, pa ne bom več našel niti kamnov, ki bi pričali o naši prastari zibelki. In potem bo mogoče kakšen sloveč učenjak arheolog izkopal te svetinje strmečim očem sveta, domačini pa jih bodo gledali ravno tako neprizadeto, kakor gledam danes jaz ilirske in keltske izkopanine. Da, danes je problem drugje...»

Tam spod na kolovozu med njivami žita je zagledal konja in voz. Kar milo se mu je storilo. Daleč naokrog edini konj sredi vse te brneče žetve. Moral je do njega. Srce mu ni dalo, da bi šel mimo. Pozdravil je kmeta, ki je peljal voz žita. Zazdel se mu je tako domač, tako bližnji, znanec iz mladih dni. Najrajši bi ga bil objel. Z voznikom vred sta stopala za vozom in se pogovarjala. Konj je šel sam svojo pot. Na mah pa se je voz ustavil in se ne varno nagnil. Sprednje kolo se je zaradi teže zarilo v močvirni svet. Kmet je priskočil in oprl voz. Tudi profesor Rožanc je bil v trenutku ob njem. Mukoma sta spravila tovor iz blata.

»Drugo leto bom tudi jaz že vozil s traktorjem,« je dejal kmet, ko je bil voz spet na trdnih tleh.

»Tako?« je rekel profesor Rožanc in pri srcu ga je zaskalelo.

»Seveda! Kaj pa mislite! Taka muka! Kdo pa še vozi in dela z živino! V naši vasi sem jaz zadnji.«

Poslej sta molče hodila za vozom, dokler nista zavila s kolovoza na cesto. Profesor Rožanc se je ustavil in se še enkrat razgledal po pokrajini.

»Ne pojdete z mano, da vam postrežem z malico, ko ste mi pomagali?« ga je vprašal kmet.

»Ne. Moram nazaj v Celovec.«

Segla sta si v roke in šele tedaj je profesor Rožanc opazil, da drži med prsti klas, ki ga je bil izpulil grede s kmetovega voza. Zagledal se je vanj in za hip ni slišal ne avtomobilov, ne motorčkov, ki so brenčali mimo njega po deželni cesti. Videl je voz žita, ki se je po starem, a tako nekam tuje pomikal v daljavo sredi direndaja prometa, videl tam onkraj Krnski grad in zazdelo se mu je, ko da je ta drobni klas zadnji spomin na kraje njegove mladosti.

Ustavil je prvi avto in se s klasom v roki odpeljal v Celovec.

Po Lobniku na Ojstro

Bil je vabljev popoldan v zgodnjem poletju 1954, ko smo se v Železni Kapli odločili za izlet na Ojstro.

Ojstra je poševnopiramidasta, proti severu nagnjena gora v jugovzhodnem delu Koroške. Ojstro imaš skoraj ves čas pred seboj, ko greš na vožnji iz Celovca proti Velikovcu ali Galiciji proti jugovzhodu oz. proti jugu. Z nizkim Jegartovim vrhom na zahodni strani in višjo Topico na vzhodni skoraj neprehodno zapira Podjunsko ravan proti ozkemu, kakih 8 km dolgemu, proti vzhodu, proti Peci se dvigajočemu dolu, ki nosi staro ime — Lobnik.

Mislili smo ta dan priti samo do kmeta Ježepa, lastnika razsežnih gozdov na jugovzhodnem pobočju Ojstre, a drugo jutro na vrh. Za izlet nismo izbrali samotne, z dolgimi klanci obdarjene ceste vzdolž hudournega potoka Lobnice na dnu dola, ampak smo že v Kapli rinili takoj v breg do poti, ki daleč gori na sončni strani Lobnika precej položno pelje mimo kmečkih domov, čez travnike in skozi goste gozdove do konca dola in naprej čez Luže na Peco.

Nađ nami se je bočilo poletnosinje nebo. Vse okoli nas je cvetelo, zelene in rdeče kobilice so poskakovale v travi, božji voleki so zvedavo pogledovali iz luknjic ob poti, povohali s tipalkami v svet in se zopet skrili, po grmičevju so se preganjali ptički in zraven žvrgoleli, visoko v zraku je krožila kanja. Na gnojiščih pod hlevi so krulili prašiči in rili po gnoju, kokoši so požrešno brskale ob njih in se kratkovidno ozirale naokoli. Tu in tam je petelin kričavo zapel.

Že dobri dve uri smo hodili. Pustili smo za seboj že večino lobniških kmetov: naprednega Košnika, veleposestnika Vrbnika, zapuščeno Pistoto, veluma Žležiča, bogatega Stoparja in mogočnega Holarja.

Kmetije so po Lobniku prav na redko posejane. Malo je ravníc, povsod so same strmíne, zemlja je skopa in malo rodovitna, delo je težko. Treba je, da ima kmet dosti sveta, da lahko na svojem in iz svojega preživlja številno družíno. Od soseda do soseda je ravno še blizu dovolj, da se poznata in si v sili pomagata, a tudi ravno daleč dovolj, da si ne postaneta preveč domača in da lahko vsak z zamahom roke ponosno pokaže na obširno posest, češ, to vse je moje, je naše.

Vsaka teh kmetij je svet zase, ki ga loči od sosedov močan, vedno zopet obnovljen plot in prijazno grmičevje in visoko drevje, ki se je s časom naselilo ob plotu. Ob njem se nemoteno razrašča v neprodíрно goščavje, ko poganja skozi plot in čez plot svoje bujne mladike in tako zastira z nežnim zelenjem mrtvo mejno črto in jo spreminja v bogato razgíbano živo mejo.

Rastlinje je naselilo tudi vse groblje na posestvu, velike kupe kamenja in izkopanih drevesnih korenin, ki so jih pred več stoletji znosili skupaj in nagrmadili predniki, ko so sekali les in krčili in trebili tla, da so ustvarili njíve in travnike.

Temnozeleni jéseni, češnje drobnice in mogočni orehi se družijo tam s skromnim lešjem, črnim in belim trnjem in rumenim in rdečim drenom. Tam v grobljah in živih mejah se košati maklen, tudi kalina je tam in rdeče farške kapice. V ospredju žari sončnorumeno češmílje, uničevalec žitnih polj, ki se drzno kakor tečen človek vsili v družbo in se ga ni mogoče iznebiti. Po vsem tem rastlinju pa se vzpenja in se dviga srobot, se oklepa tu tega, tam onega drevesa, prepleta grme, veje in debla in tako spaja različne prebivalce teh košatih grobelj in mej v prijazne prirodne skupine. In te groblje in žíve meje ovirajo izsušitev tal, zadržujejo vetrovne sunke, drobijo razdírálno moč nallívo in grejejo zračne plasti nad tlemi. V mnogih visoko naprednih državah ravno iz teh razlogov umetno zasajajo žíve meje. Tako je Lobnik vzor zdrave — četudi manj rodovitne — kulturne pokrajine.

Vsaka groblja in vsaka žíva meja ima svoje ime. Najbolj odročna, najbolj strma in kamenita, divja in težko pristopna je bila na naši posesti groblja Krepelica. V njej so na skritih, senčnatih mestih rasle solzice, začuda lepe solzice, z velikimi kot sneg belimi vísečimi cveti na nežnem stebelcu. Težko je bilo priti do njih in bali smo se kač, vendar pa smo za mater vsako majsko nedeljsko jutro nabrali šopek solzic, na katerih se je še lesketala rosa in se prelivala v vseh barvah božjega stola.

Kmetu gospodarju poezija teh grobelj in živih mej seveda ne pomeni dosti. Njegovo oko se ustavlja na smrekah v gozdu, na macesnih in borovcih, ki pomenijo njegovo bogastvo in blagostanje, ki pa se vse prepočasi debelijo. Obiskuje jih in ogleduje in preračunava njihovo trenutno vrednost. Enkrat bodo padla, v gozdu bodo zapele sekire in žage. Drevesa, katerih hladne sence se plazijo zdaj po pobočju navzgor in se v popoldanskih urah zopet krčijo in

s soncem izginjajo, debela, po katerih klavžar in krivokljun igrata svoje odsekane melodije, vršički, ki se v soncu svetijo od smrekovega medu, vse to bo izginilo, nastala bo pusta, dolgočasna frata, ki jo bodo porasli praproti, ciprje in lepljivi žajbelj.

Pred hišami so predniki že davno zasadili slovansko drevo, domačo lipo. Pri Žoharju, zgornjem Vrbnikovem sosedu, je ena najstarejših in najlepših lip na slovenskem Koroškem. Če bi spregovorila, bi razpršila marsikatero zgodovinsko nejasnost: povedala bi, kdo se je nekoč v davno preteklem času skril in utrdil na »Gradišu«, kopastem griču, samo nekaj minut oddaljenem od lipe, s strmimi pobočji na vse strani, da ga samo ozek greben veže z ostalim Žoharjevim posestvom.

Pri vsakem kmetskem domu je ograjen cvetlični vrt, na katerem goji gospodinja lepotne rastline, rože, kakor vsem skupaj sama pravi, in kjer se čisto na samem, v zatišju hladnih senc, pogovarja z njimi v veselih in žalostnih urah. Prijateljice so ji, ki je sredi svoje družine često tako zelo sama, ljubljenske, ki jih je sama izbrala in vsadila ali zasejala in jih nemalokrat porosila s svojimi solzami. Še danes vidim svojo mater, kako je hodila na vrt, kakor v kako svetišče. Ograja iz trhlj krajnikov je bila črnikasta, le tam, kjer so jo poraščali stenski lišaji, je živorumena barva prekinjala mrkost starih, preperelih desk. Mati je odprla mala vratca, stopala počasi po ozkih stezicah med gredicami, se sklanjala nad cvetje in ga božala. Spominjam se, kako oprezno je razvijala papir, v katerem je prinesla iz Kaple čebulice cesarskega tulipana. Izkopala je jamico, zrahljala prst in zagrebla čebulico. Ko so pognali prvi cveti, je vsa prevzeta strmela v ta čudež narave, v velike, dišee, oranžastordeče cvete, ki so pod šopom listov, v krogu stoječ kakor veličastna krona, krasili vrh in steblo. Na dnu vsakega cveta pa se je lesketal med kakor težka neizjokana solza.

Poleg mladih češpelj je v vrtnem kotu rasel rožni grm. To je bila naša gartroža, edina, ki smo jo imeli. Njeni temnordeči žametastomehki cveti so razširjali prijetno dišavo po vsej ravnici ob domu.

Pa tega našega vrta ni več. Češplja, na katero se je naslanjal nekoč rožni grm, sameva zapuščena na domači trati in me spominja sladke lepote minulih dni. Često doživljam v duhu poezijo trhle ograje in črnikastih krajnikov, gledam kaščo v ozadju in na desni dom, sredi vrta pa mater gospodinjjo, ko sklonjena k črni zemlji s količkom vrta jamico v prst, presaja mačehe, in tiho, komaj slišno, nežno kakor zelenobleščeči keber na gartroži, cvetlicam na gredi poje svojo radost in toži svojo bol.

Kjerkoli ob hiši ima gospodinja seveda tudi svoj zelenjadni vrt. Med zelenjadjjo za kuhinjo goji prav vsaka kmetica v Lobniku tudi zdravilne rastline. Neka duhovita žena iz Lobnika, Pistotna Nanca, je z zelišči pozdravila vsaj toliko ljudi kakor njen sodobnik takratni kapelški padar. Kmetice v

splošnem dobro poznajo zdravilna zelišča in učinek njihovih sokov. Mnoge zbirajo same po travnikih in pašnikih, po druge pošiljajo može in sinove visoko gor v planine, nekatere pa so doma na tujem in jih kupujejo v trgovini. Gospodinja ve, da je rafindel (sivka) zdravilo za skrnino, rožmarin za oči, trpotec za rane in tudi za pljuča, žive koprive za zobe, da jih snet ne razje,

Jože Mally: Na Jezerskem

janeževe rože, če se zapira voda, kolmež in aškrca (jaščarica), če je krava žabčna, icijan (svišč) za apetit, prava špajka za glavobol in orešek za želodec. Dobro ji je znana zdravilna moč zatega grmička (tavžentrože), sladkega janeža, kamilic in povojčka. O ustrahu (luštreku), ki ga ima skritega v kakem kotičku zelenjavnega vrta, je pravila mati, da ima za moške tako čudovito moč, da se mu lahko odkrijejo, za ženske pa da je tako nevaren, da je najbolje, če pred njim bežijo.

Naj pa Slovenka iz Lobnika še tako vneto skrbi za svoje kuhinjske in zdravilne rastline, pa jo njena pesniška narava le vedno sili, da dosti pozornije neguje in dosti bolj ljubi tiste dražestne cvetlice, ki jih ima v lončkih po oknih, gankih in po policah pred hišo: brežiljke, balzaminke, rdeče, rumene in bele begonije, kakor ogenj žareče pelargonije in prelepe fuksije s težkimi, modrordečemi visečimi zvončki. Na najbolj vidnem in častnem mestu pa so povsod postavljene cvetlice, ki jih trgajo edino le domače hčerke ter jih zlagajo v koroški slovenski pušelj: drobni in tolsti roženkravt s prijetno dehtečimi, močno razrezanimi listi, sorodni plemenitejši in zato bolj občutljivi muškat, rozetelj (rezedica) z majhnimi zelenkastimi, sladko vonjavimi cveti, zeleni slovenski in sivi nemški rožmarin, lojzi, ki močno diši po limonah, in kakor dih nežna, bogato razraščena megla, s tankimi vejicami in drobnimi belimi cveti, ki da pušeljcu šele pravi čar. Najzlahtnejši po barvi, obliki in vonju in najbolj slovenski pa je gorski ali viseči nagelj. Kakor se slap razprši, ko se vrže čez steno v prepad, tako se nageljnovno zelenje zrahlja, ko se nagne čez lonec in se spusti po zidu navzdol. Skozi zelenje pa se prerivajo proti soncu veliki, čudovito dehteči sočnordeči cveti, simbol goreče in zveste ljubezni slovenskega dekleta. Vse te cvetlice zlagajo dekleta v prekrasen, 6 do 8 cm velik šopek ali pušelj in ga povežejo z redečo svilenom nitjo. Često dodajo pušeljcu še tudi glavice od lanu, ki jih — kakor roženkravt in rožmarin — ob posebnih prilikah zlato popenijo, da se šopek v soncu kar iskri.

* * *

Dolgo smo sedeli za Holarjevo paštvo in se spominjali lobniških ljudi in njihovih šeg in navad. A večer se je bližal in zrak se je ohladil. Po dvajsetih minutah hoje po travnikih smo bili pri Ježepu, kamor smo bili zaenkrat namenjeni. Ježepovi so nas ljubeznivo sprejeli, bogato pogostili in udobno prenočili.

Zgodaj zjutraj je bilo treba vstati. Dan se je smejoče dvigal. Obir, Košuta, Kočna, Grintovec in Olševa so rdeče žareli. Lahna sapica je vela in zibala listje na drevesih pod oknom. Naprti smo si nahrbtnike in se podali na pot. Šlo je strmo, zelo strmo navzgor, sprva po dobri gozdni poti, a kmalu čez širno poseko, kjer je križemkražem ležal posekani les. Mladi Ježepov gospodar ga je žrtvoval za doto dvema sestrama. Skakali smo čez obsekana

debla in se spotikali v vejevju, ležečem med hlodi. V tej zmešnjavi smo stezo že davno izgubili. Pot je bila težavna, a dan je bil v resnici krasen in naše razpoloženje je bilo na višku. Po treh urah smo dospeli na vrh. Mlada Ježepova gospodinja je prišla z malico za nami in je potrebovala do vrha samo eno uro.

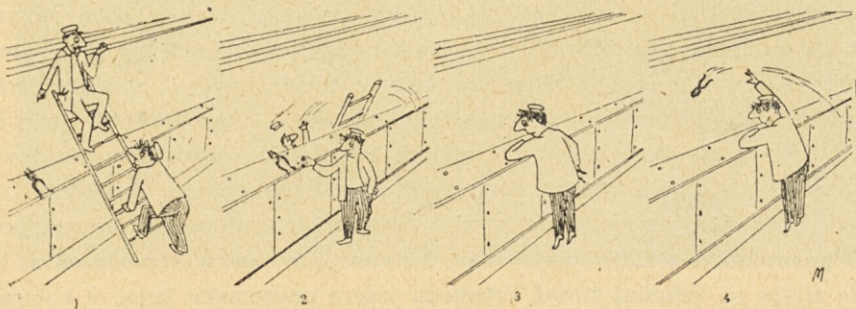
Sedli smo na mehko trato v senci velike skale, tik nad severnim prepadom. Razgled proti severu je bil čudovit. Iz dopoldanske bleščave so se izmotali cbrisi Korice in Svinške planine, pod njo so prebadali ozračje zvoniki iz Djekš in Vovber. In tam, že malo bliže našim očem, je na širni terasi ždel gromoviti nasprotnik koroških dvojezičnih šol, ponemčeni Velikovec starega slovenskega imena. Pod njim se je vila svetla proga Drave. Dopoldanski vlak je ravno privozil iz Celovca v Sinčaves. Dva avtobusa sta menda za stavo drvela po ovinkasti cesti pod Žitarovesjo proti Miklavčevem.

Tik pod nami pe je ležala lepa, bogata Podjuna, široka prijazna ravan, preprežena samo z nizkim gričevjem in kopastimi holmci. V njej so se obdržala stara slovenska naselja: Globasnica, Št. Lipš, Šteben, Šmihel in Bistrice in še mnoga druga. Beli domovi so se svetili v soncu kakor od lastne svetlobe. Dihnilo smo pozdrave v ves ta slovenski svet, ki se na svoji zemlji bori za najenostavnejše pravice kulturnega človeka.

* * *

Ojstra (1577 m) je južnokoroški Klek. V prejšnjih časih so se prav na njenem malo prostornem vrhu zbirale čarovnice in videli smo nekoliko poglobljeno mesto ob previsni skali, kjer so plesale s peklenščki in uganjale svoje norčije. Kmet Mikej, ģigar domačija je na vznožju zahodnega pobočja Ojstre, je sam videl, kako je ob hudi uri in oglušujočem vršenju v zraku zajahala coprnica na Ojstri metlo, kako je cikcakasto švigala skozi zrak in padla pod hišo v korito. Vsenaokoli je zadišalo po žveplu. Drugo jutro so našli v koritu zogljenelo metlino držalo.

Dr. Angela Piskernik — Vrbnikova

Rakova dolina — skriti biser Slovenije

Veliki gozdovi, v katerih gospodarijo še številni medvedi, pa tudi volkovi in merjasci, in jih oživljajo jeleni in druga divjačina, pokrivajo velik del naše Notranjske. Ob njihovih robovih na zahodu in severu ležita dva širom sveža znana naravna bisera: Postojnska jama in Cerkniško jezero. Posebno v prvo se zatekajo velike trume ljudi, skoraj do 200.000 domačinov in tujcev na leto. Večina od teh pa niti ne sluti, da je le nekoliko kilometrov od Postojne, sredi velikih gozdov skrit drug enakovreden biser, katerega ime Rakova dolina ali Škocijan pri Rakeku, niti najmanj ne pove, da je v komaj 2500 metrov dolgi dolinici nanizanih toliko bisero narave, kakor le malo kje drugod na svetu. Krasnih jezer, visokih in lepo oblikovanih gora, velikih dolin z lepim razgledom, visokih slapov, ledenikov vseh vrst in velikosti je na naši zemlji dovolj in številne dežele se ponasajo z njimi in privabljajo lepote žejne tujce. Rakova dolina pa ima naravne lepote, ki jih ne najdeš nikjer v Evropi, drugod na zemlji pa prav poredko.

Kaj se vse skriva v tej dolinici? Zakaj so te lepote ostale širšemu krogu ljubiteljev prirode toliko časa neznane? Odgovorimo najprej na drugo vprašanje, ker je zvezano z zgodovino slovenskega naroda. Ko so Slovenci malo pred poldrugim tisočletjem prišli v sedanje kraje, so se polastili predvsem plodnih ravnin in dolin. Za visoka gorovja in obsežne pragozdove jim izpočetka ni bilo mar. Tudi niso ostali dolgo časa samostojni. Od severa so se naselili med Slovenci tuji plemiči in si prilastili velike dele naše zemlje. Tako so tudi gozdovi med morjem in rodovitnimi kotlinami Notranjske postali last tujcev, in tako so ostali prav do osvoboditve 1. 1945. Gozdovi, o katerih govorimo mi v tem spisu, torej o gozdovih med Postojno, Cerkniško kotlino in daleč na jug proti morju, so bili v zadnjem času last knezov Windischgrätzov. Iz njih so dobivali ogromne množine lesa, v njih so imeli obsežna lovišča, in biser, ki je v glavnem služil njim in redkim v skrivnost narave posvečenim ljudem, Rakovo dolino.

Posebnost naše Notranjske in velikega dela Jugoslavije bliže morja, je votlikavost. Vsa deževnica in snežnica izgineta v notranjost apnenčeve zemeljske skorje tega dela Slovenije. Le v kotlinah, kraška polja imenovanih, priteče ta voda kot reke ponikalnice zopet na dan — seveda le za malo časa, ker jo pozemske jame zopet na robovih teh kotlin iznova sprejmejo v notranjost zemlje. Tako odteka Pivka s Postojnskega polja v Postojnsko jamo, in tudi Cerkniško jezero se ne odteka na površju proti morju, ampak po velikih požiralnikih oddaja svojo vodo skrivnostnim jamam v podzemlju. Misli si, da zijajo na vzhodni strani Vrbskega jezera podzemske jame, v katere naj

Loško pogorje je navduševalo pisatelja Ivana Tavčarja

bi tekla Glinica! Kakšna zanimivost bi bila to za Celovec in Koroško. Toda še mnogo večja voda teče iz Cerkniškega jezera v podzemlje, kjer je izgledala orjaške podzemске jame, ki so jih pogumni raziskovalci že deloma odkrili, deloma pa še danes skrivajo svoje lepote v neprodorni temi. Voda, ki teče iz Cerkniškega jezera proti zahodu, pa že pod zemljo doseže reko Pivko, ki teče iz Postojne po jamah proti severu, in tvori tako najčudovitejše podzemsko sotočje.

Voda pa ne miruje in razjeda skalovje ob podzemski reki na vse strani. Tako so mestoma nastali velikanski podzemski prostori, ki segajo na nekaterih krajih malone tik do vrha zemeljske skorje. To se je zgodilo tudi na podzemski reki med Cerkniškim jezerom in Postojno. Na nekaterih mestih so bile dvorane nad 50 m visoke, in strop je postal polagoma tako tenek, da njegovi oboki niso več vzdržali teže ter so se v davnih časih vdrli. Strop za stropom se je nato podiral in oboki so se gradili s kapniki vred v podzemsko reko. Kjer nikdar prej ni bilo svetlobe, je posijalo svetlo sonce in združilo zemske in podzemске krasote v nenavadno harmonijo.

Od prvotnega vdora se je tekom mnogih desetletij let vdiral proti vzhodu in zahodu do 2500 m daleč, in tako je nastala naša nenavadna Rakova dolina, imenovana po čudni rečici, ki le za dva in pol kilometra daleč zagleda dnevno luč, predno se zopet ne izgubi v podzemlje.

V to dolino nas pripelje od Postojne 7 km dolga avtocesta, ki je bila nalašč zgrajena od Postojne do Cerknice, da napravi to krasno dolino dostopno tudi širšim množicam. Za pešca pa je ugodneje, če gre od postaje Rakek eno uro daleč točno proti jugu, najprej 15 minut po polju, nato 45 minut skozi lepe jelove in smrekove gozdove — in že je v Rakovi dolini. Po eni in drugi poti niti enkrat ne vidi tekoče vode. Vse je tiho, le veter v vrhovih obsežnih gozdov šumi. Spomladi in jeseni, ko so vode velike, pa potniku sredi gozdov nenadoma zašumi voda nasproti. Še predno se zave, stoji na sredi silnega velikega naravnega mosta, ki je zgoraj nad 20 m širok in se pač ni bati, da bi se pod človekom podprl, kajti njegov obok je še vedno okoli 30 m debel!

Veliki naravni most je gotovo eden od najlepših naravnih spomenikov ne samo v Jugoslaviji, ampak na svetu sploh. Če se ob zmerno veliki vodi potruđiš doli, bodisi na njegovo zahodno ali vzhodno stran, se ne moreš načuditi elegantnemu oboku, ki ga je voda izklesala in izjedla v mogočne skalne sklade. Posebno lepo je tam v jeseni, ko modrikaste skalne stene obkrožajo zlato žareči javorji, rdeče bukve in temne smreke. V orjaški skalni steni pa zija odprtina, obok naravnega mosta, skozi katerega dere preko mahovitih skal divja reka. Od nje se sončni žarki odbijajo proti stropu širnega skalnega oboka, in če voda ni previsoka, da moreš pod obok, se ne moreš načuditi čudovitim rjavkastim, rdečim in vijoličastim barvam, s katerimi je osvetljen

strop orjaškega naravnega predora, skozi katerega od druge strani padajo sončni žarki.

Zahodna stran velikega naravnega mosta je še mogočnejša. Ob zmerno veliki vodi vdira voda pod naravnim mostom na zahodni strani že v končni kanjon. Tega obdajajo deloma navpične in celo previsne stene. Vendar je mogoče priti vanj ob nizki vodi celo pod mostom samim, ali pa na nekem mestu, kjer je pobočje manj strmo. Po kanjonu drvi voda z veliko silo samo še 200 metrov daleč proti navpični steni. Tam pa zija v skalovju silno črno žrelo in v njem izginja razpenjena reka. Ni ga letnega in dnevnega časa, ko se v tem kanjonu ne bi vrstile barvne izpremembe ena za drugo. Gotovo je najbolj pestro jeseni, ko se podzemlje in površje kosata, kdo bo več barvnih odtenkov dodal tej nenavadno čudni in lepi pokrajini.

Najlažje pa je dostopen kanjon v suhem poletju ali hudi zimi, ko ni vode in vso sotesko lahko prehodiš. Tedaj lahko vstopiš skozi orjaški požiralnik v podzemlje in ostrmiš nad velikansko, še od dnevnice luči skrivnostno osvetljeno dvorano. Visoko nad seboj opaziš veliko luknjo, skozi katero lahko prideš na svetlo! Ta luknja, skozi katero vodi strma stezica, je ob času velike vode glavni vhod v to dvorano. In tedaj v njej doživiš prizor, ki ga nikoli ne boš pozabil: reko Rak vidiš tedaj vso belo razpenjeno izginjati v črnem jamskem žrelu. Nad njo pa se razprostira nenavadno krasno osvetljen jamski strop, ki dobiva luč od svetlobe, katere prodira skozi veliko jamsko žrelo in se odbija od razpenjene vode navzgor. Bajno lepoto tega prostora se more samo videti, ne pa opisati.

Po srednjem delu doline teče Rak nekoliko časa mirno in niti ne slutimo, kakšen je njegov rojstni kraj na vzhodnem delu doline, komaj pol ure od velikega naravnega mosta. A sledeč dobri stezi noga nenadno obstane. Kraj je dobro zavarovan — kajti pod nami zazija prepad nenavadne oblike: preko njega se vzpenja 25 metrov dolg in le par metrov debel in širok eleganten naravni most! 55 metrov niže divja ob srednji vodi reka Rak, ki izvira malone tik pod nami iz dveh črnih jam v koncu ozke soteske, ki jo obdajajo slikovite barvite stene, pri vrhu porastle z bršljanom. Posebno lepo je tod, ko sonce oseva stene in se soteska niže doli še skriva v vijoličasti mrak, ki prehaja v črno jamsko temo.

Mali naravni most je le ostanek nekdanjega jamskega stropa, ki se je zrušil v globino, ko ni mogel več nositi svoje lastne teže. Ostanek stropa, sedanji mali naravni most nad sotesko daje slutiti, kako velika je bila podzemska dvorana, ki jo danes osvetljuje sonce.

Za odprtinami v skalni steni se skrivajo velike podzemske jame. V eni so prišli raziskovalci daleč v smeri Cerkniškega jezera, a velik del je še neraziskan. Od malega naravnega mosta proti zahodu pa je še nekoliko velikih vodnih preduhov. Ob nizki vodi vodijo varne stezice po teh velikih pod-

zemskih prostorih iz enega v drugega. V njih vlada le poltema, ker so se stropovi na več krajih vdrli in sonce sije danes v globine tako, da se jamske in površne lepote družijo v nenavadno harmonijo. Ni ga letnega časa, ki temu čudovitemu svetu ne bi nekaj nenavnega dodal. Spomladi sili cvetje z vrha v jamsko temo. Jeseni se mešajo zlate, rdeče in modre barve odmirajočega rastlinstva s temno modrino podzemlja. Pozimi pa so kontrasti posebno veliki, kajti sedaj prevladuje belina zime, rjavkasto rdeče in modre skale in temna modrina jamskih odprtín, v katerih stoje velikanski ledeni kapniki.

Ní čudno, da je oblast takoj, ko je ta prekrasni kraj sredi velikih gozdov po dolgih stoletjih prvíkrat postal slovenska last, proglasila vso Rakovo dolino za naravni park, ki ga mora videti vsakdo, da more spoznati vse naravno bogastvo Slovenije.

J. M. TRUNK:

AMERIKA

V naslednjem objavljamo nadaljnja štiri poglavja iz Trunkovega rokopisa »Amerika«. Lani smo objavili poglavja »Novi svet«, »Zgodovinski razvoj Amerike«, »Stremljenje po izpopolnitvi« in »Verstvo«. Prepričani smo, da bo tudi nadaljevanje spisa našega uglednega rojaka, ki živi v San Franciscu v Združenih državah, vzbudilo enako zanimanje naših bralcev, kot je bil to slučaj lani.

J. F.

V.

Delo v Ameriki

Amerike ne postavljam na trg, Rusije bi ne mogel, ker je premalo poznam. Amerika je pred nami, Rusija še ni, ko se šele razvija. Sodba je vsakemu pripuščena.

Ideje vodijo. Ali je dialektično pojmovanje in razčlenjenje dela širšim masam v Ameriki znano, bi se ne upal trditi. Vse kaže, da se z akademičnim bistvom dela, torej z idejo dela, Amerikanci ne ukvarjajo preveč, ampak bistvo dela so zajeli brez posebnega filozofiranja. To izhaja iz dejstva, da je Amerika velika, mogočna, ker je delala in dela.

Edinole delo je vir vseh človeških dobrin. Narava ne nudi človeku dobrin po nekih strogo začrtanih naravnih zakonih. Takih zakonov ni, ali so le navidezni. V naravi ne vlada red. Moderna fizika je odkrila, da vlada nered, naključje. Pa je v vsem vsemirju človeštvo edinstvena in edina tvorba, ki razpolaga z razumom in more s pravilno uporabo razuma spraviti v nered zavestno red, premagati naključje in proizvajati iz narave dobrine potom — dela.

Kakor danes razmere kažejo, bi si upal trditi, da je Amerika pred Rusijo z dolgim in vztrajnim delom, Rusija morda pred Ameriko z dialektičnim pojmovanjem dela po modernih dognanjih fizike v naravi in njenem sestavu, ni pa Rusija pred Ameriko pri delu, ker je Rusija šele od včeraj, še premlada.

Na tebi je, kam obrneš oči.

Jaz ti moram nekoliko prikazati le Ameriko, kako je z delom v Ameriki.

Uspešna je bila amerikanska politika. Te uspehe je pripisovati duhu samoodločbe. Pojasnila za velikanske uspehe na materielnem polju, torej dela, moramo iskati v naravi amerikanskega delavca. Amerika je bogata, yes, ampak Amerike ni dvignilo bogastvo, temveč delo, saj so bogate še druge dežele, pa so zaostale.

Kaj goni Amerikanca na delo? Sliši se, da je Amerikanec lakomen, da je dolar njegov bog, da je njegovo srce trdo ko zlato, za katerem hrepeni in drvi. Taká sodba je površna. Orjaško delo so izvršili Amerikanci na gospodarskem polju. Z nravno slabimi sredstvi bi ga ne bili mogli. Gigantski nebotičniki slonijo na skali, ne na pesku, in amerikansko delo ne more sloneti na strasteh. Dolar je Amerikancu bog, ampak ga ne ceni radi dolarja, drvi za njim, ker mu je dolar plačilo za — delo.

Posamezni slučaji ne dokažejo vsega, pa so le značilni.

Povprečni Amerikanec gre za nevesto, ne za denarjem, saj ve, da nevesta ne bo dobila dosti od staršev, sam ji mora z vsem poskrbeti. Lovci za bogatimi nevestami so Evropejci. Tudi premožna Amerikanka bo šla z možem v siromašne razmere, ako tako nanese. Prišel sem v dotiko z Amerikanco, ki je imela od moža dnevno do deset tisoč dolarjev na razpolago. Došlo, pa je prošlo, in z največjim spoštovanjem je govorila o možu, končno zmrznila v najhujšem siromaštvu v revni bajti. Junaška žena. Ženini to poznajo.

Amerikanec ne mara loterije, ker noče denarja brez dela, le po naključju. Igra na borzi, strastno rad stavi, yes. Pa mu gre za duševno delo, bistro preračunavanje, goli slučaj mu mrzi.

Ne visi na denarju. Dokaž temu so prispevki za javne namene. Izgube na borzi ali pri kakem podjetju ne razburjajo, pri denarnih »polcmih« v Ameriki ni samomorov, demonstracij na ulicah, ministerskih kriz. Le od denarja pravi Amerikanec ne živi, dasi ga je veliko, denar ga ne veseli, pač pa delo za denar, milijonar bo delal naprej, kakor ko je bil priprost delavec. Mož je le, kdor postavi sebe v službo skupnosti, vse družbe, to velja, ne denar. Razkošnosti ne manjka po Ameriki, posebno žene in hčerke dobijo vse, karkoli poželijo, razkošnost in to, kar se za denar dobi, ne veseli Amerikanca, pač pa je otročje vesel, prav nekako trknjen, da more z delom potrebni denar pridobiti.

Materielen je Amerikanec, pravi materialist, kaže, vzorov ne pozna, le za denarjem drvi. Tako sodijo. Ni točna ta sodba.

Delo, za gospodarski napredek mu ni sredstvo, namen mu je, da ustvari

z delom vrednote, dobrine. Njiva prinaša dvojni donesek, železna proga je pri progí, dim se kadi iz tovarn, obrt cveti, trgovina je živahna, vsa kolesa se gibljejo ... to je življenje, to veselje, dobrine se kopičijo, kaj dolar ... tako življenje je uživanje, še več mora biti dela, da ga je pogostoma res preveč. Pravcata strast za delo. Nove pokrajine, nova gospodarska polja, gozdovi, reke, morja, gore ... dajte, kar hranite, omiko, prosveto vsepovsod, novih potreb za udobno življenje in dela, dela, da se zadošča tem potrebam iz lastnih pridelkov, več dela, da bo raslo bogastvo naroda in narod obvladal svet, dela, da se okrepi sposobnost posameznika in more razviti vse svoje moči. Vsako delo, ki služi napredku, izobrazbi, civilizaciji, je poštenco.

Delo je prineslo kupe denarja. Dosti? Well, vsaj delo ne preneha.

Pristno ameriškí je pojav izredne delavnosti. Odkod? Razlog bo v prirodi. Prvi naseljenci so se morali boriti s prirodo celo tam, kjer ni manjkalo zakladov. Amerika je postala po boju s prirodo. Delomrzneži niso se odločili za Ameriko. Danes se je izpremenilo pri razmerah, ne toliko pri delu. Amerikanec živi dobro, hoče udobno stanovanje, primerno zabavo, se noče zadovoljiti z vsem. Zato mora delati, zavihati rokave, se požuriti, cprijeti se vsakega primernege dela za obstanek. Amerikansko bogastvo nikogar ne hrani, pobiranje dolarjev ni zabava. Marsikdo se je šele v Ameriki naučil delati.

Morda je potreba dela storila Amerikanca treznega. Pouk sam bi ne bil uspel. Alkohol ne krepi, slabi, morda razvedri po dokončanem delu. Delo zahteva moči. Dobre hrane potrebuje delavec, zato dobro je, manj pije. Dela, prežene se ravno ne, saj ve, da bo več uspeha pri obvladanju moči.

»Times is money — čas je denar« je angleškega kova, pa se je rek udomačil tudi v Ameriki. Vse drvi, vidiš, pa je drvenje usmerjeno, zato časa dosti, le na sekundo naj bo vse natančno.

Delo in več dela. Zato je prišlo v Ameriki do strojev in iznajdb, ki pospešujejo delo. Ako je bilo kaj odpora do strojev, je danes stremljenje vse v nasprotno stran, več in več strojev, da je več dela izvršenega in zato več vrednot in dobrin. Strastno se vrže na delo, na podjetja, ki se drugim zdijo nemogoča, ker je prepričan o uspehu. Ne zmeni se za izgube, ni malenkosten, postavi dragocen stroj na stran, ker jutri hoče in ima boljšega. Ni zavzet za kake poprave, vzame preveč časa.

Zavisten ni ameriškí delavec. Borba postane mestoma strahovita na gospodarskem polju, pri konkurenci, boj z vsemi sredstvi. Če drugi zmaga, mu ne zavida, saj je borba sama veselje.

Zato je Amerikanec zaupljiv do lahkomiselnosti, ker brez zaupanja ni uspeha. Le ustmene pogodbe, ko gre za milijone, niso redke. Odtod prikazen izredne podjetnosti, kakor nikjer drugje. Izguba, rizikó, konkurenca ... svobodno pot vsakemu, nobene omejitve, če kdo čuti v sebi moč za delo. Vgnezdili so se monopoli, trusti, zato jih pravi Amerikanec črti.

Tudi taka vesela in svobodna razigranost ima senčne strani, je nevarna. Drvenje naprej postane brezobzirno, divje kakor v džungli. Strašno je Amerikanec izsesaval zemljo, pustošil gozdove, nesmiselno izrabljal rudnike. Posledice se že kažejo, zajezujejo nekaj, popraviti vsega ne bodo mogli.

Naprej, naprej... slabši mora na tla, ob steno. Vsak hoče zmagati, ne pozna nikogar, on mora zmagati pri igri. Milijoni milijonarjev so poškopljani s krvjo ubitih milijonov ljudi. Amerikanec ni divjak, dober srčen je, usmiljen, ljubeznjiv, velikodušen, brez zavisti, ampak naprej hoče, do uspehov mora, kaj mu drugi mar, delo zahteva red, delo je borba, brez reda ne zmaga nobena vojska. Slabši obleži, se ne zmeni, on mora naprej, oslavljenih ne mara. Ni vse le sončno v Ameriki.

Celo do sebe postane Amerikanec brezobziren, dela, da obnemore, se izčrpa, pohabi, v mestih vidiš vse polno izčrpanih, pohabljenih, izmozganih, mladih starcev. Ni čuda, da pride do polomov, ko je vsak le sam zase.

Tu je vroča točka za gledanje v bodočnost, ampak Amerikanec drvi še naprej in le naprej.

Ali se ne pokaže rad ta Amerikanec? »Kdaj prideš na obisk, da se pokažeš?« Tak poziv sem dobil, ko sem komaj šele pogledal v Ameriko. Se ne zmotijo pri sodbi. Yes, svet naj izve, kako je znal priti do bogastva. Biseri in dragulji naj nadomestijo naslove in rede. Imeti mora vse »the best in the world«, poleg sebe ne trpi rad sovrstnika, živi čez svoje mere, postane zapravljljiv. Vrnil se je, se postavljaj, vse je zijalo vanj, še jaz tudi. Naneslo je, da sem po letih prišel k njemu, pa ni imel druge postelje, na tleh je bilo. Ničveo. Ampak Amerika je taka.

Poleg palač so raztrgane kolibe. Ostanki premagane preteklosti, nagib za delo novih pridobitev, poziv na novo delo.

VI.

Gospodarstvo

Gospodarska moč Amerike je danes na prvem mestu na svetu. Napredek pri proizvodnji materialnih dobrin je velikanski. Le vzori so mogli dovesti do takega napredka, dolar sam bi bil prešibek.

Amerikanec je pridno delal, ampak priroda mu je s svojo rodovitnostjo, s svojimi zakladi rud, z rekami, morskimi zalivi, vodnimi silami, oljem... delo bogato nagradila. Blagostanje je naraščalo, omogočilo je z novimi sredstvi nova podjetja. Delavec je dobro služil, zato lahko dobro živel...

Politični in upravno-tehnični pogoji so pripomogli do napredovanja. Gospodarstvo se je razvijalo na način, ki je drugje nemogoč. Tako železnice! Tovarne brez varnostnih naprav za zdravje in življenje! Nobena vlada bi ne bila kaj takega dovolila. Žrtve so bile ogromne, skupnost pa je pridobila, dobrine so naraščale. Trmasta samodoločba ne prenese birokracije. Tik prepada je, ampak svoboda vsakemu.

Zavestne načrtne ekonomije Amerika še danes ne mara, pa je bilo nekaj sličnega pri zaščitni carini. Vsekako ni manjkalo velepoteznih načrtov, naprav, v Washingtonu in posameznih državah delajo neumorno za gospodarski napredek. Ogromna je Amerika brez carinskih mej, demokratičen duh je živ, vsaka moda vpliva prav okuževalno, vse hoče iti po najnovejšem kroju, milijonar ima denar, delavec ima tudi pod palcem, kakor sosed, jaz tudi, iste potrebe, želje pri milijonih, odkup je ogromen, vse gre v denar.

Statistika navaja zanesljive številke o proizvodih amerikanskega gospodarstva, ampak vsega številke ne povejo. Zelo značilno je, da je imela Amerika do začetka 20. stoletja največ državnega dolga l. 1816 (2,636 milijonov), najmanj l. 1903 (925 mil.) in l. 1948 okrog 270 bilijonov! Premoženje je naraslo, dolg tudi, ampak vsaj Italijani imajo rečanico: »Povero stato, ricchi cittadini — država v cunjah, državljani v limuzinah«, in menda ne velja za Ameriko, ako povejo isti Italijani: »Riccho stato, poveri cittadini — država troši bilijone, državljani pa so bosí«.

Gospodarski napredek je bil gorostasen in je titanski.

Ali podjarmi Amerika svet, monopolizira svetovni trg? Mnogo se govori o takem imperializmu, in Amerikancem bi ne mogli ravno zameriti, če bi gojili take želje, najmanj sanje. Zgodovina gospodarskega napredka priča, da so tudi takemu porastku postavljene meje, katerih drvenje po porastku ne sme prekoračiti, če noče doživeti — poloma. Gospodarski polomi, hude krize na ekonomskem polju v Ameriki niso neznane, in v nastali borbi Rusija močno upa, da pride v Ameriki do gospodarskih težkoč.

Vsaj dozdaž so krize v Ameriki prikazale čudovito stran narodnega gospodarstva. Organizem zboli, oslabi, hira, pa ima prav v sebi zopet moč lastnega ozdravljenja. Polom Amerikanca ne polomi, in ker je vrlo smart, se iz poloma vedno nekaj nauči. Še vsaka kriza je prinesla nekaj dobrega za slučaj bodoče krize. Vse, kar ne stoji na trdnih tleh solidne ekonomije, odpade, se izloči, ker se prikaže kot »hunbug«, morda celo kot »švindel«. Ob konjunkturah to in ono zavržejo, premalo nese, ampak v medlih krizah postane to važno za utrditev ekonomije. Tako so se naučili v klavnicah porabiti prav vse in dosegli dobre uspehe. Treba je ob krizah varčevati z delovnimi močmi, ki stanejo, zato stikajo za raznimi iznajdbami, postavljajo stroje in prihranjujejo.

Pravo bogastvo je v zemlji, in nekaj bogatih žetev pomaga čez težkoče. Vpliv dobre letine se je prikazal tudi v Evropi po vojni, kakor je enako suša, slaba letina, udarila. Farmer pride do denarja, začne bolje živeti, nabavi si novih strojev, več in boljše obleke, si privošči več zabave. Železnice ne zmorejo dela, v rudnikih in premogovnikih kopljejo, obrt se razmahne, delavci so zaposleni, imajo zaslužek, vse se vrti in giblje, »dobri« časi so napočili.

Po krizi l. 1907 sta se pojavila dva važna činitelja pri amerikanskem gospodarstvu.

Na zapadu se je razširilo in poglobilo gospodarsko pridobivanje vrednot, da so postali zapadni deli manj odvisni od denarnega trga na vzhodu. To so izkoristili tudi politično. Drugič se je začela razvijati obrt na jugu, pridelke bombaža so začeli izdelovati v novih tovarnah bolj na licu mesta, vložili delnice v lesne in rudniške pridelke in tako postali bolj neodvisni. To je vplivalo vsaj začasno.

Kaka vojna ni pravo merilo za gospodarstvo. Po prvi svetovni vojni je nastopila navidezno silna prosperiteta, torej visoka konjunktura, ampak l. 1929 se je razvila kriza, kakršne Amerika še ni videla. F. D. Roosevelt je moral poseči po izrednih prav diktatorskih sredstvih, da je zajezil krizo, in odprto je vprašanje, če bi bil uspel, ko bi ne bilo prišlo do druge svetovne vojne. Ali je res postala Amerika trajno močna, kakršna je? Ni treba zlobne propagande, resni amerikanski ekonomisti so zaskrbljeni. Kupna denarna moč amerikanskega ljudstva in pri ljudstvu le ima gospodarska sila zanesljivo zaslombo, je l. 1945 znašala 33 bilijonov dolarjev, pa je l. 1947 padla na 10 bilijonov! To tudi za mogočno Ameriko niso malenkosti.

Naš »american way of life« ima na vsem svetu privlačno moč, in ne bo zlahka izgubil to silo. Konjunktura in krize pa jasno pričajo, da ne more sloveti na neoporečno trdni idejni podlagi gospodarskega izražanja. Ker se umešava pri idejnih ekonomskih razpravah vedno precej umazana politika, je vsaka akademična kritika ali dialektika vrlo prekerna zadeva.

Tudi pri premotrivanju gospodarstva stopi v ospredje: Tu Amerika, tam Rusija.

Nekaj zanimivosti je pri posameznih gospodarskih panogah, ker se prikažejo strani, ki so značilne za amerikanske razmere in postavljajo Ameriko na prav posebno mesto. Izredne posebnosti v raznih ekonomskih panogah vplivajo na amerikansko gospodarstvo, ki je postalo pač amerikansko, različno v marsičem od gospodarstva drugje, po naravnost gorostasni sili odločilno ne le v domači amerikanski politiki, temveč, kakor kaže razvitek v najnovejši dobi, tudi v svetovni politiki. Gospodarstvo donaša bilijone in bilijoni delajo politiko.

Prav na gospodarskem polju ali torišču je prišlo do izrednega razmerja med Ameriko in Rusijo, in gospodarstvo bo usmerilo tudi politiko v bodočnosti.

Amerika ima dosti izredno rodovitne zemlje, tudi manj rodovitne. Pri obdelavi velja: »Brez dela ni jela« pri vsej rodovitnosti. Neizčrpljiva rodovitna tla niso. Mnogokje so zemljo naravnost opustošili, ker so jo le izkoriščali, izželi in pustili. Dolgo je bilo dosti neobdelanega sveta in preseljevanje je bilo v prvih desetletjih nekaj navadnega.

Večinoma se v Ameriki zemlja ne more tako obdelavati, kakor kje drugje. Farmerju je na tem, da dobi kolikor mogoče veliko površje za obdelavo, da obdeluje sam, ker so delavne moči drage. Stanovitno vreme pospešuje obdelavo, dohodki se hitro množijo, farmer pride kmalu do premoženja. Zemlji je treba nadomestiti porabljene moči, gnojenje postaja bolj in bolj nujno. Ugodno je, ker ima Amerika zaklade umetnih gnojil.

Nikakor ne zanemarjajo izobrazbe poljedelcev. Amerikanski kmet ni noben kmetavzar. Vsaka država ima svoj oddelek za poljedelstvo, strokovnih listov ne manjka.

Amerikanski poljedelec ni podoben evropejskemu kmetu. Na severu mu pravijo »farmer«, na jugu »planter«. Prvi prevladujejo in igrajo v politiki važno vlogo. Farmer je lastnik svoje zemlje, jo podeduje, si jo kupi, ali jo je dobil kot »homestead«. Vedno je posest »improved«, izboljšana, in to v meri, da na vzhodu in srednjem zapadu naredi vtis pravcate graščine. Na zapadu izgleda vse še bolj nedovršeno, mladostno. Povsod je farmer samostojen, prost in samozavesten mož, ki nikoli ni slišal niti besede, da bi kmetski stan moral biti vedno tlačен, stan samo trdega dela. Farmer se noče na posestvu samo »držati«, on hoče priti naprej, narediti denar, napredovati. Ni starokopitnež, ki dela, kakor sta delala oče in ded. Ako ne gre s koruzo in pšenico, poizkusi z drugim. Silno je podjeten ter neprestano premišljuje, kako bi najlažje in najhitreje prospeval. Vsa izboljšanja pri poljedelskem orodju so iznašli farmerji sami. Samouprava držav zahteva politično udejstvovanje in zanimanje za javnost. Večkrat so postali farmerji važni politični odločitelji v notranji zgodovini Unije. Dasi v prvi vrsti zasledujejo svoje stanovske koristi, so najbolj zanesljivi činitelji velikih političnih strank in držijo ravnotežje negotovemu prebivalstvu mest. Možje, kot Lincoln in Jackson, so dosegli svoje uspehe le, ker so imeli zaslombo na značajnih in stanovitnih farmerjih.

Amerikanski farmer ni mnenja, da bi poljedelstvo najmanj prinašalo. Statistika kaže, da stojijo trdno, dasi pride do izprememb.

Pred meščansko vojno so bili farmerji na jugu le bolj v goratih delih. Imeli so tudi sužnje in se radi »postavljali«. »Planters« pa so bili večinoma veleposestniki, navadno potomci evropejskih aristokratov. Ta stan je v kulturnem pogledu stal na višini, ker iz njih vrst so prišli znameniti politiki in skoroda vsi umetniki in učenjaki. Na zemlji so delali sužnji, posestniki so imeli časa in sredstev za bolj idealne zadeve, posebno ker na jugu ni bilo nikoli zapaziti dirjanja za dobičkom in dolarjem, ki je značilno za kramarskega severnega jenkija. Po meščanski vojni so »planters« kmetje, ali so izginili.

Brezdvomno je amerikansko poljedelstvo na višku. Farmer se zanima za izobrazbo, države pospešujejo način pridelovanja. Amerikanski kruh je trdna zaslomba politiki, poučen farmer je temelj zdravega napredka, farmer se za-

veda, da je znanje poleg pridnosti in varčnosti neprecenljiv zaklad blagostanja. Za prazna razmotrivanja ni časa, vse mora biti praktično, za uspeh in življenje.

Vse ni ravno vzorno urejeno. Kapitalizem sega pchlepno tudi med poljedelce. Res, da kmet nikjer ni povsem zadovoljen, pritožbe pa niso neopravičene, ker individualistično naziranje daje farmerju priliko, da lahko razvije svoje moči, enako individualistični kapitalizem ga pa tudi tlači.

* * *

Za gospodarsko porast Amerike so pridelki gozdarstva velikega pomena. Strumnega načrta za izkoriščanje gozdov še danes ni, dasi so se začeli brigati za ohranitev lesnega bogastva malo bolj v najnovejši dobi. Dozdaj so se brigali bolj za naravnost brezumno izkoriščanje in mestoma uničevanje. Amerikanec ima pri vseh dobrih lastnostih prav čudno veselje, da seka drevesa, četudi potem vse strohni. Kakor bi drug drugemu ne privoščil. Človek je človeku najhujši sovražnik. Brezvestni špekulanti so imeli dolgo proste roke, in takim grabežljivim ljudem ni za bodočnost, narodno premoženje in ljudski blagor, hipni dobiček jim gre nadvse in žepi takih grabežev nimajo dna.

Obrača se na bolje, javne oblasti so se začele zanimati, da se škoda popravi, ali vsaj zabrani barbarično izkoriščanje. Marsikje bo prepozno. Ni načrtnega gospodarstva, individualizem prevladuje.

Gozdni požari so strahoviti. Užge strela, hudobija ali neprevidnost. Na primeroma le malem površju rastejo velikani, ki so veličastni, večinoma vključeni v parke. Vobče je pogled na gozdove nekako mršav. Oko je užaljeno, ko štrlijo med mladim lesom suhi orjaki proti sinjemu nebu.

Med surovine, ki so potrebne za gospodarstvo kake dežele, spadajo v prvi vrsti rudnine. Kjer teh ni, je napredek oviran. Amerika nima ravno vseh, ampak ima v izobilju najvažnejše rudnine, da je precej neodvisna. Rudarstvo je v prvi dobi na vzhodu zaostajalo za poljedelstvom, na zapadu pa mu je prednjačilo, in brez rudnin in z rudarstvom spojene obrti bi marsikatera zapadna država niti polovico sedanjega prebivalstva ne imela.

Razvitek rudarstva je prav romantičen, mogoč pa le v Ameriki, kjer je kak kolektivizem še danes prav sumljiv. Vsak zase, vsak, kar zamore. Mnogi so pridobili, drugi bili poteptani.

Amerikanec ima naravno nagnenje, da mu je le na trenutku, naprej ne gleda. Najbolje pograbi, da je več dolarjev, sprès nouz la deluge — za nami? Kaj nas briga? To brezumno drvenje naprej in ta pohlep po čim večjem pridobitku pa je pripomogel do marsikake dobre naprave pri delu.

Rudnine ne rastejo, te in one že primanjkuje.

Razvitek amerikanske obrti je vrlo pomemben in poučen. Moderni izraz bi bil industrializacija.

Rusija se silno prizadeva, da industrializira ogromno ozemlje. Kaj drugega so razne petletke? Do l. 1918 nekako sploh ni bilo razen male Srbije slo-

vanskih držav, in ko so nastale, je bila domača obrt malenkostna. Neka izjema bi bila morda Češka. Kakor bi bile le kolonije, odvisne pri izdelkih industrije od kake večje bolj razvite sile. Vsa borba po drugi svetovni vojni se suče okoli vprašanja industrializacije. Ali postanejo samostojne in premagajo tisto kolonialno stališče? Morda morejo ta izvajanja o razvitku zdaj tako silne ameriške industrije služiti Slovincem za bolj pravilno gledanje na prizadevanje, da se v Sloveniji industrializacija čimprej in čim bolj smoterno razvije.

Amerika je bila prvotno kolonija. Naseljenci se najprej pečajo z lovom, poljedelstvom in rudarstvom. Domovinska država zadržuje industrijo in obrt, ker hoče v koloniji dobiti odjemalcev za svoje industrijske izdelke. Kolonije so se začele braniti, in v borbi je obrt bolj napredovala kakor v dobi miru. Začeli so preiskovati prirodne zaklade v deželi, in že itak nadarjenemu Amerikancu se je odprlo široko polje, na katerem je mogel pokazati svoj talent za razne iznajdbe. Stiska borbe za neodvisnost je pripomogla k razvitku.

Za razvoj industrije so v Ameriki jako ugodni pogoji. Surovin je v izobilju, Amerikanec je nadarjen in delaven, vsak izdelek najde odjemalca.

Razne okoliščine so silile ameriško obrt na pota, ki so različna od razvitka kje drugje. Primanjkovalo je delavnih moči, vsak talent je bilo treba izrabiti in misliti na stroje, torej pripomočke pri delu. Stroj rodi stroj, izboljššan stroj pomnoži proizvodnjo. Ampak finejše delo pri počasnem ročnem delu trpi, in le počasi izboljššan stroj dela enako fino in ročno delo prekosi. Stroj delo poduhovi, saj delavec stroj le nadzoruje in pri zmanjšanem mehaničnem naporu tuhta in misli, kako prihraniti na času in delu. To se posebno kaže pri orodju, kjer so Amerikanci postali pravi mojstri. Do iznajdb Amerikanec ni prišel samo po svojem prirojenem talentu, temveč tudi po načinu, kako on dela, po samostojnosti, v kateri se giblje, in po dejstvu, da dela po kosih in mora sam skrbeti za potrebno orodje. Treba mu je torej varčevati s časom in močjo. Vrh tega pa so Amerikanci bolj pristopni vsaki novosti, ker starokopitnežev, ki se bojijo vsega, kar je novo, je v Ameriki malo. Vsaka iznajdba se takoj razširi na vse strani.

Velikega pomena so tudi patenti, za katere imajo poseben urad. Ne zadenejo vsi kakor v loteriji, ampak bolj važno je, da mnogi tuhtajo. Izredna podjetnost je v Amerikancih in podprta s kreditom.

V Ameriki podprejo s kreditom vsakega, ki ima korajžo za novo podjetje, kak polom jih ne ustraši. Morda se posreči jutri.

Amerikanec ima v sebi vire, ki ga navdajajo k podjetnosti, kakršnih ni nikjer. Samozavest gre bolj in bolj v kri. Ta pogum se kaže najbolj tam, kjer je malo ljudi, pa dosti pomočkov, kjer ima posameznik najbolj prosto polje, da razvije svoje sposobnosti. Tam na »Westu« naletimo na slučaje orjaškega

razvitka, ki sami zopet napeljujejo in navdušujejo za nove, smeje napore. Ni vse zlato, ni pa znamenj propada, povsod je rast, napredek, novo življenje na novih tleh.

Smela podjetnost ne zadostuje, ako podjetnik nima tudi zavarovan hrbet. Zaslomba je kredit, in Amerikanci delajo s kreditom. Brez zaupanja na uspeh pri najbolj smelem načrtu bi ne bila Amerika nikoli postala to, kar je danes. Amerikanec zaupa, ko bi vsi drugi obupali. To lastnost so pokazali pri velikih nesrečah, ko je šlo za milijone, in dobili so.

Duh je, ki oživlja. Z obrtjo je združena šola. Amerika je krenila v pravo smer. Amerikanec se hoče učiti, ker zanj pomeni cente in dolarje. Zato šola ni suhoparno razmotrivanje, učijo se v obrtnih šolah praktično, kar nese in se rabi v življenju. Učenec je prepričan, da šola vodi do dolarjev, in vsak hoče postati Ford ali Morgan. Jenki se nasmehne, če rečeš, da je materielen. V žepu je nekaj.

Nihče ne ostane le pri enem predmetu. Posebnih strokovnjakov šola ne nudi, ko je vsakega nekaj, ampak prav radi tega se lotijo vsega, da postane beseda »nemogoče« neznana. »Poskusimo«, pravijo, in navadno gre.

Da je Amerikanec podjeten, je prešlo prav v pregovor. Če kje in pri čem mečkajo in mečkajo, se sliši: »Ko bi prišel kak Amerikanec, bi naredil«.

Podjetnost pa se izpremeni tudi v predrznost. Posledica so polomi, krize, in pri navideznem sijaju ne manjka temnih potez.

Pri sredstvih za promet se mora Amerikancem priznati vodilna vloga. Morda manjka solidnosti, praktičnim potrebam je ustrezno, in ne smemo pozabiti, da je Amerika še vedno pri razvitku.

Trгоvec je kramar. »Kramarski duh«, o katerem slišimo pri Angležih, s trgovino nima opravka, ako ne vključimo v območje tega duha stremljenje po dolarju za vsako ceno. V trgovini je Amerikanec podjeten, iznajdljiv, spreten, vztrajen, kar ne visi le na eni stroki. Spodleti, takoj je zopet pri delu. Konkurenca, spodrivanja, brezobzirnost, profit za vsako ceno, vse to spada v drugačno poglavje.

Moja razmotrivanja o Ameriki slonijo bolj na duhu, ki je navdajal prve naseljence in zidal Ameriko. Izginil ta duh ni, razmere pa so se temeljito izpremenile. V Ameriko so se začele vsipati silne množice najrazličnejših elementov. Morda so se prilagodili prvotnemu duhu, vsi nikakor ne. Pri duhu sedanje amerikansko ljudstvo ni več podobno prvim naseljencem.

Politična ugibanja ne spadajo v okvir mojih zapiskov. Po duhu je bila Amerika taka, morda je še, ampak po politiki je prišlo do bistvenih izprememb. Politika je predmet dnevnega opazovanja.

VII.

Trusti

Naj na tem mestu posežem malo bolj globoko. Zaznamovanje pojavov pove nekaj, vsega ne. Te opazke morajo veljati tudi drugim, kjer je govor o gospodarskih udejstvovanjih v javnem življenju. Tako je ameriansko gospodarstvo, pove opisovanje. V marsičem je sijajno. Naprej in naprej nalezimo dnevno na poudarek: »Our american way of life«. Tega si ne pustimo uničiti. Vse drvi v Ameriko. Ali sloni ameriansko gospodarstvo, torej amerianska politika, na pravih načelih, ker je sijajno? Kaj pa krize? Krize pričaju, da mora biti nekaj pomanjkljivega pri načelih.

Politika je gospodarstvo in gospodarstvo je razdelitev dobrin, ki so potrebne za življenje. Dobrine prihajajo od dela.

Po zadnji svetovni vojni je prišlo do dveh taborov. Bolj in bolj se izražeta. Zapad in vzhod, tu Amerika, tam Rusija. Ves svet je razdeljen. Eni menijo, da tabora lahko obstajata drug poleg drugega. Morda pride do tega in. ostaneta še stoletja. To in dnevno politično naziranje. Drugi trdijo, da ne moreta ostati drug poleg drugega. To je bližje resnici. Nihče ne bo trdil, da je dvojno človeštvo na zemlji, torej idejno ne moreta biti dva tabora. Ribarije cikajo že zdaj na to dejstvo. Vsak čas lahko pride do spopada, po zmagi torej le do enega tabora za vse človeštvo. Kako uničenje, o katerem je tudi nekaj govora, bi zaključilo vse, do uničenja ne bo prišlo, do enega tabora pa mora priti, ker je na svetu le eno človeštvo, in prišlo bo po spopadu, borbi, vojni, ali pa potem mirnega poravnania. Pot je negotova in vsekako dolga, morda tisočletja dolga. Nihče naj se temu ne čudi, človeštvo ni staro le kakih šest tisoč let, milijone let ima že za seboj in počasi le napreduje.

Spopad bi ne poravnal kar čez noč, in mirna poravnava med tabori bo vzela časa, postane pa lažja, ako pride čimprej do jasnejšega in čimbolj pravih pojmovanja načel, na katerih sloni gospodarstvo pri političnem udejstvovanju.

Danes si lučata tabora v obraz — imperializem. Amerika da stremi po imperializmu, Rusija da zasleduje le imperializem, hoče nadvladati svetu. Politčne fraze so za dnevno časopisje, za stalno umevanje je treba priti načelom gospodarstva in politike do dna.

Tu pridemo do trustov, ki so izrazit pojav amerianskega gospodarstva, torej amerianske politike. Sodba je silno razdrapana, polna nasprotstev. Že to priča, da so trusti le pojav v gospodarstvu, na pravih načelih ne morejo sloneti.

Ostati moramo pri izrazu, ki se je udomačil.

Res so trusti nekaj pristno amerianskega, ampak niso edini pojav v gospodarstvu, pač pa le izrazit pojav. Slovanska župa, zadruga, je isti pojav, srednjeveški cehi, gildi isto, moderni kooperativi, kolektivi isto, in prav isto

tudi ruski kolhozi. V novi Jugoslaviji rastejo razne zadruge, je isto, in če gre za nemške kombinatne, gre za nekaj sličnega.

Človeštvo je tvorba v vsemiru, sestavljena ali razčlenjena iz poedincev, kakor so razčlenjene vse vsemirne tvorbe. Svoboda poedincev pri gospodarstvu je nerazumna. Gospodarstvo, politika torej uravnava razdelitve za življenje potrebnih dobrin, se ne more pripustiti poedincem, niti ne poedinim skupinam, ko gre za življenje vseh. Individualizem vlada v drugih vsemirskih tvorbah, zato so zapisane razpadu. Tudi človeštvo bi pri individualizmu razpadlo, dozdej še ni, in ne bo.

Tudi trusti so le individualistično izražanje svobodnega gospodarstva. Ker svobodno gospodarstvo poedincev ali skupin ne sloni na pravih načelih človeške tvorbe, se prikažejo kot gospodarsko zlo, in zato borba zoper truste do današnjega dne v Ameriki.

Prijatelj, poglej bolj globoko, je rekel nekoč Ivan Cankar. Težko je, treba je pa iti do korenine.

Gospodarstvo sloni na izsledkih fizike, saj so dobrine iz narave. Prve temelje gospodarstva je napisal l. 1776 Adam Smith. Družinski oče mora tuhtati o družinskem gospodarstvu, torej filozofirati. Vsako gospodarstvo zahteva tuhtanja, filozofiranja. Morda je bilo to tuhtanje zelo pomanjkljivo, ker je viselo preveč v zraku, slonelo le na nekih meglenih idejah, bilo le ta panje v temi.

Adam Smith je odprl drugo poglavje v knjigi človeškega gospodarstva, ker je filozofiranje naslovil bolj kakor dozdej na fiziko, na naravo, zemljo, svet, vsemir. Veroval je Smith v trdne, nepremične, stalne naravne zakone in zato mislil, da ima tudi gospodarstvo opraviti s takimi trdnimi zakoni, katerim se mora pokoriti, in vsi človeški naporji jim ne morejo uteči, se jim izogniti. Smith je oče svobodnega gospodarstva, ki se je razvijalo do najnovejše dobe, gre naprej in se bo še dolgo vzdržalo.

Ni treba, da bi bil kdo podkovan v najnovejših izsledkih moderne fizike, ki pomenijo tudi za gospodarstvo popolen preobrat. Izsledki so še tajinstveni, naletijo na ostro kritiko, mnogim neverjetni, mnogim se zdijo zgrešeni, napačni. Trdno ko skala je stalo dozdej, da vladajo v fiziki naravni zakoni, pa prihajajo s trditvijo, da vlada v fiziki le — naključje!

Pa je pri tem lahko vsakemu jasen prav čuden pojav.

V naravi, fiziki, vsemiru da vlada strog red, vladajo trdni zakoni, kakor je bil prepričan tudi Smith. Kaj je gospodarstvo? Družinski oče gospodari in bo dobro gospodaril, ako bi imel v družini red. Dober gospodar mora napraviti red, ako ne poskrbi za red, bo takoj vse propadlo, torej se mora boriti z nekim neredom, zabranjevati nered in skrbeti za točen red... naravnega reda v družini ni, bolj bi se moglo reči, da vlada nered, ker pride takoj do nereda, propada, ako ni v družini razumnega gospodarja. To razume lahko vsakdo,

vidi prav na sebi. »Serva ordinem et ordo servabit te«, je veljalo od nekdaj, »drži se reda in red te bo držal«, ampak red ni nekaj danega, red mora narediti vsak sam in se držati reda, gospodariti, potem ga bo red držal.

Državno, narodno, vladno, ljudsko gospodarstvo je uravnanje razdelitve dobrin, kakor oče reže vsem pravilne kose kruha. Dobrine pridejo po delu iz narave, fizike, zemlje. Morda je skrivnost, da narava ne daje vsega, vseh dobrin sama, skrivnost ali ne skrivnost, vsakdo lahko vidi, kako se mora človek in človeštvo kot tvorba boriti z naravo, siliti zemljo, delati za obstanek. Nič ne seješ, trnje in osat boš imel, nered, kruha nič. Z naravo, zemljo se moraš torej boriti, gospodariti moraš, urejevati, sejati, žeti, spravljati, narava sama ti daje le trnje in osat. Ali ni to čudno? To sam umeš brez učenih glav.

Zakon, tudi zakon v naravi, pomeni red. Pa moraš napravljati red! Čemu, ako je red že po zakonu?

Treba bi bilo malo bolj učeno povedati, ampak že iz tega vidiš, da mora biti s tistimi trdnimi zakoni v naravi nekaj narobe, ko mora človek napravljati red, gospodariti, če noče, da ga nered ne potlači, ne umrje lakote.

Moderna fizika je dognala, da vlada v vseh tvorbah v vsejmiru — nered, da se posamezni drobci, atomi prekucavajo po mili volji, in zato so vsejmirske tvorbe zapisane končnemu razpadu, poginu.

Vsejirska tvorba je pa tudi človeštvo. Smith se je tega dobro zavedel, zato je zidal svojo teorijo gospodarstva na fiziko. Ni pa prišel Smith do korenine, ni pogledal ali ni mogel videti človeštvu dno. Moderna fizika je dognala, da je človeštvo svojstvena, edinstvena vsejirska tvorba. Vse druge vsejirske tvorbe so slepe, neusmiljeno izročene naključju, človeštvo pa ni slepo, ker razpolaga z razumom, kakršnega v drugih tvorbah ni. Edinole človeštvo se more postaviti naključju v bran, se boriti z naključjem, delati red v neredu pri naključju, in to delo je gospodarstvo, človeška politika, pridobivanje in razdeljevanje pridobitih dobrin za obstanek. V človeškem gospodarstvu so možnosti, kakršnih v slepih vsejirskih tvorbah ni, človek je reš »kralj stvarstva«, in to je dognala moderna fizika, ni verska domneva. Malo še pa so izsledki te moderne fizike znani, zato težkoče pri gospodarstvu, v Ameriki pri trustih.

»Poglej bolj globoko!« Nismo več v dobi Adama Smitha. Šele nekaj let je od tega, kar smo pogledali bolj globoko, prišli do dna in resnice pri fiziki. Zdaj stoji tuhtanje, filozofiranje pri gospodarstvu na bolj trdnih tleh, zdaj se človeški razum bolj uspešno ustavlja naključju, ga lažje premaga, hitreje napreduje pri načinu gospodarstva.

Nikakor pa ne pričakuj, da se bo staro kar podrlo, niti ne, da bo uspešnejša borba z naključjem ustvarila kar rajske razmere. Napredek je pa že danes velikanski, saj je človeški razum prišel do orožja v borbi z naključjem, ker danes ima že stroje, ki opravljajo do 95 odstotkov potrebnega dela in je

delo človeka bolj nadzorovanje dela teh strojev. »Stroje, stroje... dajte nam strojev, potrebujemo novih strojev!« Ta klic se sliši povsod in — Amerika ima največ strojev, najboljše stroje in le odtod prihaja »our american way of life« in tega se ne dotaknite!

Ne preglejte teh opazk, ako hočete razumeti truste in še druge panoge amerikanskega gospodarstva, razumeti in se učiti od Amerike, razumeti tudi Rusijo, drugi tabor, in morda se učiti polagoma nekaj od Rusije. Rusije ne morete umeti, ako ne poznate Amerike.

Trusti so postali moč, s katero morata računati obe politični stranki, in v Ameriki je še pri dveh strankah. Ker dozdej še niso našli prave rešitve, je to znamenje, da so te tvorbe in zveze le notranja potreba amerikanskega razvika in gospodarstva. Oblika je Amerikancu zoprna, ker je podobna monopolom, ki so nasprotni pravnemu čustvovanju anglo-saksonskega dela amerikanskega ljudstva.

Trusti se niso pričeli razvijati, da bi posamezni voditelji obogateli, tlačili in izžemali širše mase, protežirali posamezne klike. Bistvo tega gospodarskega gibanja je bil namen spojiti več moči v enoto, v strnjeno skupino. Trusti hočejo doseči skupno vodstvo velikih in največjih gospodarskih podjetij. Naravno je, da pride pri tem vodstvo v roke močnejših, bogatinov, ampak to je le postranski pojav, saj bi mogel voditi kak trust tudi navaden zmožen uradnik. Močnejše podjetje požre slabejše. Tako nastanejo razni »kralji«. Namen in bistvo takega združevanja je priti do višjih dohodkov in zmanjšati upravne izdatke, kar se more doseči le pri enotnem vodstvu. Nakopičeno bogastvo voditeljev bode v oči, je podvrženo pikremu kritiziranju, vzbuja zavist, povzročuje ostre napade. Trusti bogatijo, ako uspevajo. Številke so na razpolago, ampak vsaj višji dobiček se zanese tudi med širše delavske sloje in v javno ekonomijo.

Gospodarski razvitek je postal gorostasen. Neko zedinjenje je nujno potrebno, da ne pride do zmed. Oblika more biti različna in je bila podvržena izpremembam. Država lahko nastopi proti obliki trusta, ga uniči. Takih slučajev je več. Nastali so pa drugi trusti, borba ni bila brez hudih posledic, je le bolj škodovala, trustov ni uničila, danes jih je menda največ, borba pa še ostrejša. Ker je borba, mora biti nekaj napačnega v bistvu trustov, ker pa odpor ni uničil trustov, mora biti nekaj napačnega tudi pri borbi. Vse spričuje, da amerikansko gospodarstvo ni postavljeno na pravilna tla, ker se ni izločila borba. Tu je point modernih izsledkov v fiziki.

Polna nasprotitev je borba s trusti. Opazovalec bi mislil, da mora Amerikanec take orjaške zveze pozdraviti, saj ima že po veličastni narodi smisel za vse veliko, gorostasno. Ampak tu zadenemo na tisto izrazito stran osebnega svobodnega razvijanja, trusti pa to svobodo omejujejo, saj so pravcati monopol, mašijo tisočere v eno smer. Tu je še nerazrešena točka. Razlog za odpor

ni zabranitev konkurence. Vse države prepovedujejo zakone, ki izključujejo konkurenco. Ampak trust davi trust. Tako se razsipavajo moči. Na gospodarskem drevesu so dobri sadovi, enako pa tudi slabi. To je znak, da mora nekaj manjkati pri korenini. Marsikaj je v Ameriki ugodno za tvorjenje trustov, posamezne države so jih tudi podpirale.

Trusti imajo cene v svojih rokah, predmeti se neopravičeno podražijo. To velja predvsem za živila. Konkurenca sili truste, da morajo predmete pokupiti. Kopičenje pa vodi v prepad.

Vsaj nekaj moči se osredotoči, kar podvoji narodno silo na svetovnem trgu, zavzame velikansko potezo, omogoči tudi medsebojno podporo v času kriz, pospešuje podjetnost, ker osebno sposobnost lahko »kraljevsko« nagrađijo. Tako se rodijo carji, ampak pri teh velja, kakor velja pri govornikih »orator fit«, carji pri trustih postanejo po žuljih, po delu.

Na drugi strani je nakopičenje denarne sile sumljiv pojav. Prikažejo se znaki denarne aristokracije, nadute oligarhije, brezobzirne tiranije. Vse je po enem kopitu, šibkejši tovarnar mora izginiti, mali trgovec shira, denar nima srca, trust hodi po nešteto gospodarsko ubitih. Dolar rodi lahkomiselnost, »kakor došlo, tako prošlo«, in ker so trusti sezidani na delnicah, začne na trgu pokati, milijoni izgubijo, nakopičene sile zapustijo za seboj opustošenje, gospodarske povodnji. Sila je dvignila, sila tudi porušila.

Amerikanec ni slep, bolezen je preočitna. Zdravil ni manjkalo, dozda pa še niso ozdraveli. Poizkusili so s tarifi, in ni šlo, posegli po zakonodaji, pa ni pomagalo. Prepovedati truste? Najvišje sodišče bi moglo to storiti, ampak predsednik tam nima besede, ker je to sodišče avtonomno. Poleg tega bi bilo treba izpremeniti ustavo. Edinole na ti točki zadenemo na nekaj, kar pa je še v krilu bodočnosti.

Morda bo govoril pri tem še ameriški delavec, dozda še ni, ker še ni postal činitelj.

Theodor Roosevelt je započel borbo. Ni uspel in rezignirano izjavil, »da je bolje, če postane nekaj ljudi prebogatih, nego da bi se nobenemu ne godilo dobro«. Franklin Roosevelt se je uprl z diktatorsko silo, morda ga je prezgodaj pobrala smrt, uspel ni in bi ne bil uspel, se lahko trdi. Amerika dela, kakor nanese, načrtnega gospodarstva do danes nima, le nekaj slabih poizkusov. Do korenine Amerika še ni posegla.

VIII.

Ameriški delavec

Ako se svet zanima, se zanima bolj za to, kako živi delavec v Ameriki, manj je večini na tem, kako se v Ameriki delavsko vprašanje akademično rešuje. Kaka suha filozofična razprava ne vzbuja zanimanja, pač pa dvigne glavo vsak, ko sliši, da ima v Ameriki skoroda vsak delavec svoj avtomobil.

Delavec je v središču, ni delavsko vprašanje. Ni le zanimivo, kako je med delavci v Ameriki, tudi poučljivo je. Nikogar ne sme varati zunanji žar. Ako se vozi ameriški delavec v avtomobilu, je dosti dosegel, prišel do visokega življenjskega standarda, ampak nihče ne more trditi, da bi bilo s tem delavsko vprašanje v Ameriki rešeno, idejno rešeno za vedno in ves svet. Z visokim standardom je ameriški delavec precej dosegel, delavskega vprašanja še ni rešil, saj se vidi to vsak dan, ko naprej in naprej pride do novih faz delavskih razmer, ko vre in vre, ker delavsko vprašanje tudi v Ameriki sili na končno rešitev, ako bo kdaj taka rešitev v vseh panogah mogoča.

Žar je omamljiv v dobah konjunktore. Vse gleda na ameriškega delavca. Pa se prikažejo krize, žar izgine, nihče se ne zmeni za suhega ameriškega delavca. Avtomobil ni rešitev delavskega vprašanja, stiska kriz jasno o tem priča.

Ne smemo postopati pristransko. Delavec se ne bori za svojo emancipacijo povsod pod enakimi razmerami. Bil je čas, ko so sodili, da je Amerika pri delavskem vprašanju za to in ono kulturno državo zaostala. Marsikaj se je doseglo drugje pred Ameriko, in Amerika je le posnela, sledila, bila prisiljena slediti. Socialno bolj zavedne države pa niso rešile delavskega vprašanja, niti ne Amerika, ko je prinesla delavcu najvišji standard. Ali je kje rešitev delavskega vprašanja pri korenini? V Ameriki gotovo ni.

Svet se bavi z vprašanji o kapitalu, delu, trgu, stroju, mezdah, vrednosti surovin, bogastvu tal... končno rešenega pa danes še nikjer ni, kvečjemu je zabeležiti le kak večji ali manjši napredek.

Lahko se zapiše, kako je z delavstvom v Ameriki, kako se bori, organizira, udejstvuje, kaj je doseglo. Tudi moje opazke morajo ostati le v tem okviru.

Za stanje, v kakršnem je ameriški delavec, je bilo odločilno nekaj izrazitih nazorov in posebnih razmer.

Ameriški delavec se ni pričel emancipirati kot proletarec. Prvi delavci so prišli iz dežel, kjer se je že precej pri emancipaciji doseglo. Ti so postali poznejšim kvas. Le tako sestavljeno delavstvo se more označiti kot ameriško delavstvo. Kdor je prišel šele včeraj, ko jih je prišlo na milijone, in je prišel iz delov sveta, kjer še ni bilo nobene emancipacije, je bil proletarec, in šele, ko se je prekvasil, je vstopil v krog ameriškega delavstva. Ta proces se navadno presenetljivo hitro vrši. Začetnike je navdajal duh samoodločbe, in ta duh je polagoma prevzel vse, ki se pač kot delavci tudi socialno udejstvujejo.

Brezdvomno je ameriški delavec dosti dosegel. Glede življenja, kadar dela in služi, hrane, obleke, stanovanja, duševne hrane, izobrazbe, zabave... je pravcati aristokrat.

»All men are created with equal rights«, vsi ljudje imajo enake pravice, nikakor ne pomeni, da bi morali biti vsi ljudje enaki, saj niti dva nista si podobna, ampak nihče ni pred nikomur, kadar gre za pravice vsakogar. Kdor to pravilno razume in se tega zaveda, postane samozavesten, nikakor ne napuhjen, ko je sosed njemu enak. Vsaka predpravgica odpade, privilegijev ni. Obstojajo stanovi, umetnih mej med njimi pa ni, vsak se lahko pomakne na vsako stopnjo, in le od njega odvisi, da se pomakne v socialni stavbi naroda naprej.

Kaj delaš, nihče ne vpraša, če delaš in je tvoje delo narodu koristno. Višje delo, nižje delo, tega ni, le delo je. Pri kapitalistični demokraciji so milijonarji na dnevnem redu, vsak zase, mnogim se posreči. Amerikancu je to le prilično, slučajno. Komur ni uspelo, je ostal isti, in milijonar ni postal nič več. Kdor podeduje in živi brez dela od dedščine, ni čislán, ampak tudi delaven milijonar je le delavec, ne več.

Se še drži ameríkanskega dela merkantilizem, kateremu je zlato veljalo za najvišjo dobrino. Demokratični kapitalizem ni dosti izpremenil. Pri vseh pomanjkljivih idejah o temelju ekonomije, je delo praktícnemu Ameríkcancu le postalo vir vseh dobrin. Odtod uspeh tega dela. Konkurenca je mogoča, časi so stroški proizvodjanja višji. Zadi ni le stroj. Amerikanec se goni pri celu. To občuti vsak delavec, ki je včeraj prišel sem. Glava velja za deset rok. Delo je radi dela, ne ravno radi plačila. Tako rastejo dobrine, tako je omogočena konkurenca.

Največ tuhtajo nad iznajdbami navadni delavci, da je delo bolj uspešno (tudi na Slovenskem rastejo iznajdbe!). Ne več dela, več bolj uspešnega dela.

Ta samozavest ne krši potrebne discipline. Delavec ni »sluga ponižni«, podvrže se pa redu in predstojnik mu je le sodelavec. Česar potrebuje, si hoče pridelati sam, ne mara usmiljenja — charity — plačilo hoče za delo in delati hoče, imeti svojo lastno hišo, svoj avtomobil, sam hoče skrbeti za družino, sam se zavaruje, noče biti odvisen od države, naslanjati se na družbo. Yes, pri kapitalistični demokraciji je delavcu to mogoče, vsakemu svobodno pot, vsak zase, vsak samostojen. Tako pride do tistega »american way of life«.

Če gre, ako uspe! V zadnji dobi so razmere marsikaj izpremenile. Treba se je bilo nasloniti na državo. Kako to? Well, vedno samozavest ne privede do uspehov, je nemogoče priti do — dela, ki bi preživljalo. Po konjunkturi, kadar je uspeh mogoč, pride redno do krize, kadar ni dela. Tu naletimo pri sedanjih naziranjih o gospodarstvu na vrlo temno točko. Gospodarske krize dozda v Ameriki niso izginile, čim hujše so, kapitalistična demokracija jih ni mogla izločiti.

Pri obstoječih socialnih nazorih naletimo na navzkrižje.

Po demokratičnih načelih ima vsak svobodo, da razvija lastne moči in skuša priti do uspehov. Mnogim delavcem se to posreči, nikakor pa ne de-

lavstvu. Organizacija pomeni vezanje svobode, pa se je moralo američansko delavstvo organizirati, da se lažje bori za obstanek. Organizacija v raznih unijah je precej dobro izpeljana, ampak tudi unije niso rešile delavskega vprašanja; kakor jasno kažejo razne ribarije, ki globoko posegajo v narodno gospodarstvo. Unija postane ovira, ne pomoč delavčevemu napredku. Ne gre za zlorabo unije, to se povsod dogaja in se bo dogajalo, gre le za spoznanje, da ves sistem ne more sloneti na pravih socialnih nazorih, ako najbolj napredno američansko delavstvo ni moglo rešiti delavskega vprašanja. Ob krizah nihče ne želi biti med američanskimi delavci.

O delavstvu v Ameriki se lahko mnogo piše, ampak do danes nihče ne more trditi, da bi se bilo dozdej pokazalo temeljito načelo pri razvitku delavske politike, po katerem načelu bi se lahko rešilo vprašanje delavstva na vsem svetu. Ko gre za ideje in le pravilne ideje morejo tvoriti podlago in temelj rešitve delavskega vprašanja, misli Amerika še »z mrtvimi glavami«, kakor so dozdej drugi mislili.

Izsledki moderne fizike še niso prodrli v američanske glave. Tudi v Ameriki se bori delavec z delodajalcem, torej človek s človekom. Malo še vejo, kdo je sovražnik vsakega človeka, kdo njegov resnični nasprotnik. Delavska unija in kapitalistični trust sta si med seboj v neprestani borbi. Človek se bori zoper človeka, skupina socialne družbe zoper skupino. Kdo ali katera skupina ima več naravnih pravic, ko so vsi ljudje ustvarjeni z enakimi pravicami? Odkod, da niso te enake pravice vsakemu priznane? Človek se bori s človekom, skupina s skupino za pravice, vsakemu enake! Delavsko vprašanje v Ameriki nikakor ni rešeno. Ali je blizu rešitve, ali bolj blizu vsaj, se ne upam trditi.

Ne more biti namen mojih opazk, da akademično razpravljam o mogoči rešitvi delavskega, bolje gospodarskega in socialno-političnega vprašanja. Rešitev tiči v rešitvi o delu sploh, ne o kakem stanu v obstoječi družbi, delavstvu, ki dela z rokami. Delo obsega tudi delo z glavami in šele tedaj, ko pride do rešitve vprašanja o delu, bo vsepovsod rešeno delavsko vprašanje. Vse kaže, da je človeštvo še daleč proč od končne rešitve tega tako važnega vprašanja.

Zgodovinski razvitek nam nekako prikazuje, da je človeštvo zdrobilo načrtno delo merkantilizma, ker se je človeški razum obrnil v napačno smer, iskal le zlato, ki ni dobrina, in pahnil človeštvo v bedo. Zdrobilo je človeštvo napačen sistem, pa ni sezidalo novega sistema. Prepustilo je gospodarstvo v svobodnem toku samemu sebi. V tem delavskem liberalizmu se je človeštvo izročalo pri gospodarstvu na milost in nemilost svojemu najhujšemu nasprotniku — naključju.

Sito muhastega naključja se je človeštvo vrglo v kar dvoje svetovnih vojn in se lahko še v tretjo.

Ne Amerika kot taka. Vodilno vlogo mora vzeti v roke človeški razum, in vse človeštvo mora začeti z načrtno borbo zoper naključje. Da se mora človek boriti z naključjem, to je prikazala šele moderna fizika in izsledki so še malo znani. Amerika se tega važnega dejstva ne zaveda, ker dozdaž razen v krizah delavske razmere niso bile ravno preslabe.

Sila pomaga, da začne razum ostro delati in delati po strogem načrtu.

BREZ BESED

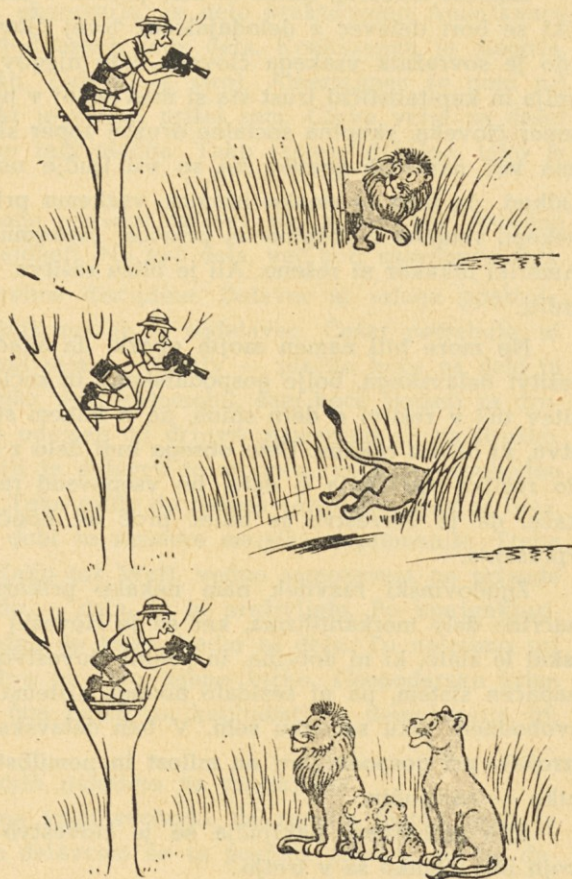
Manica Koman:

Prsti na roki

Palec je kazalcu rekel,
da bo stekel
do sredinca,
In odtod
šel na pot
s prstancem bo
do mezinca.

Dnevi v tednu

Ponedeljek torku pravi,
da po sredi četrtek
nas pozdravi.
In po petku čez soboto
cesta pelje
do nedelje.

Ob 60-letnici narodne šole v Št. Rupertu pri Velikovcu

Na pročelju šolskega poslopja v Št. Rupertu pri Velikovcu, ki ga je pred 60 leti zgradila narodnoobrambna Cirilmetodova šolska družba, stoji še danes napis »Narodna šola«. Menda ni boljšega dokaza za več kot 60 let trajajoči nemški nacionalni šovinizem, ki se je od nekdanj najbolj strastno izživiljal v hujškanju proti osnovnim pravicam koroških Slovencev na ljudskošolskem področju, kakor ponovna hujškaška gonja v današnjem času.

Pričujoče vrstice naj bodo zgolj dokument težke in neprestane borbe koroških Slovencev za pravično ureditev šolskega vprašanja in dokaz, da so se morali koroški Slovenci že v prejšnjem stoletju zateči k samopomoči, ker so državne upravne in šolske oblasti ljudske šole v slovenskem delu dežele uredile tako, da so prvenstveno služile ponemčevanju slovenske mladine. Zato je že 8. avgusta 1889 Matej Šervicelj, komendant na Reberci, predlagal na veliki skupščini Cirilmetodove družbe (CMD) na Bledu, da naj družba osnuje vsaj eno šolo tudi na Koroškem in sicer v okolici Velikovca. Še isto leto je vodstvo CMD ta predlog vzelo v resen pretres in odgovorilo predlagatelju Mateju Šerviclju s pismom z dne 19. oktobra 1889 (priloga I), iz katerega izhaja, da je prvotno družba nameravala le najeti šolske prostore, ne pa zidati šolsko poslopje. To pismo je obenem obsodba tedanjega ponemčevalnega šolskega sistema, ko ugotavlja, da je ustanovitev šole potrebna, »dokler se učna uprava vendar enkrat poprime zdravih pedagoških načel«, in hkrati opozarja, da učni načrt za ljudske šole na Koroškem kakega določila o slovenskem pouku sploh nima.

V naslednjih letih so koroški Slovenci in odbori podružnic CMD na Koroškem, posebno pa podružnica v Celovcu, večkrat ponovili zahtevo osnovanja ljudske šole CMD. Odločilno je bilo leto 1893. Tedaj so na tedanjem Koroškem obstojale naslednje podružnice CMD: Apače, Beljak in okolica, Bistrica v Ziljski dolini, ki je obsegala tudi območje Vrat, Celovec in okolica, Črna in okolica, Haber pri Medgorjah, Kotmara ves in okolica, Libeliče, Pliberk in okolica s sedežem v Šmihelu, Pribla ves in okolica, Rožek in okolica, Št. Janž v Rožu, Škocijan in okolica, Št. Štefan in okolica v Ziljski dolini, Tolsti vrh in okolica ter dne 27. septembra 1893 ustaňovljena podružnica Velikovec in okolica.*¹⁾ Skupaj torej 16 podružnic. Na 66. seji glavnega odbora družbe, ki je bila 1. marca 1893, so sprejeli sklep, da ustanovi družba v Ve-

*¹⁾ Iz Velikovške okolice. „Mir“, 20. 10. 1893, št. 29, str. 116.

likovcu ljudsko šolo in otroški vrtec. Glavna skupščina CMD, ki je bila 26. julija 1893 v Sežani na Krasu, je ta sklep odobrila. Prošt Lovro Serajnik v Tinjah je bil pripravljen, da odstopi svojo hišo v Velikovcu. Tedanji družbeni blagajnik, dr. Josip Vošnjak, si je po nalogu družbenega vodstva poleti 1893 ogledal hišo in sklenil s Serajnikom kupno pogodbo, glasom katere je Serajnik prodal hišo CMD za 7000 goldinarjev.²⁾ Pogodbo pa je moral odobriti še glavni odbor. Ker pa bi bila preureditev hiše v Velikovcu za šolske namene zvezana s precejšnjimi stroški in k hiši ni pripadal večji vrt, je bilo to poslopje za šolo nepripravno. Zato se je družba odločila za zidavo novega poslopja in naložila svojemu odborniku, tedanjemu deželnemu poslancu Ivanu Hribarju, da v to svrho pridobi primerno gradbeno zemljišče. Slednji je prevzeto nalogo izvršil in kupil za CMD zemljišče v Št. Rupertu pri Velikovcu za 1250 goldinarjev. Pogodba je bila sklenjena najprej na Hribarjevo ime, ker so nasprotniki, posebno pa člani »Deutscher Schulverein« v Velikovcu, vodili močno sovražno propagando proti osnovanju družbine šole. Hribar je potem izročil zemljišče CMD. S tem je bila ustanovitev nove šole le še vprašanje formalnega sklepa.

Srečno naključje je bilo, da je bila 23. januarja 1894 podeljena župnija Št. Rupert kanoniku Francu Treiberju, ki je bil kot pooblaščenec družbe gonilna sila pri zidanju šolskega poslopja. 26. oktobra 1894 piše Treiber vodstvu družbe: »Otrok za šolo dobimo dosti, se ni treba bati. Velikovčanje pa morajo le veseli biti, da se njihova šola polovično izprazni. Tako na primer je letos v I. razredu v Velikovcu čez 100 otrok. Poduk se bo zdatno olajšal, ako se tako otroci razdelijo po narodnosti. Dalje prosim ponižno, naj bi ne samo dvorazredno, ampak štirirazredno šolo sklenili tukaj zidati, ker bi bila v prvem slučaju skušnjava za naše Slovence okoličane, pošiljati svoje otroke v zdaj celo šestrazredno šolo Velikovško, prevelika.«

Deželni arhivar Anton Koblar, ki se je 24. oktobra 1894 udeležil Einspieler-Slomškove slavnosti v Celovcu,³⁾ si je kot blagajnik družbe spotoma ogledal gradbeno zemljišče v Št. Rupertu. Referiral je na seji vodstva družbe dne 8. novembra 1894, na kateri je padla odločitev, katero je vodstvo družbe s pismom od 9. novembra 1894 sporočilo Francu Treiberju in v katerem med drugim pravi: »Vaši želji z dne 26. 10. t. l. se je ustreglo v vodstveni seji dne 8. novembra t. l. V Velikovcu se bo torej zidala slovenska šola. Šola bode štirirazredna pod vodstvom č. šolskih sester iz Maribora. Imela bode stano-

²⁾ Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda (v bodoče: Kol.) za l. 1904, str. 65; Dr. Josip Vošnjak, pri proštu Lovru Serajniku v Tinjah. Kol. za l. 1905, str. 37—43 in za l. 1912, str. 51.

³⁾ „Mir“, 30. 10. 1894, št. 30, str. 140—142.

vanje za šolske sestre s potrebnimi postranskimi prostori. Da se bo pa z dovažanjem materiala lahko vže to zimo pričelo, bomo poslali v kratkem v Velikovec tukajšnjega inženirja gosp. Hanuša, ki si bo ogledal stavbeni prostor ter izdelal načrt šolskega poslopja, a tako, da se lahko še par sob pozneje prizida, ako bi potrebe nanesle. Prisrčno Vas prosimo v prid slovenske narodnosti, da bi blagoizvolili Visokočastiti prevzeti težko breme pripravljanja za omenjeno zidavo, pa vse pozneje nadzorništvo ob zidanju te naše prve slovenske šole na Koroškem, ki je po našem mnenju izvedljivo le z Vašim vplivom in z Vašo pomočjo. Kadar poprosite prve vsote denarja n. pr. 500 fo, prejmete je kmalu in istotako Vam bomo tudi pozneje vsled zopetnih Vaših izjav do nas z Božjo pomočjo vedno redno donašali potrebnega denarja...

Dne 19. novembra 1894 je vodstvo družbe izdalo poziv, naslovljen na vse Slovence, v katerem pravi med drugim: »Slovenci! Družba sv. Ciril in Metoda nosi v srcu vesoljno Slovenstvo — a najmileji so jej ta trenotek rojaki onstran Karavank. — Zakaj? Ker smo storili za nje do sedaj najmanj. — Vendar pa jim je materna beseda tako ljuba ko vsem drugim Slovencem, in ohraniti jo želé sebi in svojim potomcem prav tako, ko to želimo vsi mi. Slovenci! S tem označenim Vam činom bode storjen pač mogočen korak naprej — v prospeh in brambo naše narodnosti v ljubljeni slovenski domovini.«⁴⁾ V tem pozivu je vodstvo prosilo za prispevke za zidanje šolskega poslopja, katero bo predvidoma stalo 15.000 gld.

Dne 23. in 24. novembra je vodstvo citirani poziv na Velikovško šolo poslalo v objavo 22-im slovenskim časnikom in revijam: Mir (Celovec), Slovenec, Slovenski Narod, Glasnik, Učiteljski tovariš, Zgodnja Danica, Domo-ljub, Rodoljub, Zvon, Dom in svet, Novice (Ljubljana), Slovenski gospodar, Popotnik (Maribor), Dolenjske novice (Novo mesto), Domovina (Celje), Primorski list, Goriški glasnik, Primorec, Soča (Gorica), Edinost, Slovanski svet (Trst), Vesna (Dunaj). Uredništvo »Mir«-a pa je objavilo dne 20. decembra 1894 še poseben oklic: »Dragi koroški Slovenci!« opozarjajoč, da morajo v prvi vrsti h gradnji šolskega poslopja pripomoči koroški Slovenci.

Poziv CMD je imel lep uspeh. Najbolj veselo in navdušeno za zgraditev šolskega poslopja in ustanovitev ljudske šole v Št. Rupertu pa je bilo prebivalstvo v okolici Velikovca, ki je opravilo brezplačne vožnje gradbenega materiala (kamna, opeke, peska itd.) že v zimi 1894/95. Treiber poroča v pismu z dne 5. 11. 1893: »Za Korošce bo pa šola v Velikovcu imenitnega pomena, spoznali bodo, da je le taka šola prav uravnana, kakor je društvena šola v Velikovcu in bodo s tem večim pogumom borili se za vpeljavo ravno tako uravnane šole v svojem domačem kraju. Posebno bo družbina šola v Velikovcu napravila konec vsemu ponemčevanju v Velikovcu in okolici, in

⁴⁾ »Mir«, 30. nov. 1894, št. 33, str. 153.

v pismu z dne 28. 2. 1895: »Kamna je navoženega 380 m³, opeke 87.750 kosov, finega peska so naši kmetje do sedaj že 100 m³ navozili. Vozili so naši kmetje brezplačno, samo smo dajali kmečkim sinovom in hlapcem, ki so vozili, malo južino, namreč mošt in kmečki kruh in vsakemu nekaj malega v denarju, da so rajši vozili; te pitnine (Trinkgeld) vznikom so znašale skupaj 36 gld. Lesa so nam dosedaj kmetje blizu 60 debel podarili.«

Zidarska dela Velikovške šole so bila oddana zidarskemu mojstru Valentinu Urbaniju. Dne 26. aprila 1895 so začeli z delom gradnje šole po načrtih ing. Hanuša iz Ljubljane, gradbeno nadzorstvo pa je imel nadinženir Henrik Holl iz Velikovca. Pri stavbi je bilo zaposlenih: 1 polir, 12 zidarjev, 7 pomožnih delavcev, 6 delavk in 6 tesarjev. K trditvam, da je Mohorjeva družba zidala II. nadstropje šolskega poslopja in v ta namen prispevala 8000 kron, bi na tem mestu na podlagi dokumentov nekaj pojasnil. Franc Treiber je v pismu z dne 10. maja 1895 poročal vodstvu CMD: »... Gosp. nadinženir Holl je precej naročil, da se mora temeljni zid za 15 cm širši napraviti, tedaj ne sme biti širok samo 60 cm, ampak 75 cm, ker bi bilo to zoper stavbni red. Jako dobro smo ukrenili, da smo tega gospoda najeli. Tedaj se temelj 75 cm širok napravlja... Zdaj se lahko ob svojem času drugo nadstropje more nazidati.« Iz tega stavka in pisma kanonika Lamberta Einspielerja iz Celovca z dne 19. 5. 1895 na Treiberja, v katerem piše Einspieler: »... Zelo smo veseli, da ste dali poslopju trdnjšo podlago; brez posebnih troškov se ob času potrebe dozida še drugo nadstropje, kar se utegne zgoditi, če bi šolske sestre sčasoma napravile poseben penzionat za naša slovenska dekleta po izgledu zavodov v Gosposveti ali v Št. Andražu...« izhaja, da vodstvo družbe v začetku ni bilo informirano o tej nameri in da je bil glavni namen zidanja II. nadstropja, da se omogoči šolskim sestram, da uredijo v istem internatu. Treiber je šele v pismu z dne 18. 7. 1895 obvestil vodstvo družbe, ko piše: »Danes imam Vam preveselo vest sporočiti. Na zadnjo nedeljo so prišli iz Celovca na politični shod pri 'Krajcarju' ne daleč od Velikovca štirje naši gospodje in so meni v imenu č. g. kanonika Lamberta Einspielerja naročili češ: 'Gospod Lambert so rekli, koj zidaj na stavbi tudi drugo nadstropje za Internat, denar priskrbijo že g. Lambert.' Zdaj prejmem iz Celovca 4000 gld. Premembo pri stavbi sem precej naznanil g. mestnemu županu in g. nadinženirju Hollu. Tesarji so že eden celi dan spravljali strešni les na stavbo, v ponedeljek so ga zopet raz strehe vzeli. Ta teden izdela še g. Urban načrt za fasado za 2. nadstropje in v prihodnji ponedeljek že pričnemo z zgradbo 2. nadstropja. Včeraj sem že kupil les za stropje itd. G. kanonik Lambert Einspieler so vso stvar spravili v tek, ker je naša šola silno važnega pomena za izrejo naše mladine. Vse naj ostane tajna, da so namreč g. Lambert iniciativo napravili. Blagovolite v prihodnji odborovi seji g. g. odbornike o tem obvestiti in mi naznaniti, kje bodo šolske stanovale, ali v prvem ali pa v

drugem nadstropju.« V tem pismu je Treiber sporočil tudi, da bodo stroški za drugo nadstropje znašali okroglo 3500 gld. Nadalje je Treiber šele v pismu z dne 25. julija 1895 zaprosil za odobritev zidanja II. nadstropja. V tem pismu piše, da bo Velikovška šola 20. avgusta t. l. prišla pod streho kot dvonadstropna hiša in nadaljuje: »Evo! veselo vest. Gospodje naši v Celovcu so že po č. g. kanoniku Lambertu Einspielerju priskrbeli 4000 gld. v ta namen, da se zida na stavbo Velikovške šole drugo nadstropje za internat za deklice.« Ovih 4000 gld. dobim v Celovcu dne 6. avgusta izplačanih. Priprave za gradbo drugega nadstropja, ki se dne 29. t. m. prične, se že vrstè: pesek in opeka se dovaža, lesovje za trame in deske je večinoma že posekano in obrezano. Ponižno prosim, naj slavno vodstvo ta sklep naših gospodov v Celovcu na znanje vzeti in potrditi blagovoli...« O tej zadevi je vodstvo družbe razpravljalo na svoji seji z dne 2. 8. 1895, in v pismu št. 3148 z dne 5. 8. 1895 sporočilo Treiberju naslednje: »Vaše naznanilo, da ste prejeli za internat iz Celovca 4000 gld. ter da ste s tem denarjem pričeli zidati drugo nadstropje brez družbinega dogovora, se je v zgoraj navedeni seji vzelo v znanje s pristavkom: a) Šola v Velikovcu ostane družbina last, b) za internat družba ne prevzame nobenih dajatev in nobene skrbi, tudi je o tem treba še dogovora s šolskimi sestrami v Mariboru in c) glede zidanja šole ostane družba pri preje storjenih sklepih.« Iz poznejših Treiberjevih pisem je posneti, da je bil znesek 4000 gld. prvotno mišljen le kot posojilo in je Treiber zahteval v imenu posojilodajalke MD, da se v varnost posojila slednja v zemljiški knjigi vknjiži v breme šentrupertske šolske stavbe. Ko je vodstvo družbe to zahtevo odklonilo, je Treiber v pismu z dne 29. sept. 1896 pojasnil zadevo: »Dotična dobrotnica koroških Slovencev, ki je podarila istih 4000 gld, je, kakor iz zanesljivega vira izvem, isto vsoto podarila. Materijelno je to dar, formalno samo je to posojilo...« Vsekakor je bil to velik čin tedanje Mohorjeve družbe, vendar iz tega ne more izvajati kake lastninske pravice. Družba je znesek 4000 gld. vnesla med dohodke pod točko 6 pregleda dohodkov, ki je bil objavljen v Vestniku CMD iz l. 1898, str. 30, kateri znesek da je prejela od »Priateljice koroških Slovencev«. Glede vprašanja internata je namreč družba morala biti napram oblastem previdna, ker po svojih pravilih ni bila upravičena ustanavljati internat. Ta zadeva se je še večkrat na sejah obravnavala in je slednja z dopisom št. 4363 z dne 1. 10. 1899 predstojništvu šolskih sester v Mariboru ponovno sporočila svoje stališče: »S sklepom zgoraj imenovane seje (28. 9. 1899) Vam vsled Vašega častitega dopisa z dne 21. 6. 1899, št. 27, sporočamo, da družbino vodstvo ne prevzame internata v Velikoyški šoli v svojo režijo. Vodstvo si pridržuje le nadzorstvo v internatu, v katerem mora biti učni in občevalni jezik slovenski. Družba prepušča le prostore za internat, kurjavo, opravo in vse druge potrebščine pa naj oskrbuje internatovo vodstvo«.

S kako vnemo so okoliški kmetje pomagali pri gradnji, je razvidno iz Trei-

berjevih pisem. Tako je v pismu z dne 1. 7. 1895 omenjen voznik Marko Kranjc iz Velikovca, ki je zvozil brezplačno 1900 kosov opeke, v pismu z dne 18. 9. 1896 pa Fran Sadnikar, slovenski trgovec z železnino v Celovcu, ki je podaril velik štedilnik in poprej že 98 kg žebeljev, Tomaž Novak, posestnik pri Znidar na Ricinju pri Velikovcu pa je brezplačno postavil ta štedilnik, itd.

V letu 1896 je družba poleg stavbe zgradila še železno ograjo z zidanim podstavkom, vodnjak in pralnico. Stroški so bili za CMD ogromni. Samo za poslovno leto 1895 je izdala za šolsko poslopje v Št. Rupertu 12.077 gld. 30 kr.

Deželni šolski svet je z odlokom z dne 11. okt. 1896, št. 2315, dovolil otvoritev začasno enorazredne zasebne družbine ljudske šole v Št. Rupertu, katera se je tekom let razširila potem na štirirazredno in je bil četrti razred razdeljen na poseben razred za dečke in poseben za deklice. Da je bila otvoritev ljudske šole v Št. Rupertu s slovenskega narodnega stališča nujna potreba, nam dokazuje tabela (priloga II), katero je sestavil po uradnih podatkih kanonik France Treiber in jo poslal Lambertu Einspielerju v Celovec. Glasom tega statističnega pregleda števila šolskih otrok po narodnosti, ki so koncem šolskega leta 1895/96 obiskovali šestrazredno mestno ljudsko šolo v Velikovcu, je na tej šoli bilo v navedenem šolskem letu 240 učencev slovenske in 199 učencev nemške narodnosti. Ti slovenski otroci niso uživali na velikovski šoli nobenega pouka iz slovenščine, razen kolikor je bilo potrebno za uvajanje slovenskih otrok v nemški pouk v prvem šolskem letu.

Da je šola v Št. Rupertu odgovarjala potrebam slovenskega prebivalstva ter bila pravilno organizirana, kaže tudi število šolarjev, ki so jih njihovi starši v posameznih letih vpisovali v to šolo. 25. oktobra 1896 je bila svečana otvoritev šole in 26. oktobra se je začel pouk na enorazrednici, katera je štela skupaj 92 dečkov in deklic. Naslednje šolsko leto 1897/98 je bila dvorazredna in jo je obiskovalo 112 šolarjev. V šolskem letu 1899/1900 se je razširila v tri-razrednico in imela 164 šolarjev; v l. 1901/2 212. V letu 1902/3 se je razširila v štirirazredno in štela 211 šolarjev, v l. 1909/10 pa se je 4. razred razdelil v 4. razred za dečke in 4. razred za deklice ter je šolo obiskovalo 214 otrok.

Že iz teh podatkov je razvidno, da si je znala ljudska šola pri slovenskem prebivalstvu velikovškega okraja pridobiti velik sloves, čeravno je naletela pri oblasteh in pri nemških šovinističnih krogih, ki so se v prvi vrsti rekrutirali iz članstva društva »Deutscher Schulverein«, na huda nasprotstva. Štirikrat je vodstvo CMD zaprosilo za podelitev pravice javnosti, pa vsakokrat je šolska oblast našla kak izgovor in zavrnila prošnje. Še predno je bila šola otvorjena, so nasprotniki že širili vesti med ljudstvom, da šola ne bo dobila pravice javnosti in da šolska spričevala ne bodo veljavna. Vsako leto je morala družba žrtvovati prvotno 85 gld., pozneje pa od 100 do 180 kron za takse, ker so morali učenci, ki so dovršili 14. leto, polagati izpite bodisi na nemški mestni šoli v Velikovcu ali pa na ljudski šoli v Šmarjeti pri Velikov-

cu. Komaj se je zvedelo, da je družba kupila stavbno parcelo v Št. Rupertu, na kateri misli zgraditi šolsko poslopje, je »Deutscher Schulverein« 24. sept. 1893 sklical »Ortsgruppentag« (zborovanje) v Velikovcu, na katerem se je hujskalo zoper nameravano šentrupertsko šolo.⁵⁾ V pismu šolske sestre, učiteljice Franje Cirile Šijanec z dne 22. junija 1899, poroča ta vodstvu družbe o okrajnem šolskem nadzorniku Artnaku v Velikovcu, da imenovani o priliki inspekcij drugih ljudskih šol v velikovškem okraju napram šolskim otrokom slabo in zaničljivo govori o šentrupertski šoli. Da bi odvrnili starše od vpisovanja svojih otrok na šolo v Št. Rupertu, so nasprotniki širili vest, da se bo tudi na mestni velikovski ljudski šoli vpeljal slovenski pouk in so celo stavili zadevni predlog deželnemu šolskemu svetu, ki pa je predlog zavrnil, ker je šlo zgolj za dogovorjeno propagandno igro. V isto svrho je služila tudi šolska kuhinja, ki so jo ustanovili pri mestni ljudski šoli v Velikovcu.

Hujškaša gonja zoper šolo je končno rodila tudi nasilje. Po slovesni otyoritvi šole sta nemška nacionalistična časnika »Freie Stimmen« in »Kärntner Nachrichten« objavila hujškaške članke in v noči od 26. na 27. oktobra 1896 so nahujskani zlikovci pobili s kamenjem šolska okna.⁶⁾ Že tedaj je bil argument nasprotnikov nasilje, tudi tedaj so storilci ostali nekaznovani! Po letu 1920 je senžermenska Avstrija ljudsko šolo v Št. Rupertu ukinila. Toda mentaliteta nacionalističnih krogov se ni spremenila. Kamenje je nadomestil dinamit, namesto ljudske šole v Št. Rupertu je bil sedaj po drugi svetovni vojni nacionalističnim šovinistom napoti spomenik, postavljen 83-im borcem zoper nacifašizem, ki počivajo na pokopališču v Št. Rupertu pri Velikovcu. Tudi sedaj so ostali storilci nekaznovani!

PRILOGA I

Družba
sv. Cirila in Metoda
v Ljubljani

Št. 830

Prečestiti gospod konzistorijalni svetnik!

Velecenjeni rodoljub!

O nasvetu, ki ga je stavila Vaša Velečestnost v glavni skupščini v Bledu dne 8. avgusta t. l., obravnavalo je vže vodstvo v svoji zadnji seji. V očigled marsikaterim zaprekam pri Vas (sedaj vladajočim razmeram po Koroškem) zdelo se je vodstvu, da letos ni še mogoče osnovati slovenske ljudske šole v

⁵⁾ Šulferajnovci v Velikovcu. „Mir“, 10. 10. 1893, št. 28, str. 113.

⁶⁾ Kaznenje. „Mir“, 30. 10. 1896, št. 3, str. 141. Velikovška narodna šola. „Mir“, 10. 11. 1896, št. 31, str. 146 in Sodnijska obravnava zaradi pobijanja oken na naši šoli. „Mir“, 20. 11. 1896, št. 32, str. 150.

Velikovški okolici. Pač pa se je treba pripravljati za bodoče šolsko leto. Med tem mora biti vže rešena kaka prošnja koroških občin za slovensko šolo (ali pa rekurz št. lenartskih posestnikov, ki je baje že pri državnem sodišču). Na to bi vodstvo po izgledu svoje tržaške šole pri sv. Jakobu osnovalo slovenski I. razred s sukcesivnim razširjanjem na podlagi učnega črteža za ljudske šole na Kranjskem tudi pri Vas (kajti koroški črtež itak ne govori o slovenščini). Nemščina bi se podučevala od 3. šol. leta dalje.

Šolo osnovati bi morda naj bolj kazalo v predmestji Velikovškem ali v kakem večjem kraju, kjer je dosti slovenskih otrok ter v taki občini, ki še nima svoje šole ali vsaj ne zadostne, da bi potem ona našo (morala) Društveno prevzela v lastno daljno oskrbovanje. Družba se ve ne more zidati posebnega šolskega poslopja, vzela bi se prvo leto v najem primerna soba (ali 2 sobi, 1 za uč. stanovanje), drugo leto 2 sobi, itd.). Pridobiti je treba učitelja, postavno kvalifikovanega, vsaj 24 let starega; postrežnico, kurjavo itd.

Ker so Vam, prečestiti gospod komendator, razmere v bratski nam Koroški dobro znane, zato Vas vljudno prosimo, da bi te prevažne zadeve ne spustili izpred oči. Blagovolíte v tekočem 1.vem semestru letošnjega šolskega leta to zadevo vsestransko prevdarjati, posvetujte se blagohotno z načelništvu naših podružnic v Velikovškem okraju, govorite še z drugimi zanesljivimi rodoljubi, in upati smemo, da bi prihodnje leto osorej vže imeli I. razred družbine slovenske šole pri Vas na Koroškem. Ta šola naj bi bila za vzgled starišem in visokim oblastvom in pa v izvrstnosti svoji naj bi bila živ dokaz, kaj vse se doseči utegne na zdravi podlagi materinega jezika (kaj se da doseči s podukom v materinem jeziku. Res da bodo troški za družbo veliki — vže prvo leto več kot tisočak — a drugače si pomagati ne moremo, kakor s takim argumentom ad hominem. Prosilo in interpelovalo se je dovolj, a vse zastonj; ubožni Slovenec ustanovil si bo še 1 tako šolo; dok se učna uprava vendar enkrat poprime zdravih pedagoških načel).

Ko Vam bo mogoče kaj zanesljivega dognati, blagovolite vodstvu sporočiti, da se vse potrebno uravna do bodočega šolskega leta.

Proseč Vas še daljne blagonaklonjenosti slovenskemu šolstvu v svoji oži domovini beleži z izrazom odličnega spoštovanja:

Vodstvo družbe sv. Cirila in Metoda
V Ljubljani, 19. oktobra 1889.

Prvcmestnik:
Tomo Zupan

Tajnik:
Ant. Žlogar

Žig:
Družba
sv. Cirila in Metoda
v Ljubljani

MESTNA OSNOVNA ŠOLA V VELIKOVCU PO NARODNOSTI
koncem l. 1895/96

Razredi	Slovencev			Nemcev			Vseh otrok skupaj
	Dečkov	Deklic	Skupaj	Dečkov	Deklic	Skupaj	
I.	29	39	68	20	15	35	103
II.	19	30	49	10	22	32	81
III. a, b	20	30	50	21	20	41	91
IV.	23	17	40	18	20	38	78
V.	11	15	26	11	19	30	56
VI.	3	4	7	8	15	23	30
skupaj	105	135	240	88	111	199	439

Priloženo kan. Lambert Einspielerovemu pismu de dato »Celovec«, 27/9 1896, št. ....

Ljublj., 29/9 96.

Tomo Zupan

Pismo Lamberta Einspielerja z dne 27. 9. 1896 (št. 3632 ekshibita CMD) se glasi: V Celovcu 27/9 1896. — Prečastiti gospod vodja! Velezasluženi prvomestnik! ... Ad informationem privatam priložim tudi po č. g. župniku Treiberju sestavljeni statistični pregled o mestni VI.razredni šoli v Velikovcu. Slavni društveni odbor razvidi iz tega razgleda, da je ustanovitev slovenske šole zares živa potreba in edina rešitev za našo deco ob periferiji...

Lambert Einspieler, l. r.

Domača beseda na valu 412,1 m

Ob desetletnici slovenskih oddaj v celovškem radiu

Neopazno in kakor bi to za nas ne bilo pomembno, ker je vsakdanji pojav, da slišimo slovensko besedo tudi iz naše domače radiooddajne postaje v Celovcu, so dosegle slovenske oddaje v celovškem radiu deseto obletnico svojega obstoja. Iz pičlih 30 minut na teden so se v tej dobi razvile v življenja polnih 5 in pol ur na teden. Kdo bi si mislil?

Že od 6. januarja 1946 prinaša celovski radio v svojem lokalnem programu (Programm I) tudi redne slovenske oddaje, katerih namen in naloga je nuditi koroškim Slovencem možnost, da negujejo in pokažejo v njih svojo bit in rast. Začetek teh oddaj je bil kaj skromen, trajale so komaj pet minut na dan in prinašale v tem času poročila v slovenščini. Kakor hitro pa so se izboljšali oddajni pogoji celotne postaje in je postaja pod vodstvom direktorja Petra Goritschniga, kateremu so stali ob strani sami mladi, za stvar navdušeni sodelavci, pričela rasti v pravo deželno ustanovo iz svojih lastnih sil, so tudi slovenske oddaje pričele bolj bujno rasti. Od leta do leta so se množile in večale in pri tem zajemale vedno večji krog poslušalcev in sodelavcev. Da je bilo to sploh mogoče, gre zahvala vsem, ki so takoj spoznali svojo dolžnost in po svojih močeh pričeli doprinašati k pestrosti in kakovosti teh oddaj. S svojim tedanjim delom so v največji meri pripomogli tem oddajam do nadaljnjega obstoja in razvoja. Težko bi bilo tukaj naštetiti vse poedince, vse zборе in igralske skupine, ki so že nastopili v slovenskih oddajah. Dovolj bo in drži, če rečemo, da jih je bilo veliko in da gre vsem zahvala za njihovo nesebično in požrtvovalno delo pri oranju ledine za nadaljnjo setev in kulturno rast slovenskih oddaj celovškega radia. Prav ti so vsi pisali novo stran kulturne zgodovine koroških Slovencev!

Radio ima v družbenem življenju velik pomen in njegov vpliv je izreden. Radio lahko spremeni vsak dom v prosvetno ali koncertno dvorano, v gledališče, šolo in film. To dejstvo nalaga vodstvu oddaj izredno odgovornost in ga seveda stavlja zato vedno znova pred težavne naloge, ki se večajo s številom poslušalcev in jakostjo oddajne postaje. Čim močnejša je, tem večji krog jo čuje.

Kdor je pozorno sledil in sledi slovenskim oddajam v Celovcu, je gotovo opazil, da skušajo v okviru danih možnosti nuditi našim ljudem zabavo, razvedrilo, pouk in duhovne vrednote z glasbo, pesmimi, predavanji, zvočnimi igrami, literarnimi oddajami in reportažami o narodnih običajih in šegah. Obširno je področje, ki ga obdelujejo in na nas, poslušalcih, je, da jim pri tem pomagamo vsak po svoje, vendar vsi z istim ciljem: da bodo te oddaje res verno ogledalo našega življenja, našega bistva in naše kulturne rasti!

S svojim sodelovanjem, s svojo konstruktivno kritiko, opombami, željami, nasveti in vprašanji lahko v veliki meri sami pripomoremo, da bodo slovenske oddaje celovškega radia dobre, lepe in da bodo nudile vsakemu nekaj, saj so sedaj dosegle že 22 ur na mesec. Lep čas, v katerem se da izpolniti marsikatero željo in zadovoljiti raznovrstne okuse.

D. T.

Slovenske oddaje lahko poslušate v celovškem radiu:

dopoldanske oddaje: **ob nedeljah od 7.20 — 8.00**

ob sobotah od 9.00 — 10.00

Popoldanske oddaje: **od ponedeljka do petka vsak dan od 14.00 — 14.30**

večerne oddaje: **vsak ponedeljek, sredo in petek od 18.45 — 19.00** (vsako drugo soboto pa od 18.10 — 18.40)

MOSČAN:

Pravljica o spomeniku

Čemu ta pravljica? Saj je spomenikov na milijone! In da bi se našel prav tak, o katerem se plete bajka? Zakaj ne pravljica o svobodi? Svoboda je samo ena in da povest o njej ne bi bila najlepša? — Pa vendar hočem pripovedovati prav pravljico o spomeniku. Mogoče bo zanimala tudi vas.

Bilo je nekoč — menda predavnimi, davnimi časi, ali pa se nam samo tako dozdeva. Kdo bi to mogel presoditi? Tedaj so v neki deželi živeli ljudje. Bili so med njimi dobri in slabi — kot je to navada med ljudmi že od pamtiveka. Delali so trdo, da bi mogli živeti in se množiti. Pa tudi nekaj lenuhov je bilo med njimi — vendar to ni več pravljica.

V deželo pa so od nekod prihrumeli tujci. Bili so oboroženi do zob in veliko jih je bilo. Povedali so domačinom, da zemlja na kateri živijo in delajo, ni več njihova. Odslej da bodo služili tujcem, jim prinašali sadove svojega dela in jih čistili, kot se za zmagovalce spodobi. (Precejšnje

število domačinov so celo pregnali z domov.) — Med domačini pa je bilo nekaj pametnih in srčnih ljudi. Zedinili so se med seboj, pozabili vse nekdane prepire in sklenili, da izženejo tujce, pa če treba z golimi rokami. Vendar ta sklep uresničiti ni bilo lahko: veliko domačinov je bilo pohabljenih in nešteto domov porušenih. Toda hrepenenje po svobodi je bilo močnejše kot vse gorje in silnejše kot oborožene trume tujih osvajalcev. Nekega dne so jih izgnali prav do zadnjega moža in tedaj so zaživel novo življenje.

Da pa bi se še pozni rodovi spominjali teh strašnih dni, so sklenili postaviti veličasten spomenik, ki naj bi večno pričal o njihovem boju za svobodo.

Zbrali so se umetniki in kiparji iz vse dežele k posvetu. Nekateri so predlagali, da bi postavili neznansko visok stolp, ki bi segal do neba in kot svetilnik na morju v širne daljave razglašal slavospev svobodi. Drugi so bili mnenja, da bi zgradili ogromno kupolo, ki bi že od daleč opominjala vsakogar, da je svoboda nedotakljiva kot ta silni oklep. Ko pa so začeli ljudje razmišljati, da bi obubožana dežela težko zmogla stroške za tako ogromno delo, so najskromnejšemu umetniku, ki se dotlej ni nič oglasil, poverili nalogo, naj zasnuje spomenik, ki bo dostojno ovekovečil njihov boj.

Niso dolgo čakali in res je v nekem prijaznem, vendar komaj poznanem kotičku prav na robu deželice zrasel skromen spomenik: Na kamenitem podstavku je bil upodobljen človek! Pravzaprav trije ljudje vlti v bron.

Vpraševali so umetnika, čemu taka skromnost, taka neznatnost, ko pa je bil vendar boj tako strašen in zmaga tako velika. Pa jim je odgovoril:

»Kdo je trpel, ko so prihrumeli tujci? — Človek!

Kdo se je boril za svobodo? — Človek!

In komu je namenjena ta svoboda? — Človeku!

In glejte — upodobil sem človeka!

Vidite moža z orožjem v roki, ki kaže v neznane dalje? — K svobodi se prebija, k pravici, resnici! Za to je potrebna razumna glava in pogumno, pošteno srce.

In to ženo, ki hodi za njim: Katero bitje more združiti lepoto z ljubeznijo in zvestobo bolj popolno kot mati in žena?

In velikana, ki stopa za njima — mar ni v njem strnjena vsa moč rodu ki dela, se bori, trpi in ustvarja!«

Ljudje so bili zadovoljni. Nič več niso vpraševali, ne grajali skromnosti. Življenje je teklo svojo pot.

Neko noč pa je zagrmelo, da so možje prisluhnili, žene vztrepetale in otroci planili v jok. Ko so drugo jutro vstali, na podstavku svojega spomenika niso več našli bronastih podob. Sledovi so pokazali, da so se v naročju teme prihtotapili v deželo spet isti tujci in razstrelili podobe iz brona, ker pač niso mogli uničiti živih ljudi.

V deželi je zavrelo. Ogorčene žene so zahtevale maščevanje in možje so se zbrali k posvetu. Prišel je tudi umetnik, ki je ustvaril spomenik. Dolgo so se posvetovali, nazadnje pa je spregovoril še umetnik:

»Ljudje, žene in možje, veliko hudega nam je prizadel tujec. Če bi hoteli upodobiti vse gorje, bi bile zanj naše gore prenizke in naša jezera premajhna, da bi sprejela vse solze naših malčkov, deklet, mater, sester in žena. — In

sedaj so razbili bronaste podobe na našem spomeniku! Toda vprašam vas: Mar zares verjamejo, da so iz naših src pregnali tudi pogum in poštenje in iz naših glav razum in odločnost? Mar je v srcih naših mater in žena mogoče zatreti ljubezen in zvestobo, ali v stisnjenih pesteh naših delovnih rok silo ustvarjalnosti? Ne, ljudje, vse to živi naprej in bo živelo z nami do konca dni. Podstavek brez bronastih podob pa bo večna sramota tujcem, ki so hoteli najprej streti nas, ker pa tega niso zmogli, so se vrgli v temi na podobe iz bronu. — Mogoče se nekoč tudi v njih prebudi vest, mogoče tudi skromnost, poštenje, morda celo človekoljubje. Kdo bi to vedel? Tedaj bodo spoznali svojo zablodo — in popravili svoj zločin. Dotlej pa naj ta skromni podstavek brez podob priča nam in njim o sramotnem dejanju!«

A z nami ti greš, zemljica Koroška
in tvoja pesem v naših srcih poje,
s teboj gremo skozi svoje težke boje

in naša misel čista je otroška —
a v nas je volja, volja silna, môška ...
Če pademo, nam daj naročje svoje!

(Iz cikla M. Klinarja „Mrtvi bataljon“)

ANTON AŠKERC:

Zimska idila

Drsijo pisane sani
po cesti, prav posred vasi.

A kraj vasi ob cesti tam
stoji županov beli hram.
Kolovrati opoldne
vrtijo v izbi se trijé.

»Poglej te lepe tam sani!«
Predica prva govori.

»»Še lepši črni je konjič«« —
oglasi drugi se deklič.

»»Vpleténih v grivo, glej, cvetóv
in pisanih ima trakov.««

Pred pragom obstojé sani —
v obraz zardi domača hči.

Do bujnih nedrij bolj in bolj
poveša glavico nizdol.

Kaj danes kar po vrsti se
nit trga ji med prsti se?

Pa res! Ta nit, ta sitna nit! —
Njen v hišo stopi snobec Vid.

PRAVICA

Pariz, julija 1956

S seboj imam pismo, šest velikih, na gosto popisanih strani. Bilo mi je pravkar prišlo, ko sem moral na pot. Da bi ne ostalo doma neprebrano, sem ga vzel s seboj v Pariz.

Pisala mi je neka stara ženica, ki niti ne vem njenega imena. Iz vsake besede gleda njena podoba, prav taka kot sem jo videl, ko je bila prvič in zadnjič pri meni. V črno oblečena, blede, vsa majhna in neboljena je sedela pred menoj v naslanjaču in tiščala veliko torbo na kolenih. Bile so jo same oči, velike in temne, ki so brez besed govorile za pol knjige. Vsak hip so prosile oprostjenja, »da se me upa motiti«, kot je dejala. Pa je bilo njeno srce tako polno strahov in zlih slutenj, da bi bila stopila kamor koli in do kogar koli, da si ga olajša.

Ni mi povedala svoje življenjske zgodbe, a saj je ni bilo težko uganiti. Pred kakimi petdesetimi leti je iz te ali one samotne kraške vasi kot mlado dekle prišla v Trst, da si poišče kruha. Služila je pri tujih ljudeh, dobila moža in družino; slednjič — na koncu svojega življenja — je zopet ostala sama, kakor je bila čisto sama takrat, ko je prvič prišla v mesto. Morda ima samo kanarčka, da se v samotnih minutah z njim razgovarja. In spomini so z njo, težki in veseli — po sledovih na njenem obrazu sodeč več težkih kot veselih.

Koliko njenih sovrstnic, ki s hrepenenjem po sreči niso prinesle s seboj tudi ljubezni do rodnega jezika, je utonilo v tujem morju! Ona pa je nosila ljubezen do rodu kot lučko, ki jo je skrbno ščitila pred vsemi viharji, da ji ni ugasnila. To ni bilo lahko, to je bilo težko, to je bilo prepogostokrat bridko, združeno s stoterimi žalitvami in ponižanji. Kdor ni tega doživel, ne more vedeti, kako grenko je skrivati svoje srce, najljubše pesmi svoje mladosti peti samo na tiho in za zaprtimi okni. Oni, ki odločajo o naši usodi, tega ne vedo in o tem ne vprašujejo. Mi to vemo, jaz to vem, stara ženica to ve — mi vsi smo to doživeli. S solzo v očeh mi je povedala, da je bila kdaj pa kdaj tako žalostna in obupana, da bi bila najrajši legla in umrla. Komaj komaj je ostalo v njeni duši še prostora za medlo upanje.

Vsako noč, naj bo še tako trda, ima svojo jutranjo zarjo, vsaka bridkost se enkrat izteče... Stara ženica mi je govorila o partizanih, da nobena mati ne govori tako zaljubljeno o svojih sinovih. Slednjič je smela nositi srce na dlani, pri odprtem oknu glasno prepevati svoje najljubše pesmi. Saj ni verjela, da to niso le sanje. Bilo je prelepo, da bi moglo biti resnično. »Kako smo bili žalostni, ko so odhajali partizani«, mi je pripovedovala. »In kako nam bo gorjé, če se ne vrnejo...« Ta skrb, ki jo je pregnjala še v spanju, jo je

privedla k meni. Preveč polno razočaranj in ponižanj je bilo njeno življenje, da bi je ne mučili dvomi.

»Ali res za nas ni pravice?« me je vprašala, kakor se je sama vpraševala vse dolgo življenje. »Ali nam morajo res narediti novo krivico? Saj to se ne sme zgoditi.«

»Pravica je,« sem ji dejal. »Vsa je naša in mora zmagati.«

Verjel sem v to, kakor še danes verujem. Na moje besede je verjela tudi starka; to sem čutil v stiskljaju njene tople roke.

Oni dan, ko so s svinčnikom na zemljevidu zarežali rano v naše narodno telo, mi je njeno pismo zopet prišlo pred oči. »Prosim Vas, imejte potrpljenje in preberite do konca,« je stalo v začetku. V njeno srce so se bili zopet prikradli dvomi in zlè slutnje, iskala je nove tolažbe. Na koncu pisma so stala njena vprašanja o pravici in krivici.

Zasklelo me je v dušo. Kaj naj ji odgovorim, ko se vrnem in me bo brez besed vpraševal njen pogled? Da pravice ni in so mesto nje le neki tuji računi, neumljivi našemu srcu in razumu?

Tega ji jaz ne morem odgovoriti, bilo bi proti mojemu srcu in prepričanju. In ne bi bilo dobro in pošteno, marveč zločin jemati človeku vero v pravico.

»Pravica je«, ji porečem kot prvič. »Pride! Osivela sva že, vi in jaz, morda je ne bova ućakala. Toda naš rod je mlad. Mladi ljudje in mladi narodi imajo vso bodoćnost šele pred seboj...«

Vidim jo, kako se bo najprej zamislila, kakor da ji je težko prodreti v smisel mojih besed. Nato pa se bo nasmehnila in me vsega objela s svojim jasnim pogledom. In v njenih očeh se bo iskrila vsa mladost našega naroda, ki je šele nastopil pot v življenje.

Rok Arih

Mirakel o Zepovi bajti

(Odlomek iz novele »Ćudeži«)

Ćez vse to bi lahko modernistićni slikar vrisal podobo, ki bo prevzemala Jurja, kadarkoli se bo vraćal v tiste dni. Menda je ne bo mogel pozabiti nikoli. Zdelo se mu je, kakor da bi razmišljen fotograf-amater na isto ploščo zbral posnetek za posnetkom in zadnji, ne vedno zadnji, temveć tisti, ki je bil najbolj skrbno osvetljen, bo oster in izrazit.

Prešel bo cesto, ki vodi preko prelaza.

Ta se je zdela v tistih ćasih vedno bela, pa naj je bil tudi mlaj. Vsakdo je bil vesel, kadar jo je prešel. Še sovražnik se ni rad vozil po njej. Cesta je zaradi svoje blešćeće, gorske samotne beline postala nevarna ljudem.

Na robu, nad cesto so si partizani odpocili, upehani so zastali in se po na-

vadi pognali po vseh štirih — in zgoraj v višini so se zaustavili, in tam se bodo mogoče ustavljali še mnoga leta potem, čeprav le v spominu.

Tam je na polici hriba čepela Zepova bajta, na pol pozidana na pol stešana iz temnorjavih brun. Na vogalih, kjer so se bruna stikala, so bila objedena. Temelji so bili iz skalovja. Okenca bajte so mežikala prav drobno v plano pred seboj, kakor krt, ki je po pomoti pogledal izpod zemlje. Z notranje strani so bila kakor oči slepca.

In vendar je bilo vse dni in tedaj, ko so bile javke, srečanja, v njej živahno, preživahno.

Toliko se je gnetlo ljudi v očrneli domačiji, da so morali sneti vrata, kajti odpirala so se navznoter. Partizani vseh linij: vojaške, kurirske in politične, so tu izmenjavali svoja pisma, poročila, bajke in pripovedi.

Med njimi se je prav po medvedje prestopal po izbi Zep.

Kako se je sploh mogel prestopati, ko se nas je gnetlo toliko? se je vprašal Jur.

Zadovoljen, poln ugodja je Zep ogledoval svojo ženo Pepo, ki je zmogla za vsakega partizana, za vsakega novodošlega natočiti še vedno nov in nov kozarec mleka. Zep je imel le eno kravo in sam se je pred vsemi z začudenjem vprašal:

»Menda se je zgodil čudež? V vseh nekdanjih časih nismo imeli mleka niti kruha niti jaz za tobak. Odkar zahajate k hiši, se je nekaj spremenilo. Od tedaj je pri nas dovolj mleka in kruha za otroke, za ženo in zame; tudi tobak le redkokdaj pogrešam.«

Zep je bil prepričan v čudež, v mirakel, kot mu je rekal po domače; tako tudi Pepa. Oba sta živela, po Jurjevem mnenju, preveč v čudežih. Morda je bil vzrok nenadnemu izobilju, da se že, odkar so prišli partizani, nihče iz doline ni več upal poterjati ljudi na Kompanji za kakršnokoli dajatev. Še bolj verjetna bi bila vendarle razlaga, se je domislil Jur, da Zep vse do takrat, ko smo prišli, ni še imel prilike videti ljudi, ki bi bili še bolj potrebni mleka, kruha in tobaka, kakor njegova družina in on sam. Lakota drugih je napravila Zepa za bogataša. Zep jo je poznal v taki meri, da je vedel: občutiti revščino drugih je bogastvo, to bo vsekakor njegova vrlina.

Pred partizani je blestel kot radodaren gospodar, ki z brezskrbnim obrazom, veselega srca gosti dobrodošle goste. Ni mu žal kapljic in drobtinic, ki padajo z mize.

»Vsega je dovolj za goste v tej hiši,« je že kar v navadi in razvadi zatrjeval novodošlim.

»Le postreži jim Pepa.« Ob prigovarjanju je ženo pogledal, kakor bi hotel reči: »Glejte, imam dobro ženo!« Neprestano je vlekel iz svoje pipe domačega smrdljivca, in se (vsaj Jurju se je tako zdelo) bebasto smehljal.

Zepa bo treba najti, je sklenil Jur in se vrnil med tovariše. Mraz je v teh Karavankah.

Lorelaj

Ne vem, kaj me žalost ne mine,
ki muči mi srce;
a pravljica iz davnine
iz misli več mi ne gre.

Hladno je in že mrači se
in tiho teče Ren;
v večerni zarji blešči se
kamnitni gorski greben.

Na njem sedi lepotica,
dragulji se v zarji iskre;
vsa v zlatu je kakor kraljica,
in češe si zlate lase.

Z glavnikom jih češe bleščečim,
iz grla ji pesem drhti
z napevom tako mamečim,
da ledeni ti kri.

Čolnarja v čolnu prevzame
otožnost s strašno močjo;
le v goro stremeti jame,
čeri mu ne vidi oko.

Verjetno na dno potegnilo
čolnarja je s čolnom tedaj;
to s pesmijo svojo milo
storila je Lorelaj.

Tako si lepa, mila
in čista kakor cvet,
pogledam te — in v srcu
sem z žalostjo prevzet.

Na glavo bi rad položil
ti prste svojih rok
in molil, naj čisto in milo
in lepo te ohrani bog.

Marjan Pfelfer: Komna

V Škocijanu

Na steni ob vratih v sobo visi bolj majhna slika: preprosta cerkvica, nekoliko smrečjega gozda ob robu. Spodaj v kotu droben napis: Ema Novosad.

Ogleduje si kdaj kak obiskovalec sliko in vpraša: »Pa je to tukajšnja cerkev?«

»Ne. Sv. Jurij na hribu nad Klopinskim jezerom na Koroškem.«

»Škocijanska podružnica. Dve leti, od avgusta 1898 do novembra 1900, sem tam — s presledkom, ko sem bil v poletju 1900 krajši čas na Sv. Višarjih — kaplanoval. Na jezeru je bilo več letoviščarjev, večinoma Dunajčani. Tudi neka družina Novosad, po krvi menda Slovani, tedaj že ponemčeni. Dve mladi hčerki, ena je bila slikarica. Ta je naslikala to cerkvico, v kateri sem letoviščarjem večkrat maševal, in mi jo je podarila v spomin.«

Stojim večkrat pred to sliko, jo ogledujem in se ob tem zamislim v tiste lepe dni srečne mladosti.

Končali smo v letu 1898 bogoslovje, bili 19. julija po škofu dr. Jožefu Kahnu posvečeni, dobili takoj nato dekrete, kje je kateri nameščen. Moj se je glasil: »Škocijan v doblaveški dekaniji.« Poznal kraja nisem. Koroški tovariši so mi pravili, kako lepo je tam ob Klopinskem jezeru. Poznal tudi župnika nisem. Da je sedemdesetleten in velika dobričina, sem zvedel od sošolcev.

V avgustu sem nastopil. V Sinči vesi me je čakal z vozom župnikov gospodarski upravitelj Tone, veselo me peljal po tistem lepem polju gor proti cerkvi, ki je dol čez polja prijazno pozdravljala. Sprejem zelo prisrčen. Župnik velik, suh, črnega obraza, pokončen, kljub letom ne enega sivega lasu v lepih, vranje črnih laseh.¹⁾ Sestra, kuharica, bolj majhna, skromna, dobrotna. Vsi v župnišču prijazni.

Pokrajina, vsa drugačna kot moja domača v Slovenskih goricah, je name mogočno vplivala. Jezero, nedolžno, mirno, modro, oko sredi prelepih smrečjih gozdov; v ozadju mogočno gorovje. Kaj lepšega si nisem mogel želei.

Župnik mi je takoj ob sprejemu dal nekaj potrebnih navodil in lepih nauk. Najbolj se mi je vtisnil v spomin stavek: »Na zdravje pazite in denar šparajte!« Čutil sem, da govori iz njega modrost, življenjska izkušnost in tudi naklonjenost do mene. Na žalost nisem dobrotnih besed preveč upošteval. Pa sem se v kratkem za to pokoril. Ko sem ob koncu oktobra 1900 nastopil provizuro v nemški Gnesau nad Trgom (Feldkirchen)²⁾, sem moral spati nekaj časa na tleh. Žimnico in posteljno perilo sem pač imel, čakati pa moral, da mi je mizar šele naredil posteljo; v Škocijanu je bila namreč kaplanska sobica opremljena, in nisem pravočasno skrbel za to.

Župnik je bil odločen narodnjak, a tih in skromen mož. Večkrat na leto, zlasti pred božičnimi prazniki, sem nesel upravi »Mir«-a v Celovec večje pri-spevke za narodno šolo v Št. Rupertu. Pa je vsakikrat naročaval, naj imena

darovalca nikar ne objavijo v »Mir«-u. Enkrat pa so ga vendar — ne vem, ali nisem dovolj jasno naročil, da naj ne, ali kako je bilo. Pa je bil silno nevoljen.

Imel je veliko in odlično obdelano posestvo, ki je v tistih časih še precej neslo. Živel pa je zelo zmerno in preprosto. Tako je lahko drugim pomagal. Ubožni otroci so dobivali v župnišču kosilo, ubogim in bolnikom je dajal po moji župniji.

Slišal sem neki dan, kako gre gor po stopnicah in v župnikovo sobo znan delomržež in klatež, ki sem ga malo prej videl iti v župnišče. Pri kosilu sem vprašal župnika, če je bil pri njem. »Bil.« — »In seveda spet beračil?« — Rekel je: »Čevljev nimam. Vi imate gotovo dvoje. Pa pridigate: Če ima kdo dve suknji, naj da eno njemu, ki nobene nima. — Dajte mi en par škornjev.« »Pa ste mu dali?« — »Dal, da bo mir.«

Popoldne je ležal klatež popolnoma pijan v travi pred župniščem. Nevidna roka ga je privedla in položila v travo prav pred župniščem, da bi pokazala župniku, naj vsakemu lenuhu nikar ne verjame in ustreže.

Meni je storil marsikako dobroto. Tako okoli božiča v prvem letu, kar sem služboval tam, je bila strupena zima. Zračim nekega jutra kaplansko sobo. Ko zapiram okno, reče nepričakovano »cink« — in vse tri šipe ene polovice precej velikega okna se sesujejo dol pred župnišče. Bog ve, ali sem res tako nerodno zapiral, ali je bilo steklo ob hudem mrazu tako občutljivo. Kaj zdaj, se vprašam. V taki zimi pustiti okno brez šipe, ni kazalo. Pa sem vzel prazen okvir in šel z njim v sosednjo vas, takoj na polju proti Dravi dol. V prvi hiši tam je bival mutec, umetnik in zdravnik za vse, tudi za bolna okna. Takoj mi je vstavil šipe. »Dolg?« — »En goldinar,« mi je napisal na košček papirja.

Zadovoljen pridem z oknom domov, ga lepo nasadim, zaprem. »Cink«, je reklo spet, in vse tri nove šipe so ležale v drobnih kosih spodaj pred oknom; ali sem res zapiral tako nerodno, ali je zima tako škodovala steklu; razbilo se je pač na kosce. In spet vse tri šipe!

Bil sem res obupan. Sram me je bilo; kaj si bodo mislili spodaj v kuhinji, če me opazijo, da spet nesem prazen okvir. In kaj župnik, če me vidi skozi okno. A ni bilo druge pomoči. Vzel sem ga, podal se z njim v sosednjo vas. Mutec me je nekoliko začudeno pogledal, a se dela takoj spet lotil. »Dolg?«, ko je končal. Pokazal je na košček papirja, ki je še ležal na robu mize: »En goldinar.«

Nič dobre volje nisem bil. Razmišljal sem, kaj bo pri kosilu: ali je župnik kaj opazil, kaj bo rekel?

»Pa ste imeli brž nesrečo danes pri oknu?«, je omenil tako mimogrede med pogovorom. — »Da, vse tri šipe so se mi razbile.« »In ste sami nesli popravljati? Koliko vam je računal?« — »En goldinar.« — Priznal sem samo eno. Potegnil je denarnico, vzel iz nje goldinar in mi ga dal. Vedel nisem in

moč ne vprašal, ali je videl, da sem šel s ponesrečenim oknom dvakrat v po-pravilo ali samo enkrat. Hvaležen sem mu bil, da mi ni rekel: »Brž ste zelo ne-rodni. Pazite malo bolj.« Bil je obziren mož!

Žal le, da se nisva ločila v tako lepem sporazumu, v kakršnem sva dolgo živela. Bil pa ni kriv župnik, tudi ne dobra Mojca, čeprav ni bila prvovrstna kuharica, mlajša ženska. Gotovo pa tudi jaz, še nezrel, ne dovolj uravno-veščen mladec. A leta vse zabrišejo, človek pozabi, odpusti. Spominjamo se rajši le, kar je bilo lepega, osrečujočega. In tega je bilo v tistih mladih letih mnogo in dovolj...

---

*1) Službo v Škocijanu je nastopil 12. avg. 1898. Tedaj je bil župnik v Škoci-janu Alojzij Ledwinka, rojen 10. apr. 1828 v Tinjah na Koroškem.

*2) Iz Škocijana je bil 1. 1910 premeščen za kaplana v Žabnice v Kanalski do-lini; kot tak je bil v maju in juniju 1900 tudi zakristan na Višarjah. Od jeseni 1900 do februarja 1901 je bil župni upravitelj v Kneži (Gnesau) nad Trgom (Feldkirchen).

Prešernova mati

Nam je v krvi, da matere spoštujemo, posebno pa, da vidimo v materah znamenitih ljudi skoro neka višja bitja, ki so posebnega zanimanja vredna. Zaradi tega je tudi prav, da poznamo življenje mater onih ljudi, ki so za na-rod zaslužni, ki pomenijo več, kakor poprečni človek. Navadno pa se o teh materah kaj malo izve, kar je krivično in nehvaležno, ko vendar mati toliko žrtvuje za svoje otroke. Zato mislim, da je na mestu, da napišem nekaj vrstic o materi največjega pesnika našega naroda, doktorja Franceta Prešerna.

Naše pripovedovanje naj se prične v Brezniški fari na Gorenjskem, kjer leži »Vrba, srečna, draga vas domača«, pesnikov rojstni kraj s kmetijo, po domače pri Ribiču. Sem se je primožila Svetinova Mina iz Žirovnice, rojena leta 1774. Svoje sovaščane je po izobrazbi prekašala, ker je bila pol leta v šoli pri nunah v Beljaku. Navadila se je nemški, pisala in brala je slovenski in nemški ter čitala v mlajših letih nemške knjige, ki jih je dobivala pri stricu, Blažu Muhovcu, dekanu v Gorjah. Sama je mogla učiti svoje otroke brati, ker tam še niso imeli šole. Tudi pri mrličih svoje vasi je čitala smrtne molitve. Baje je rada pela. Vse kaže, da je bila bolj praktično usmerjena od svojega moža, Šimna, ki je bil dvanajst let starejši od nje in prej ko ne, nepismen.

Tukaj se je tedaj 3. decembra 1800. rodil kot tretji otrok tega zakona naš pesnik. Pred njim sta bila Jera in Katra, za njim Jožef, Jurij, Mina, Urša in Lenka. Kakor skoro povsod, sta si zakonca želela fanta, katera želja se jima je uresničila s Francetovim rojstvom. On je postal ljubljeneč staršev, zlasti

matere, ki ni mogla pozabiti, kako fleten otrok je njen France. Ker sta ga oče in mati razvajala, ga doma niso porabljali za delo, tudi ne za pašo; ali kako drugo malenkost ne. Zdi se, da sta že kar majhnega namenila za kaj višjega, namreč za duhovski stan, saj so imeli Ribičevi nenavadno veliko število duhovnikov med najbližjimi sorodniki. In tako se je zgodilo, da je šel France v šole po želji staršev, da postane »gospod«. Ali Francetu to že od vsega začetka ni dišalo, dasi je vsa žlahta želela, da bi to postal. Le stari stric, Jožef, sam duhovnik, je gledal na to s pametjo in obljubil Francetu vso podporo, ako bi v pomanjkanju duhovskega poklica šel na univerzo na Dunaj. Ker pa je bilo v sorodstvu že več duhovnikov, bi bilo nekako pod častjo, da ga Ribičeva hiša ne bi imela. Dali so tedaj v Ljubljano v šole tudi mlajšega brata Jurija, Ribičevino pa je oče po zgodnji smrti sina Jožefa namenil hčerki, Mini.

Meseca avgusta 1821. se je po šolanju v Ljubljani France poslavljaj od domačih in se pripravil na pot na Dunaj. V dobi ljubljanskih študij se je res tako dobro seznanil z duhovskimi prilikami, da je le nerad mislil na to, da bi postal tudi sam duhovnik. Njegov izgovor proti materi, ki se zopet svoje priljubljene predstave ni mogla otresti, je pač bil ta, da nima poklica. Mati je sicer trdila, da se — če ga tudi sedaj ne veseli na duhovsko, tega lahko navadi, toda sin se ni dal prepričati. Odločilen zanj je bil odgovor starega strica, Jožefa, ki je dejal, da mu bo na Dunaju pomagal, če ne bo dobil veselja za duhovski stan. Mati je jokala, da jo je morala tolažiti enajstletna Lenka: »Mati, nikar ne vekajte, saj ni umrl France.« Toda mati je ostala pobita, ker ob slovesu ni vedela, kako bo šel in kako se mu bo godilo na Dunaju, saj je

pot od Vrbe do Dunaja trajala cel teden. Obveselila se je šele potem, ko je France pisal z Dunaja prvo, precej dolgo pismo. Brat Jurij je takrat dovršil prvi gimnazijski razred.

Tako so potekala leta. France je svoje študije končal, Jurij pa je po dovršenih filozofskih študijah prosil 22. novembra 1828. za sprejem v ljubljansko bogoslovnico. Ker je škof Wolf kandidata, ki mu je manjkal levi uhelj, odklonil, je prosil Jurij za sprejem v krško škofijo, a študiral je prve tri letnike bogoslovja v Ljubljani kot eksternist. Mina se je med tem poročila z Jožefom Vovkom, a njun zakon ni bil srečen, dasi se je rodil zakoncema otrok za otrokom. Vovk je bil zelo robat človek, a vzrok prepirom je bil, prej ko ne, vžitek, ki so si ga izgovorili Minini starši. France, kot jurist, je že prej očeta svaril, naj glede na ostale sestre ne izroči posestva prehitro Mini, dasi je imel njo samo srčno rad, Domače razmere in skrb za Franceta in Jurija pa sočustvovanje z Mino in njenimi otroci, vse to je težilo mater, ki se je duševno vzravнала šele, ko je bil sin Jurij 5. avgusta 1832. posvečen v duhovnika.

Nova maša je bila v Vrbi in mati je bila tako vesela, da je sosedje že davno niso videli take. Na pojedino v domači hiši je prišel v družbi Matije Čopa tudi France, toda šele popoldne. Odigral se je prizor, ki priča, kako težko je mati Mina pozabljala, da ji France ni mogel izpolniti najdražje želje. Ko so navzoči videli, da prihajata France in Čop, jima je mati hitela naproti: »Vendar, vendar, pa zakaj tako pozno?« »Nišva imela svatovskega oblačila«, odvrne na to Čop. Na to mati Francetu: »Lej, France, kako bi bilo fletno, ko bi bil še ti gospod!« In pesnik: »Ja mati, kako pa naj bi bil, ko ne znam peti?«

Novomašnik je odšel za kaplana v Irschichen med nemške Korošce, pozneje pa v Freže, kamor sta se leta 1833. preselili k njemu tudi mati Mina in sestra Lenka. Ker so se zaradi nevzdržnih razmer odselile od Ribičevine ostale sestre, je ostal doma le še oče Šimen, ki je mislil, da bo mogel vendarle zdržati pri prepirljivem zetu. Tudi za pesnika je dom izgubljal polagoma vso privlačnost in ga končno po letu 1832. ni več videl, čeprav se njegova bratovska ljubezen do sestre Mine ni spremenila. Oče Šimen se je končno prepričal, da se je s predajo grunta Mini prenačil in je odšel leta 1838. na Skaručino, kjer je še istega leta pri sorodniku umrl. Mati Mina je že prej, leta 1836., šla z Jurijem iz Frež v St. Lorenzen.

Kakor vidimo, se je mati Mina držala duhovnega sina Jurija in prepoštovala vse postaje njegovega delovanja z njim. Tako jo najdemo končno pri njem, kot župniku v Št. Rupertu ob Osojskem jezeru, ki je najstarejša fara obširnega okoliša še izza oglejske dobe. Od tu je pisala pred smrtjo sinu Francetu:

Ozdravila se več ne bom. Bom umrla. Na mojo pot boste vsi prišli in morebiti ti, France, prvi. Tako fleten otrok si bil. Tudi sedaj svojo reč prav obrni.

Glasom vpisa v mrtvaških matrikah šentruperske fare Tom, VII. Fol. 68, No. 21 je tam dne 25. 4. 1842. vsled vodenice umrla in so jo 28. 4. 1842. pokopali na tamošnjem pokopališču. Sin Jurij pa je bil pozneje župnik v Volčji vasi v Kanalski dolini, kjer je 7. 10. 1868. kot upokojenec umrl. (Verordnungsblatt, Jahrg. XXVI, 1868., No. 6. Seite 62.)

Pesnik svoje matere niti deset let ni preživel, saj je umrl v najboljših letih.

Pokopališča, kjer je bila pokopana pesnikova mati, ni več, ker je bilo preloženo drugam, izven vasi. Ali vendar! Ona počiva v koroški zemlji poleg drugih, vrednih osebnosti, ki imajo zasluge za naš narod. Rodila je osem otrok, jih vzgajala in učila, med njimi je dala slovenskemu narodu največjega pesnika, delala in trpela na kmečki zemlji, spremljala sina-duhovnika na njegovi težki poti in čuvala iz daljave nad vsemi njenimi, posebno pa, kakor skrbna varuhinja nad svojim fletnim, ljubim Francetom.

Nam pa ne zadostuje, da vemo nekaj o Prešernovi materi. Kot zvesti otroci naroda moramo gojiti globoko spoštovanje do zakladov v naši zemlji, med katerimi je eden največjih Prešernova mati.

Po raznih podatkih napisal
Jaka Špicar

105-letnica rojstva

Dr. Jakob Sket

45-letnica smrti

V letošnjem letu obhajamo dvojno obletnico enega tistih narodnih delavcev, ki so si s svojim požrtvovalnim in nesebičnim delom za slovenski živelj na Koroškem pridobili velike, neminljive zasluge: 105-letnico rojstva in 45-letnico smrti prof. dr. Jakoba Sketa. Čeprav Sket po rodu ni bil Korošec — rojen je bil na Štajerskem — je kot obmejni Slovenec iz lastnega doživetja še bolj čutil nevarnost, ki preti slovenstvu na Koroškem. Zato se je z velikim idealizmom predal in posvetil narodnemu delu ter se nad 30 let, ki jih je preživel med koroškimi Slovenci, požrtvovalno udejstvoval kot profesor na celov-

ški gimnaziji, kot jezikoslovec, pisatelj, urednik in odbornik Mohorjeve družbe. S svojim delovanjem, ki je bilo mnogostransko in prilagojeno zlasti aktualnim potrebam slovenskega narodnega gibanja, si je postavil lep spomenik ter se uvrstil med zaslužne slovenske narodne delavce na Koroškem.

Rodil se je dne 2. maja 1852 v Mestinju blizu Rogaške Slatine kot najstarejši sin številne kmečke družine. Po ljudski šoli, ki jo je obiskoval na bližnji Sladki gori, se je dve leti šolal v Celju, nato pa je stopil v mariborsko gimnazijo. Ker se je ravno za časa njegovih gimnazijskih let odvijalo v Mariboru živahno narodno življenje, si je tudi Sket že v mladosti osvojil idejo slovenske narodnosti, kateri je potem ostal zvest celo življenje in ji je posvetil vse svoje sile.

Po enoletni vojaški službi, med katero pa je bil že vpisan na univerzi, se je z vso vnemo posvetil študiju — imel je namen, da se posveti primerjajočemu jezikoslovju ter se pripravi za profesorja na univerzi. Vendar je do leta 1877 poziv od deželnega šolskega nadzornika, naj prevzame suplenturo na gimnaziji v Celovcu. Pozivu se je odzval in je čez nekaj mesecev napravil srednješolski izpit iz slovenščine kot glavnega predmeta ter iz latinščine in grščine kot stranskih predmetov. Istega leta je bil tudi promoviran za doktorja modroslovja, tri dni po promociji pa je bil mobiliziran in se je udeležil bojev v Bosni. Takrat je dobil tudi obvestilo, da ga je ministrstvo imenovalo za stalnega učitelja na celovski gimnaziji, zato je po povratku v Celovec tudi opustil svoj prvotni namen, usposobiti se za univerzitetnega profesorja. Tako je ostal na Koroškem in je 31 let poučeval na celovski gimnaziji, dokler ni leta 1908 stopil v pokoj; ob slovesu iz aktivne službe mu je bil podeljen naslov vladnega svetnika. Vendar zasluženega pokoja ni užival dolgo, kajti leta 1911 je začel bolehati in 11. aprila 1912 je zaključil svojo življenjsko pot, pot značajnega človeka in požrtvovalnega narodnega delavca.

Dr. Jakob Sket je kot šolnik opravil uspešno vzgojno narodno delo ter je v treh desetletjih službovanja na celovski gimnaziji vzgojil vrsto slovenskih inteligentov. Pred njegovim izkušenim vodstvom so se izoblikovali možje, ki so — sledeč idealom in naukom svojega učitelja — postali zavedni narodnjaki in posvetili svoje življenje in delo slovenski koroški stvari. Tako je vzgojil in pripravil za delo med narodom celo generacijo slovenske koroške inteligence, ki je bila koroškim Slovencem nujno potrebna še toliko bolj, ker je val germanizacije postajal hujši iz leta v leto.

Učenci so se svojega učitelja vedno radi spominjali. Tako pravi o njem Fran Kotnik¹⁾ med drugim: Sket je bil strog učitelj, ki je zahteval od dijakov, da so bili dobro pripravljeni. Vendar pa je z učenci, ki še niso obvladali slovenskega jezika, imel veliko potrpljenje... Kot učitelj je slovel po svoji prid-

---

¹⁾ Fr. Kotnik: Dr. Jakob Sket. — Slovenske večernice, 102. zvezek, 1951.

nosti, natančnosti in globoki izobraženosti. Vedel je in prepričan je bil, da mora mladina že v šolah pokazati, da bo kos življenjskemu boju. Vzgojiti je hotel delavne može, zato je bil sicer strog, a pravičen. V slovenščini ni bil samo dober učitelj, ampak nam je kazal vedno nova pota, ki vedejo do boljše bodočnosti slovenskega naroda... In dr. Šašel Josip²⁾: ... Pa naj o njem spregovorim samo še kot učitelju slovenščine... Vsaka ura pri njem je bila za naš užitek, še suhoparno slovnico je znal poživiti z zanimivo razlago. K njegovim dvem tedenskim uram smo prihajali vedno v prav posebni zbranosti... Slovenski dijaki v Celovcu so bili in so še izpostavljeni mnogim vabam, da uskočijo v drugi, v nemški tabor, kakor je to storil nekdanji komponist Koschat in še drugi za njim. Zato je prof. dr. Sket pri pouku slovenščine razvil vse svoje sposobnosti, da nas je utrdil v narodni zavednosti, v zvestobi k rodnemu, v zgodovini tako težko preizkušenemu ljudstvu. Po tolikih letih moremo njegovi učenci ugotoviti, da je po njegovi zaslugi postala slovenščina naša srčna, čustvena zadeva...

Sket pa ni bil le dober vzgojitelj, marveč se je z uspehom posvetil tudi sestavljanju učbenih pripomočkov. Da bi dvignil pouk slovenščine na čim višjo stopnjo, je zvesto nadaljeval delo svojega vzornika Antona Janežiča, kateri je položil temelje slovenskemu pouku na srednjih šolah. Tako je Sket že leta 1879 izdal za Nemce slovensko jezikovno vadnico s slovensko-nemškim in nemško-slovenskim slovarčkom, katera je doživela sedem izdaj. Za privatno uporabo je izšel kot izvleček iz te knjige Osnutek slovenske slovnice z vajami, razgovori in nemškim in slovenskim besednjakom (1888 in 1904). Ko je oskrbel potrebne knjige za učenje slovenščine za Nemce, se je lotil slovnice in čitank za slovenske dijake. Najprej je predelal Janežičevo Slovensko slovnico, ki je leta 1912 doživela že deseto izdajo in so jo uporabljali na srednjih šolah celih 62 let, nato pa je sestavil čitanke za vse razrede srednjih šol.

Vreden naslednik svojega prednika Antona Janežiča pa Sket ni bil le na področju srednješolske literature, marveč je nadaljeval tudi njegovo uredniško dejavnost. S sodelovanjem dr. Gregorja Kreka in Davorina Trstenjaka je leta 1881 ustanovil leposloven in poučen list »Kres«, kateri je izhajal do leta 1886. Pri njem Sket ni vršil samo uredniških poslov, marveč je sodeloval tudi kot pisatelj; pod imenom dr. Stojan je objavil v njem roman »Milko Vogrin« ter noveli »Žrtva ljubosumnosti« in »Slika in srce«. Poleg tega je objavil v Kresu, katerega je s šestim letnikom preosnoval v poučen in znanstven list, še druge spise in prevode.

Zgodaj se je Sket vključil tudi v delo pri Mohorjevi družbi, pri kateri je bil leta 1882 izvoljen v odbor. Udeleževal se je kot urednik posameznih knjižnih izdaj ter je napisal za družbine publikacije vrsto različnih sestavkov.

²⁾ Dr. Šašel Josip: Spomini na profesorja dr. Jak. Sketa. — Koledar Slovenske Koroške za leto 1953.

Med drugim je v 46. zvezku Slovenskih večernic objavil poročilo o štiridesetletnem književnem delovanju Mohorjeve družbe s kratko zgodovino in pregledom vseh knjig in sestavkov, ki jih je izdala MD. Do leta 1906 je presodil, za tisk pripravil in nadzoroval 54 knjig leposlovne in poljudno-znanstvene vsebine. O Sketovem delu pri Mohorjevi družbi pravi Scheinigg³⁾ med drugim naslednje: Snoval je načrte, po katerih bi naj družba izvrševala za več let naprej svoje namene. V pismeni zvezi z odličnimi pisatelji jih je skušal pridobiti, da so začeli pisati tudi za družbo. Prebral je brez števila rokopisov, nadzoroval korekturo in tisk tistih knjig in bil o vsaki priliki premišljeno in trezno sodeč in previden svetovalec v odborovih sejah. Po smrti profesorja Jos. Apiha je postal še blagajnik in ravnatelj tiskarne in upravitelj družbenih hiš...

Ko je Sket za vedno zatisnil oči, je ostala nedogotovljena cela vrsta del, med temi nova izdaja slovnice in vadnice za Nemce, ki jo je pripravljala skupno s profesorjem Podbojem, ter slovenski etimološki slovar, katerega je sestavil le do črke g. Prav tako so ostala v rokopisu tudi raziskovanja o slovenskih krajevnih imenih na Štajerskem, medtem ko so »Slovenske balade in romance«, ki jih je uredil s pomočjo profesorja Westra, izšle v jeseni 1912, ko je Sketovo truplo že počivalo na celovškem pokopališču v Trnji vasi.

Najbolj globoko pa se je vtisnil Sket v spomin koroških Slovencev s svojo zgodovinsko povestjo iz turških časov »Miklova Zala«, ki jo je na pobudo Šimena Janežiča iz Leš pri Št. Jakobu napisal v okviru nagradnega natečaja Mohorjeve družbe leta 1882. Povest je bila nagrajena in je že leta 1884 izšla kot 38. zvezek Slovenskih večernic. Od vsega početka si je osvojila srca najširših plasti ljudstva in so si nove izdaje sledile ena za drugo v kratkih razdobjih: 1899, 1906, 1912, 1921, 1940, 1946, 1951. Poleg tega je leta 1885 izšla tudi v češkem prevodu, v raznih dramatizacijah pa je prepotovala skoro vse slovenske amaterske odre. S kakšnim zanimanjem so ljudje segali po Miklovi Zali, pa pripoveduje Scheinigg v že omenjenem spisu, kjer pravi: Spominjam se, da so moja mati, ko sem jih obiskal leta 1885, pravili, da še ne vedo nobene Mohorjeve knjige, ki bi jo bili brali s tako slastjo, in da so jo morali posoditi petkrat znankam in znancem, ki niso bili vpisani med Mohorjeve ude; zvedel sem še od drugod, da je romala knjiga po kmetih iz roke v roko. Res prava ljudska knjiga, kakršnih je malo.

Naslov častnega občana, ki ga je podelila Sketu občina Št. Jakob v Rožu v priznanje za povest o Miklovi Zali, je nedvomno le del hvaležnosti, ki jo čutilo slovensko ljudstvo na Koroškem do moža, ki je tako kot učitelj kakor tudi kot človek izpolnil svoje dolžnosti do naroda in soljudi.

---

³⁾ J.Scheinigg: Dr. Jakob Sket. Življenjepis. — Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1913.

Dr. Anton Urbanc

Dne 15. aprila 1956 je v Ljubljani umrl odvetnik dr. Anton Urbanc. Pokojni je bil ziljski rojak ter je vse svoje življenje zelo ljubil rodno koroško zemljo in njeno slovensko ljudstvo. Ko so ga v zadnjih dnevih njegovega življenja obiskovali v Ljubljani živeči koroški Slovenci, se je v zavesti, da so mu dnevi šteti, globoko občuteno poslavljajal: »Ti boš še videl Koroško. Lepo jo pozdravi in ji povej, da sem jo ljubil neizmerno...« Take besede so odsev velikega čustvenega srca pokojnika, ki je vedno utripalo za svojo ožjo koroško domovino. Njegova predanost Koroški ni bila le čustvena, temveč dejavna, ker ji je posvečal mnogo sil svojega razvitega intelekta.

Pokojni dr. Anton Urbanc se je rodil dne 13. julija 1895 v slovenski Zilji, v vasi Št. Štefan pri po domačem Korparju. Njegov oče je bil več desetletij slovenski župan občine Št. Štefan. Poleg tega je deloval kot načelnik Hranilnice in posojilnice in odbornik domačega izobraževalnega društva, konzumnega društva ter podružnice Ciril-Methodove družbe. Ni čudo, da si je mladi Tone osvojil v takrat zelo narodno zavedni družini in okolici močno in neomajno narodno prepričanje.

Nadarjenega fantu so dali študirat v gimnazijo v Celovec. V gimnaziji je dobro napredoval in se tudi kmalu vključil v slovenski dijaški krožek, ki se je zbiral in deloval pod geslom: Bodočnost je naša! Po maturi je študiral pravo na univerzah v Pragi, na Dunaju, v Zagrebu in končno leta 1922 promoviral v Ljubljani za doktorja prava. S to svojo šolsko potjo je kot mlad študent pokazal zanimanje za široko izobrazbo. Ogledal se je po svetu in ta pot ga je značilno vodila na mlado slovensko univerzo. Prehodil je pot od najstarejše do najmlajše srednjeevropske univerze.

Kot akademik se je po prvi svetovni vojni zelo odločno zavzel za slovensko stvar na Koroškem. Temperamenten in prepričevalen govornik je vnemal množice na ljudskih zborovanjih in predaval na sestanku koroških dijakov v Šmihelu. Pokojni dr. Urbanc je iz tiste dobe v zelo dobrem spominu prav v pliberški okolici, kjer se je rad zadrževal in deloval. V tej okolici se je seznanil tudi z Milačevo družino na Blatu, iz katere srede si je izbral svojo ženo, učiteljico Katico, s katero je živel ves čas v srečnem zakonu. V času svojega delovanja na Koroškem je dr. Urbanc spisal več razprav o gospodarskem položaju na slovenskem področju dežele.

Po končanih študijah je vstopil v odvetniško in sodno prakso v Ljubljani, Splitu in Dubrovniku, leta 1929 pa je odprl odvetniško pisarno v Ljubljani. Kmalu si je pridobil sloves odličnega pravnika, vestnega odvetnika in posebnega strokovnjaka za zavarovalno pravo. Veliko zanimanje je kazal tudi za poklicno organizacijo ter je bil izvoljen v številne odbore stanovskih organizacij odvetnikov in pravnikov. Kot pravni pisec je objavil v raznih revijah več pravno-zgodovinskih razprav, predvsem pa mnogo iz zavarovalnega prava, tako tudi v koroški »Svobodi« razpravo »Andrej Einspieler, idejni oče koroške deželne požarne zavarovalnice«; pisal pa je tudi v Slovenski vestnik in druge liste.

Leta 1927/28 je bil med ustanovitelji Kluba koroških Slovencev v Ljubljani in prvi njegov predsednik.

Poleg odvetništva in drugega mnogostranskega delovanja je bila velika vsebina njegovega življenja ljubezen do knjige in umetnosti. Njegova knjižnica obsega 7000 zvezkov, je vzorno urejena in kaže lik pokojnega bibliofila dr. Urbanca.

Mnogo svojih sil in zmožnosti je posvetil slovenski planinski organizaciji. Več let je bil član upravnega odbora Planinske zveze Slovenije, načelnik njene Planinske založbe in član uredniškega odbora Planinskega vestnika. Dr. Urbanc je opravil pomembno delo planinskega literarnega pisatelja, organizatorja in pobudnika. Med drugim je bila tudi njegova pobuda, da je izšla februarja 1956 koroška številka Planinskega vestnika. Za zasluge za planinstvo je bil decembra 1955 odlikovan s častnim zlatim znakom Planinske zveze ter so mu podelili diplomo.

Dne 17. aprila 1956 se je velika množica, med njo številni koroški rojaki, stanovski tovariši in člani Planinske zveze Slovenije, poslovila od pokojnega odvetnika dr. Antona Urbanca. Ob odprtem grobu pokojnika so spregovorili v slovo v imenu odvetnikov predsednik odvetniške zbornice v Ljubljani dr. Vladimir Grossmann, v imenu Planinske zveze Slovenije ravnatelj gimnazije v Celju Tine Orel, v imenu Kluba koroških Slovencev in njegovih sošolcev iz celovške gimnazije pa dr. Julij Felaher.

Z dr. Antonom Urbancem je legel v grob velik ljubitelj svoje rodne koroške zemlje, idealen in aktiven ljubitelj znanosti, kulture in umetnosti.

Lovro Potočnik

Kronika naporov za uresničitev člena 7 Državne pogodbe

Člen 7 Državne pogodbe je mednarodno priznanje borbe koroških Slovencev za narodni obstoj in vidni uspeh naše težke, žrtev polne osvobodilne borbe proti fašizmu na strani zaveznikov. Kot člen, ki naj ureja odnos avstrijske države do njenih nacionalnih manjšin, je bil v načrtu avstrijske Državne pogodbe že od vsega početka, v sedanji formulaciji pa je ta člen rezultat sklepa Sveta zunanjih ministrov štirih velesil v Parizu dne 20. julija 1949. O teh sklepih je bilo tedaj objavljeno uradno poročilo, ki v drugem poglavju glede pogodbe z Avstrijo med drugim pravi, da bo pogodba določala, da mora Avstrija zagotoviti zaščito pravic slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji in da bodo namestniki zunanjih ministrov čimprej začeli z delom, da bi najkasneje do 1. septembra 1949 dosegli sporazum o načrtu pogodbe v celoti.

Namestniki zunanjih ministrov so se z vprašanjem manjšinske zaščite bavili nato od 16. do 19. avgusta 1949 in so na osnovi vsebinsko skoraj enakih predlogov zastopnikov Anglije in Sovjetske zveze končno sprejeli besedilo člena 7, kakor nam je znano. Od tedaj naprej je pravzaprav že vsem poznana vsebina čl. 7 in ne bi bilo treba čakati na formalno veljavnost Državne pogodbe pri izvajanju teh določil. Kakor pa vse kaže, so imeli nekateri krogi silen interes na tem, da bi člen 7 v zaščito manjšin sploh izginil iz Državne pogodbe. Verjetno zaradi tega tudi ni bil predviden v skrajšani avstrijski pogodbi, ki so jo nekaj časa forsirale zapadne velesile.

S podpisom Državne pogodbe dne 15. maja 1955 in s pologom francoske ratifikacijske listine pri sovjetski vladi dne 27. julija 1955 pa je postal člen 7 kot sestavni del avstrijske Državne pogodbe pravomočen in obvezen na zunaj, z objavo Državne pogodbe v zveznem zakonskem listu dne 30. julija 1955 pa tudi znotraj v državi.

Zveza slovenskih organizacij na Koroškem je že na svojem ustanovnem občnem zboru dne 25. marca 1955 sklenila kot najvažnejšo nalogo pripravo jasnega narodnega, kulturnega in gospodarskega programa za koroške Slovence. Že tedaj je imela pred očmi določila člena 7 in takoj pristopila k delu, čeprav v očigled borbe naše države za dokončno osvoboditev in suverenost teh zahtev javno še ni postavljala. Pač pa je že dne 6. aprila 1955 na skupni seji upravnega in nadzornega odbora poverila posebnemu pododboru, da do 30. aprila 1955 pripravi osnutek za program v smislu navodil ustanovnega občnega zbora. Upravni in nadzorni odbor sta nato 4. maja 1955 razpravljala o osnutku, ki ga je izdelal pododbor.

Medtem je postal podpis Državne pogodbe že vprašanje prihodnjih dni in dne 15. maja 1955 se koroški Slovenci z ostalimi Avstrijci veselimo, da je naša država postala končno svobodna in v resnici neodvisna. S tem pa je po-

stala tudi borba za uresničitev člena 7 prvenstvena naloga vsake prave narodne organizacije. ZSO je bilo treba le še nadaljevati započeto delo in je tozadevno v naslednjem času navezala stike tudi z gradiščanskimi Hrvati. Ko je dne 27. julija 1955 bila položena zadnja ratifikacijska listina pri sovjetski vladi in je postala Državna pogodba tudi formalno veljavna, je ZSO ob tem zgodovinskem dogodku poslala čestitke zveznemu kanclerju in dežel-nemu glavarju. Hkrati je pri kanclerju zaprosila za sprejem, katerega je kancler s pismom z dne 1. avgusta 1955 obljubil za jesen.

Pododbor je medtem dokončal svoje delo in dne 15. avgusta 1955 predložil Osnutek za zahteve Zveze slovenskih organizacij na Koroškem na osnovi člena 7 Državne pogodbe upravnemu in nadzornemu odboru v dokončni pregled in odobritev. Z malimi spremembami sta omenjena odbora osnutek sprejela in sklenila, da ga, ker gre za zgodovinske zahteve koroških Slovencev, naslovita na vse prebivalstvo dvojezičnega ozemlja. Tako je šel tiskani osnutek dne 19. avgusta 1955 v sleherno družino dvojezičnega ozemlja s pozivom na javno diskusijo, o katere rezultatu bo razpravljajal izredni občni zbor.

Na izrednem občnem zboru Zveze slovenskih organizacij na Koroškem dne 8. septembra 1955 se je zbralo nepričakovano veliko število delegatov posameznih narodnih organizacij iz vseh krajev naše zemlje, kar priča o velikem zanimanju našega ljudstva za člen 7 z določili v korist našega narodnostnega obstoja. V široki, temeljiti diskusiji so delegati zavzeli stališče do osnutka in iznesli še številne nove dopolnilne predloge. Končno so sklenili poziv na strnitev vseh koroških Slovencev v tem vprašanju in določili predstavnike ZSO za razgovore z Narodnim svetom koroških Slovencev.

Tako je po predhodnem pismenem povabilu prišlo dne 17. septembra 1955 do prvega sestanka med predstavniki ZSO in NskS, in sicer so bili pooblaš-čeni s strani ZSO predsednik dr. Franci Zwitter in člana IO Franjo Ogris in dr. Mirt Zwitter, od strani NskS pa predsednik prof. dr. Joško Tischler, prof. dr. Valentin Inzko, dipl. trg. Janko Urank in prof. dr. Pavel Zablatnik. Rezultat prvega sestanka je bil sklep, da bosta obe organizaciji koordinirali zahteve v zvezi s členom 7.

Medtem je namreč tudi NskS s svoje strani pripravil spomenico, ki, ne-poznana širši javnosti, nosi datum 17. avgusta 1955.

Že 19. septembra 1955 nato omenjeni koordinacijski odbor pregleda naj-prej spomenico NskS, dne 22. septembra 1955 pa objavljeni osnutek ZSO.

Po pregledu obeh spomenic sta predsednika obeh organizacij dobila na-logo, da do 30. sept. 1955 poskušata najti sporazumno formulacijo za skupno spomenico. Tako pride dne 29. sept. 1955 na osnovi te formulacije do do-končnega sklepa, da ZSO in NskS izneseta svoje zahteve k členu 7 v skupni Spomenici koroških Slovencev, katere besedilo se dokončno revidira na skupni seji naslednji dan, dne 30. septembra 1955. **Rezultat teh skupnih po-**

svetov je enotni narodnostni program v skupni Spomenici koroških Slovencev, katere nemški in angleški tekst poskrbi NskS, francoski in ruski prevod pa ZSO. Skrb za tisk prevzame predsednik ZSO.

Nadaljnji koraki so vedno sporazumni in zadostuje njihovo kronološko naštevanje:

6. 10. 1955 vloga ZSO na varnostno direkcijo zaradi rovarjenja društva »Kärntner Schulverein Südmark« proti koroškim Slovincem;

11. 10. 1955 skupna prošnja ZSO in NskS za sprejem pri vladi;

13. 10. 1955 Vicekancler dr. Schärf potrdi prejem prošnje z dne 11. 10. 1955 in sporoči, da ne more povedati termina za sprejem ter predlaga, da se mu pošlje Spomenica po pošti.

10. 11. 1955 odpošljeta ZSO in NskS Spomenico koroških Slovencev vladi in predstavništvom podpisnic Državne pogodbe. Hkrati prosita za sprejem pri vladi za dne 17. 11. 1955;

12. 11. 1955 vicekancler dr. Schärf potrdi sprejem Spomenice in piše, da 17. 11. 1955 delegacije ne more sprejeti;

16. 11. 1955 preda skupna delegacija na zveznem ministrstvu za pouk konkretne predloge za ustanovitev posebne srednje šole za koroške Slovence;

17. 11. 1955 kancler ne more sprejeti delegacije in jo sprejme le šef oddelka dr. Chaloupka; isti dan skupna tiskovna konferenca na Dunaju;

18. 11. 1955 sprejem skupne delegacije pri ministru za pouk dr. Heinrichu Drimmlu zaradi ustanovitve posebne srednje šole. Minister pove, da se s celotnim vprašanjem člena 7 bavi poseben ministrski komite;

24. 11. 1955 potrdi koroški deželni glavar prejem Spomenice in javlja, da je o njej obvestil deželno vlado na seji dne 22. 11. 1955;

21. 1. 1956 odgovor varnostne direkcije ZSO na vlogo z dne 6. 10. 1955, češ, da ni nobenega povoda za ukrepanje društvene oblasti proti »Kärntner Schulverein Südmark«;

7. 3. 1956 skupna zahteva ZSO in NskS za dekretiranje posebne gimnazije za koroške Slovence v Celovcu;

23. 3. 1956 odgovor ministra za pouk dr. Drimmla na predhodno vlogo, da je ustanovitev gimnazije v izvajanju člena 7 § 2 avstrijske Državne pogodbe možna samo z zakonom, katerega pa vsled nepredvidenega razpusta parlamenta ni mogoče sprejeti, marveč je to vprašanje mogoče reševati šele potem, ko se bo sestel novi parlament;

15. 5. 1956 skupna vloga ZSO in NskS z urgenco po uresničitvi določil člena 7 na urad zveznega kanclerja, vicekanclerja in vsa ministrstva ter v vednost vsem podpisnikom Državne pogodbe; isti dan skupna vloga ZSO in NskS na ministrstvo za pouk s ponovno zahtevo po ustanovitvi odnosno dekretiranju posebne gimnazije za Slovence na Koroškem;

17. 5. 1956 potrdi vicekancler Schärf prejem vloge z dne 15. 5. 1956;

9. 6. 1956 potrdi ministrstvo za pouk prejem obeh vlog z dne 15. 5. 1956 in sporoča, da je vloge predalo v reševanje uradu zveznega kanclerja — zunanje zadeve kot centralnemu uradu za izvajanje člena 7;

18. 6. 1956 želi ministrstvo za promet in podržavljene obrate Spomenico koroških Slovencev z dne 11. 11. 1955, ki jo potrebuje za rešitev vloge z dne 15. 5. 1956;

21. 6. 1956 ZSO pošlje ministrstvu za promet in podržavljene obrate za-željeno Spomenico koroških Slovencev;

9. 7. 1956 skupna prošnja ZSO in NskS za sprejem delegacije pri zveznem kanclerju in vicekanclerju;

16. 7. 1956 sporoči urad zveznega kanclerja telefonsko, da bo sprejem delegacije 21. 7. 1956 ob 9. uri na uradu kanclerja;

17. 7. 1956 sporoči vicekancler, da je pripravljen sprejeti delegacijo ZSO in NskS skupno z zveznim kanclerjem dne 21. 7. 1956 ob 9. uri;

20. 7. 1956 seja upravnega odbora ZSO, ki določi člane delegacije ZSO za sprejem pri vladi;

21. 7. 1956 sprejem delegacije ZSO in NskS pri vladi na Dunaju;

1. 8. 1956 pismo urada zveznega kanclerja, da je predal vlogo z dne 15. 5. 1956, za izvedbo člena 7 Državne pogodbe postavljenemu ministrskemu komiteju, s prošnjo za nadaljnje ukrepanje;

12. 8. 1956 razširjena seja upravnega in nadzornega odbora ZSO s po-ročilom o poteku sprejema pri vladi; sprejem tozadevne resolucije na vlado;

22. 8. 1956 odposlana skupna resolucija ZSO in NskS na zvezno vlado, ki izraža vznemirjenost koroških Slovencev, da tudi zvezna vlada ne polaga po-trebne važnosti na reševanje člena 7, in pričakovanje, da bo zvezna vlada držala svojo besedo, dano delegaciji dne 21. 7. 1956, da bo uresničila člen 7 Državne pogodbe še v jeseni 1956. Hkrati jo opozarja na potrebo, da predvidi v svojih proračunih za leto 1957 finančna sredstva za uresničitev določil člena 7;

29. 8. 1956 urad zveznega kanclerja potrjuje prejem resolucije z dne 22. 8. 1956 in sporoča, da je bila posredovana pristojnim mestom v upogled;

30. 8. 1956 potrjuje koroški deželni glavar prejem resolucije in sporoča, da je koroška dežela zelo zainteresirana na tem, da najdejo iz Državne po-godbe izvirajoče obveznosti posebno člena 7 čimprej svojo rešitev; nemške-mu odgovoru je priložen tudi slovenski prevod;

11. 10. 1956 sporoči deželna vlada telefonsko, da bo dne 17. 10. 1956 raz-pravljajl ministrski komite za izvedbo določil člena 7 najprej o šolskem vpra-šanju in poziva na imenovanje zastopnika ZSO za te razgovore;

13. 10. 1956 seja IO ZSO, ki določi kot svojega predstavnika za razgo-vore na Dunaju predsednika dr. Francija Zwitterja;

17. 10. 1956 posvetovanje predstavnikov ZSO in NskS ter zastopnikov drugih koroških činiteljev pred ministrskim komitejem na Dunaju ob navzočnosti zastopnikov koroške deželne vlade;

18. 10. 1956 poročilo o poteku razgovorov na Dunaju pred nadzornim in upravnim odborom ZSO;

2. 11. 1956 protest ZSO in NskS zaradi delovanja raznih šovinističnih organizacij proti pravicam koroških Slovencev na Varnostno direkcijo;

13. 11. 1956 ministrski svet poveri pravosodnemu ministru nalogo, da pripravi osnutek izvršnega zakona k § 3 člena 7 Državne pogodbe.

* * *

Vzporedno k tem skupnim akcijam je ZSO tudi v praksi skušala povsod uveljavljati člen 7 in bi v tej zvezi omenil le dolge procese pred celovškim sodiščem, ki so jih vodili posamezni tovariši iz vrst ZSO. Potek te borbe za služi posebno razpravo. Prav tako je vzporedno k temu uresničevala ZSO člen 7 s slovenskimi vlogami na posamezne urade in ima v tem vprašanju beležiti vrsto uspehov.

Ta kratka kronika naj zadostuje za prikaz, koliko truda bo še potrebno, preden bo uresničen člen 7 Državne pogodbe, ki jamči koroškim Slovencem in gradiščanskim Hrvatom popolno enakopravnost v državi. Do danes namreč še ni uresničena niti ena sama točka tozadevnih določil Državne pogodbe.

— ci.

VSEBINA

	Stran
1. Koledarski del	1—30
2. Anton Aškerc: Svetinja	31
3. Iz pravil Zveze slovenskih organizacij na Koroškem	32
4. J. N.: In vendar se giblje	33
5. Peter Dornik: »Hodil po zemlji sem naši . . .«	42
6. Joško Jelinčič: Eno leto življenja tržaških Slovencev	52
7. Rajdelj: Gospodarska skica Kanalske doline	60
8. Ing. Marian de Reggi: Zanimivosti iz Brnce v Ziljski dolini	65
9. Mlinarjev Pavel: Spomini iz fantovskih let v Ziljski dolini	70
10. Dr. Julij Felaher: Koroški ljudski pevci in vižarji	76
11. Janko Moder: Izlet na Koroško	82
12. Dr. Angela Piskernik: Po Lobniku na Ojstro	86
13. Pavel Kunaver: Rakova Dolina — skriti biser Slovenije	92
14. J. M. Trunk: Amerika	96
15. Manica Koman: Prsti na roki in Dnevi v tednu	116
16. Dr. Julij Felaher: Ob 60-letnici narodne šole v Št. Rupertu pri Velikovcu	117
17. D. T.: Domača beseda na valu 412,1 m	126
18. Moščan: Pravljica o spomeniku	127
19. M. Klinar: Iz Cikla »Mrtvi bataljon«	129
20. Anton Aškerc: Zimska idila	130
21. France Bevk: Pravica	131
22. Rok Arih: Mirakel o Zepovi bajti	132
23. Heinrich Heine: Lorelaj	134
24. Ksaver Meško: V Škocijanu	136
25. Jaka Špicar: Prešernova mati	138
26. Rado Janežič: Dr. Jakob Sket	141
27. Lovro Potočnik: Dr. Anton Urbanc	145
28. -ci: Kronika naporov za uresničitev člena 7 Državne pogodbe	147

ZVEZA SLOVENSКИH ZADRUG V CELOVCU

r. z. z o. j.

CELOVEC, PAVLIČEVA 7 — TELEFON 21-29

Poslužite se za utrditev in razvoj svojega gospodarstva
naših domačih

Hranilnic in posojilnic

Kmečkih gospodarskih zadrug

Živinorejskih zadrug

Južnokoroške semenarske zadruge

in združnih žag.

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA CELOVEC

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIZ. CELOVEC

K pi
KOROŠKI koledar
1957

0076224

COBISS

SLOVENSKA ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA
CELOVEC

SS 6